

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK BİLİM DALI

**ANNELERİN BAKIŞ AÇISINDAN OKUL
FOBİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Mürüvet SEVİMLİ

Danışman: Yard. Doç. Dr. Taşkın YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Malatya, 2010

**ANNELEİN BAKIŞ AÇISINDAN OKUL
FOBİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Mürüvet SEVİMLİ

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK BİLİM DALI

Danışman: Yard. Doç. Dr. Taşkın YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Malatya, 2010

KABUL VE ONAY

Mürüvet SEVİMLİ tarafından hazırlanan "Annelerin Bakış Açılarından Okul Fobisinin Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışma, 27.09.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa Kılıç.....
Yrd. Doç. Dr. Emine Durmuş.....
Yrd. Doç. Dr. Taşkın Yıldırım.....

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

“Yrd. Doç. Dr. Taşkın Yıldırım danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım **ANNELEİN BAKIŞ AÇISINDAN OKUL FOBİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.”

Mürüvet SEVİMLİ

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans, benim için önemli hedeflerimden birinin gerçekleşmesi anlamına geliyordu. Bu uzun, yorucu, bir o kadar da öğretici dönemde birçok kişinin desteği ile yürüdüm.

Öncelikle tez danışmanım sayın Yard. Doç. Dr. Taşkın YILDIRIM'a teşekkür etmeliyim. Kendisi benim için sadece bir tez danışmanı değil aynı zamanda mesleki anlamda ufuk açan, hedef koyan, rota çizen bir rol üstlenmiştir. Uzun ve yorucu danışmanlık saatleri için, her ayrıntıyı sorduğum halde beni sabırla dinlediği, yönlendirdiği ve tezimi kendi tezi gibi sahiplendiği için kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

Nitel araştırmalar ile ilgili değerli katkıları ve geri bildirimleri için Yard. Doç. Dr. Emine DURMUŞ'a teşekkür ederim. Onun desteği olmadan şüphesiz bu tez şimdikinden çok eksik olurdu.

Yüksek lisans eğitimim boyunca çeşitli konularda desteklerini aldığım hocalarım Prof. Dr. Mustafa KILIÇ, Doç. Dr. Âlim KAYA ve Yard. Doç. Dr. Yüksel ÇIRAK'a bana ayırdıkları zaman, emek ve bilgileri için teşekkür ederim.

Değerli arkadaşlarım Buket KAYA ve Zuriye GÜNGÖR'e, her telefon konuşmasında, her pastane buluşmasında hazır olan desteklerini cömertçe kullandıkları için teşekkür ederim.

Okullarındaki özverili çalışma saatlerinden feragat ederek bana yardımcı olan değerli meslektaşlarım Öznur, Arzu, Çiğdem, Zeynep, Emine hanımlar ve Hüseyin Bey'e teşekkür ederim.

Görüşmeleri gerçekleştirdiğim süre içinde olağanüstü güçlerini fark edip hayran olduğum tüm annelere teşekkür ederim.

Bir de bana benden bile fazla inanan ve güvenen sevgili eşim Hakan SEVİMLİ'ye, her türlü kaytarma girişimimin önünde durduğu ve beni yüreklendirdiği için teşekkür ederim.

ANNELERİN BAKIŞ AÇISINDAN OKUL FOBİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mürüvet SEVİMLİ

İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi: 2010

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Taşkın Yıldırım

ÖZET VE ANAHTAR KELİMELER

Bu araştırmanın amacı, okul fobisi yaşayan çocukların annelerinin değerlendirmelerini niteliksel olarak incelemektir.

Araştırmanın örneklemini, 2009-2010 eğitim öğretim yılında Bursa ili merkez Osmangazi ilçesi sınırları içinde bulunan 8 ilköğretim okuluna devam eden, eğitim öğretime başlama dönemi olan eylül ayından itibaren en az bir ay boyunca okula gelme, sınıfta durma ve anneden ayrılma güçlüğü yaşadığı okul psikolojik danışmanlarınca tespit edilmiş 1. sınıf ve ana sınıfı öğrencilerinin anneleri oluşturmaktadır. Araştırma için gerekli olan veriler nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından uzman görüşü alınarak geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, okul fobisi yaşayan çocukların anneleri doğum öncesi ve sonrasında sıkıntılı geçtiği ortaya çıkmıştır.

Annelerin, okul fobisi yaşayan çocuklarını sosyal içedönük, zayıf ve kişisel olarak çekingen ve utangaç gibi ifadeler ile tanımladıkları saptanmıştır. Anne çocuk ilişkisinin niteliği ile ilgili, annelerin tamamında kaygılı ve karşılıklı bağımlılık şeklinde olduğu saptanmıştır.

Çocuğun okul öncesi dönemine ait travmatik yaşantılar sorgulandığında, annelerden yarısının ailesel ya da çevresel faktörlerden kaynaklanan bir travmatik durum tanımladığı görülmüştür.

Çocuğun okul öncesi dönemde okul ile ilgili tutumu sorgulandığında, annelerden yarısı, çocuğunun tutumunun olumsuz olduğunu bildirmiştir.

Çocuğun okul zamanında gösterdiği fiziksel ve duygusal tepkiler sorgulandığında, anneler çocuklarının korku ve kaygı tepkileri, sosyal ortamda kedisini yeterince ifade edememe ile ilgili tepkiler ve psikosomatik bazı şikâyetler yaşadığını ifade etmişlerdir. Bunların içinde en çok atıf alan, korku ve kaygı tepkileridir.

Annelere, çocuklarının okula gelmek istememe nedenleri sorulduğunda, kendilerinden kaynaklanan, çocuklarından kaynaklanan, okul ortamından kaynaklanan ve bunların dışında kalan sebepler sıralamışlardır. Bunların içerisinde en çok atıf alan, çocuktan kaynaklanan sebeplerdir.

Annelere, bu süreç içinde kendilerinin ne tür güçlükler yaşadıkları sorulduğunda, üç farklı alanda sınıflanabilecek yanıtlar vermişlerdir. Bunlar annenin gösterdiği duygusal tepkiler, sosyal ortamdan kaynaklanan güçlükler ve psikosomatik şikâyetlerdir. Annenin yaşadıkları ile ilgili en çok atıf alan, duygusal tepkilerdir.

Okul fobisi yaşayan çocuklara karşı ailenin yaklaşımı sorgulandığında, ailelerin tamamının destekleyici bir tutum içinde olduğu saptanmıştır.

Çocuklarının yaşadığı okul fobisi ile ilgili destek kaynakları sorgulandığında, anneler okuldan, yakın aile bireylerinden ve çevredeki başka insanlardan destek gördüklerini belirtmektedirler. Bunlar içerisinde en çok atıf alan okul ile ilgili destek kaynaklarıdır.

ANAHTAR KELİMELER: Okul fobisi, ayrılık kaygısı, güvenli bağlanma, nitel araştırma.

Master Thesis (Ph.D. Dissertation) Submitted to the Department of Guidance and Psychological Counseling, Social Sciences Institute, Inonu University, Malatya, Turkey: 2010

Advisor: Prof. Dr. Taşkın YILDIRIM

ABSTRACT AND KEY WORDS

The purpose of this research is to study qualitatively the assessments of the mothers, whose children suffers from school phobia.

School phobia is a term that is seen in children attending primary school and that affect family, teacher and children suffering from this situation negatively.

The sample of the research is made from the mothers of the children who attended primary schools in the borders of county of Osmangazi in the center of Bursa during the 2009-2010 Education year. The data needed for the research has been gathered by the technique of interview wich is a qualitative way of research. A semi-formulated interview form which was developed by the researcher by counsulting experts has been used to collect data.

According the research results, it has been observed that mothers of the children suffering from school phobia by phrases such as socially introveited, weak, shy and personally reserved.

When we interrogated the kids' traumatic experiences belonging to pre school period, it was observed that half of the mothers described a traumatic case, which derives from parental from a parental or environmental factors.

When the kisd attitudes towards to school during pre-school period are interrogated half of the mothers indicated that to the kid's attitudes were negative.

When the physical and emotional reactions of a kid at the school time questionned, mothers stres that fear and ancşent reactions that are about inefficiency of self-expression şn the social environment and psychosomatic complaints of kids. Among these, fear and anxiety are most inputed ones.

When asked the mothers, the reasons of why their kids are not coming to school, they range the reasons as: mother based, kids based, school environmental

and other related factors. Among these, the kid-based reasons are the most imputed ones.

When mothers are asked what kind of difficulties they have experienced through this period, they gave answers that can be categorized in different areas. These are psychosomatic reactions, difficulties caused by the social, environmental and psychological complaints.

When families' approaches to the kids who experience school phobia questioned, it is understood that all families have supportive attitudes.

When their support source related to their children's school phobia questioned, mothers tell that they are supported by other members of the family, relatives and others around. It is the support sources about the school that is referred among others.

KEY WORDS:, School phobia, quantitative research, separation anxiety.

**ANNELERİN BAKIŞ AÇISINDAN OKUL FOBİSİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ
İÇİNDEKİLER**

Onay Sayfası	
Onur Sözü	i
Önsöz	ii
Özet ve Anahtar Kelimeler	iii
Abstract and Key Words	v
İçindekiler	vii
Tablolar Dizelgesi ...ç.....	x
BÖLÜM 1: GİRİŞ	
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Amaç ve Önem	6
1.3. Problem Cümlesi	9
1.4. Alt Problemler	9
1.5. Sayıtlar	9
1.6. Sınırlılıklar	10
1.7. Tanımlar	10
BÖLÜM 2	
İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR	
2.1. Anne-Çocuk arasındaki Bağlılık İlişkisinin Kuramsal Temelleri.....	12
2.1.1. Bağlanma Teorileri.....	12
2.1.1.1. Lorenz'in Basımlama Teorisi.....	12

2.1.1.2. Harlow'un Teorisi	13
2.1.1.3. Klasik Psikanaliz.....	14
2.1.1.4. Ego Psikolojisi.....	14
2.1.1.5. Nesne İlişkileri Kuramı.....	15
2.1.1.6. Bowlby'nin Bağlanma Kuramına Göre Anne-Çocuk İlişkisi.....	16
2.1.1.7. Bağlanma Kuramına Ainsworth'un Katkıları.....	21
2.1.1.8. Yetişkinlikte Bağlanma Stilleri.....	23
2.2. Ayrılık Kaygısı.....	25
2.3. Okula Geçiş Süreci.....	28
2.4. Okul Fobisi.....	28
2.4.1. Okul Fobisi ile İlgili Yurt İçinde Yapılmış Araştırmalar.....	35
2.4.2. Okul Fobisi ile İlgili Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar.....	38

BÖLÜM 3

YÖNTEM

3.1. Araştırma modeli.....	40
3.2. Verilerin Toplanması Süreci.....	42
3.2.1. Görüşme Soruları.....	43
3.3. Görüşmelerin Yapılması.....	45
3.3.1. Araştırmanın Gerçekleştirildiği Okullar ve Çalışma grubu.....	45
3.3.3. Annelere ve Çocuklarına İlişkin Demografik Bilgiler.....	47
3.4. Verilerin Toplanması.....	48
3.4.1. Verileri Toplama Programı.....	48
3.5. Verilerin Analiz Edilmesi.....	48
3.5.1. Kategorilerin Oluşturulması ve Kodların Yapılması.....	49

BÖLÜM 4

BULGULAR

4.1. Doğum Öncesi ve Doğum Sırasında Tanımlanan Sorunlara İlişkin Bulgular.....	52
4.2. Annelerin Doğum Sonrası Atmosfer ile İlgili Değerlendirmelerine İlişkin Bulgular.....	54
4.3. Annenin, Çocuğunun Özelliklerine Yönelik Algısına İlişkin Bulgular.....	56
4.4. Anneye Göre Anne-Çocuk İlişkisinin Niteliğine İlişkin Bulgular.....	59
4.5. Annelerin Okul Öncesi Döneme Ait Tanımladıkları Travmatik Yaşantılara İlişkin Bulgular.....	60
4.6. Annelere Göre Çocukların Okula Başlamadan Önce, Okulla İlgili Tutumlarına İlişkin Bulgular.....	62
4.7. Annelere Göre Çocuklarının Okula Giderken Gösterdiği Fiziksel ve Duygusal Tepkilere İlişkin Bulgular.....	64
4.8. Annelere Göre Okul Fobisinin Nedenlerine İlişkin Bulgular.....	68
4.9. Annenin Süreç İçinde Yaşadıklarına İlişkin Bulgular.....	71
4.10. Okul Fobisi Yaşayan Çocuğa Karşı Ailenin Yaklaşımına İlişkin Bulgular.....	74
4.10.1. Okul Öncesi Dönemde Ailenin Çocuğa Yaklaşımı.....	74
4.10.2. Okul Döneminde Ailenin Çocuğa Yaklaşımı.....	75
4.11. Annelere Göre, Aileye Destek Verenlere İlişkin Bulgular.....	77

BÖLÜM 5

TARTIŞMA ve YORUM.....	79
-------------------------------	-----------

BÖLÜM 6

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç.....	89
5.2. Öneriler.....	91
EKLER.....	94
KAYNAKÇA.....	97

TABLOLAR DİZELGESİ

Tablo 1. Okul Fobisi ve Okuldan Kaçma Arasındaki Farklılıklar.....	31
Tablo 2. Annelere ve Çocuklarına İlişkin Demografik Bilgiler	47
Tablo 3. Doğum Öncesi ve Doğum Sırasındaki Atmosfere İlişkin Frekans Değerleri.....	52
Tablo 4. Doğum Sonrası Atmosfere İlişkin Frekans Değerleri.....	54
Tablo 5. Annenin, Çocuğunun Özelliklerini Algısına İlişkin Frekans Değerleri.....	56
Tablo 6. Annelerin Okul Öncesi Döneme Ait Tanımladıkları Travmatik Yaşantılara İlişkin Frekans Değerleri.....	60
Tablo 7. Annelere Göre Çocukların Okula Başlamadan Önce, Okulla İlgili Tutumlarına İlişkin Frekans Değerleri.....	62
Tablo 8. Annelere Göre Çocuklarının Okula Giderken Gösterdiği Fiziksel ve Duygusal Tepkilere İlişkin Frekans Değerleri.....	64
Tablo 9. Anneye Göre Okul Fobisinin Nedenlerine İlişkin Frekans Değerleri.....	68
Tablo 10. Annelerin Süreç İçinde Yaşadıklarına İlişkin Frekans Değerleri.....	71
Tablo 11. Anneye Göre Aileye Destek Veren Kişilere İlişkin Frekans Değerleri.....	77

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmaya konu olan problem durumu açıklanmış, sınırlılıklar belirtilmiş ve araştırmaya ilişkin temel kavramlar ile araştırmanın gerekçesi ve önemi açıklanmıştır.

1.1.Problem Durumu

İnsan, yokluğu durumunda yaşamının kısıtlanacağı durumlara sınırlanmış bir varlıktır. Sözgelimi bir evin konforu, sohbet edebileceği bir yakın, karnını doyurabileceği bir mutfak, canı sıkıldığında yürütebileceği bir yol... Bunların hepsi denenmiş ve insan ihtiyaçlarını tatmin eden karşılayıcılardır. İlkel insanın bir aslan gördüğünde mağaraya sığınması ile gök gürültüsünden korkan çocuğun annesine sığınması arasında paralellikler vardır.

Tüm canlılar arasında insandan ayrı tek bir yaratık gösterilemez ki, yavrusu öyle katıksız bir çaresizlik içinde gözlerini dünyaya açsın. Çocuk bu dönemde anneye yapışık yaşar adeta Biyolojik ihtiyaçlar anlamında yapışiktır. Fizyolojik ihtiyaçlar anlamında yapışiktır (Öztürk, 2006: 17). Bilindiği gibi insan yavrusu, olgunluk aşamasına ulaşmaya dek diğer bütün canlılardan daha çok zamana ihtiyaç duyar. Çocuklar diğer canlılardan hayli daha uzun süre anne-babalarınca korunup gözetilir çünkü varlığını bu koruma olmaksızın sürdüremez. Çocuğun aileye özellikle de anneye bağımlı olması fizyolojik, psikolojik ve doğal bir süreçtir (Adler, 2000 :98).

İnsanın dünyaya gelmeden önce, anne karnındayken sahip olduğu göbek bağı, sadece anneden gelen besinlerin bebeğin vücuduna alınmasını sağlayan bir aracı bağ

olmayıp, anne- bebek arasındaki bağılılığın etkileri bebeğin büyüme sürecinde ve hayatının kritik dönemlerinde de devam etmektedir.

Annenin sıcaklığı, yumuşaklığı, güven vericiliği bebeğin ilk elden en önemli ihtiyaçlardan biri olan “güvenlik” ihtiyacını doğrudan karşılamaktadır. Annenin birkaç dakikalığına odadan çıkması bile, nesne korunumunu kazanmamış bebek için “hepten ortadan kaybolma” şeklinde algılanmaktadır. Bu da onu ciddi bir biçimde tedirgin etmektedir.

Çocukluk dönemi, insanların özlemle andıkları mutlu bir dönem olarak algılsa da, çocukların korkularını ve kaygılarını abartma eğiliminde oluşları, bu dönemin çeşitli sıkıntıları da içerdiği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum çocukların gerçeği değerlendirme yetilerinin zayıf oluşundan kaynaklanmaktadır. İki yaşındaki bir çocuk, annesinin kendisini komşuya bırakıp bir yerlere gitmesini panikle karşılar. Kısa süreli ayrılıklar tedirginlik yaratırken, ayrılığın süresi uzadıkça bu durum çocuğu örselemektedir. Böylelikle, yetişkinlik yıllarındaki kaygı bozukluklarının temeli de çocukluk yıllarında atılmaktadır (Geçtan, 1995:28; Winnicott, 1998:36; Yörükoğlu, 1980: 10).

Bir çocuğun anne ya da ona bakım veren kişiden ayrıldığında verdiği tepkiyi anlamak için öncelikle bu kişi ile olan bağılılık ilişkisini anlamak gerekir. Bebeğin ilk anlardan itibaren sıcaklık, beslenme gibi karşılanması hayati olan bir dizi ihtiyacı vardır. Bebek, bu ihtiyaçları karşılayan kişiye karşı ilgi duymaya başlar. Bu durum annenin, bebeğin psikolojik ihtiyaçlarını beslemesinin de bir sonucudur. Bebeğin annenin beklediği şeyleri öğrenmesi de, annenin memnuniyetini doğurur. Bu iki taraf da birbirini beslemektedir (Bowlby, 1969: 178).

Anne-baba-çocuk üçlüsünde hemen hemen her zaman anne-babanın çocuk üzerindeki etkisinden söz edilir. Oysa bu üçlünün kurduğu ilişkiden çocuk kadar anne-baba da etkilenmektedir. Çocuğun dünyaya gelmesi ile aile yapısal bir değişime uğrayarak çiftler daha önceden üstlenmiş oldukları eş rolüne ilaveten bir de anne-babalık rolü edinirler. Çocuğun onlar üzerindeki etkisi ile davranışları büyük ölçüde değişime uğrar. Bu durum onların yaşam tarzlarını da büyük ölçüde değiştirir. Geleceğe ait planlar artık iki kişi üzerinden değil üç kişi üzerinden yapılmaya

başlanır (Yavuzer, 2004: 42). Anne babalık yönelimleri, gelişimsel bağlamın, özellikle ailenin önemli bir özelliğini oluşturur. Ana-babalık, makro sistem faktörleri tarafından etkilenir ve karşılığında toplumsal değerler, inançlar, gelenekler ve normlarla gelişimsel sonuçlar arasında aracılık ederek, gelişmekte olan çocuğu etkiler (Kağıtçıbaşı, 2010: 211). Böylelikle çocuk aileden cinsiyete uygun davranmayı, sosyalleşmeyi, toplumsal alanda kendisine yer edinmeyi öğrenirken, aile de çocuktan kendilerini tanımayı, sınırlılıklarını keşfetmeyi ve aile olmayı öğrenirler (Yavuzer, 2004: 41; Kılıçarslan, 2006: 5). Anne ve baba çocuğun bakımı ile uğraşırken ona kendi dünya görüşlerini, deneyimlerini, düşüncelerini sunarlar (Meshulam, 2007: 37). Bu deneyim, düşünce ve duygu birikimi içinde sağlıklı aktarımlar olduğu gibi sağlıksız aktarımlar da bulunur. Korkular, kaygılar, hatalı düşünce ve davranışlar da öğretilir.

Frank' a göre (1965: 197), çocuklarda görülen uyum sorunlarının, duygusal ve davranışsal bozuklukların ya da sağlıklı davranışların temelinde de ailenin önemli bir rolü vardır. Bu rol genelde aile, daha dar bir çerçevede ele alındığında anne ile doğrudan ilişkili olmaktadır.

Bu ilişkinin daha derinlemesine incelenmesi ve hem çocuklarda, hem de yetişkinlerde görülen psikopatolojik tablolarla bağlantısının kurulmasında temel aşama ise, Bowlby'nin "Bağlanma Kuramı"nı ortaya koymasıdır. Bowlby'e göre anne ve çocuk arasında kurulan güvenli bir bağlanma ilişkisi çocuğa sağlıklı psikolojik gelişim olanağı sağlar (Akt.Sayar ve Tüzün, 2007: 2).

Bağlanma kuramına göre, ilk bağıllık ilişkisinin hem diğer niteliksel ilişkilerden farklı olması, hem de sonraki ilişkileri etkilemesi gerekmektedir. (Hortaçsu, 2003: 83). Bağlanma tarzları kendisini pekiştiren bir özelliğe de sahiptir. Diğer bir deyişle, var olmalarına neden olan karakteristik özellikleri kendi devamlılıklarını da sağlayıcı niteliktedir. Sonraki yıllarda da bu bağlanma tarzlarının uzantıları söz konusudur. (Sayar ve Tüzün, 2007: 3). Bebeklik dönemi ve bu erken dönemdeki bağıllık ilişkisine odaklanılmasının bir nedeni de, bunun daha sonraki benlik ve etkinlik gelişimini yordamasıdır. Erken güvenli bağlanmanın daha sonraki sosyal yetkinliğe ve yetişkinlikte kurulan ilişkilerin güven temelli olmasına yardımcı

olduğuna dair kanıtlar vardır. Bununla birlikte boşanma, ailede ciddi hastalık, çocuk istismarı ya da kötüleşen maddi durum gibi yaşam koşullarının güvenli bağlanma üzerinde yıkıcı etkileri söz konusudur (Akt. Kağıtçıbaşı, 2010: 215). Çocuklukta kazanılan bağlanma şekli, sonraki yıllarda da çocuğun yaşamını birçok yönden etkileyebilmekte, sağlıklı bağlanma konusunda sıkıntı yaşayan çocuklar, ileriki dönemde değişik ortamlarda zorlanma yaşayabilmektedir.

Anne ile çocuğun kurumsal ve yasal olarak birbirinden ayrılmasını gerektiren bir dönem, okula başlama dönemidir. Çocuk okula başlama döneminde kendisinden beklenen çeşitli ödevler ve sorumluluklar ile başa çıkmak durumunda kalacaktır. Bu sorumluluklardan biri de, kendisine bakım veren kişiden günün belirli saatlerinde ayrılıp, yaşlıları ile aynı ortamda kalabilme görevidir.

Okula başlama, çocuklar için aileden uzun süreli ilk ayrılma ve aynı zamanda çocuğun dış dünya ile ilk karşılaşma dönemi olması açısından oldukça önemlidir. Okul, anneden sonra çocuğun sığınağıdır. Okul ile birlikte, çocuğun dünyasına, onu ileride belki de anne-babası kadar etkileyecek, yeni bir yetişkin olan öğretmeni girer. Öğretmenle kurulan ilk ilişkilerin olumlu ve sevgiye dayalı olması, çocuğun gelecekteki öğrenim hayatı bakımından son derece önemlidir. Bu anlamda örgün eğitim sadece akademik becerilerin kazanıldığı bir kurum olmaktan çok öte bir amaca hizmet etmekte, çocuğun ileriki yıllarda kendisini yaşam karşısında donanımlı kılacak sosyal becerileri öğrenmesinde de birincil rol üstlenmektedir (Özcan ve Aysev, 2009: 13; Sarp, 1995:145).

Okula başlama döneminde, anneden ayrılma kaygısı yaşayan çocuklar, daha çok kaygılı- kararsız bağlanma stiline ait özelliklere sahip çocuklardır (Moss ve ark. 1998: 1392). Bu durumun etkileri karşımıza başta anne olmak üzere bağlandığı kişiden ayrılmaya direnme, bu tür ayrılma durumlarında ise yineleyen aşırı sıkıntı duyma şeklinde çıkabilmektedir. Okul öncesi dönemde sinyalleri verilse bile, çocuk anneden ayrılmaya zorunlu değilse, bu durum okula başlamadan önce çoğunlukla anlaşılmamakta ya da ötelenmektedir.

Okul fobisinin görünen nedenleri ne olursa olsun temel neden anneden ayrılma korkusudur ve bu bir aile nevrozuna işaret etmektedir. Aile bireylerinin

birbirine bağılı ve bağımlı olduğu bir yapılanma söz konusudur. Aile bireylerinden her biri kendisine veya diğer aile üyelerine bir şey olacağı korkusu yaşar.

Okula ilk başlanılan dönemde çocukların % 80'inde çeşitli derecelerde okula uyum güçlüğu gözlenmektedir. 6–8 yaş arası çocuklarda, tek çocuk olanlarda ve ebeveynlerine aşırı bağımlı olan çocuklarda bu belirtiler daha sık görülmektedir. Çocuk birden bire okula gitmek istemeyebilir, ailenin onu zorlaması ise çocukta panik duygusunun artmasına neden olur. Çocuk bulantı, kusma, karın ağrısı gibi belirtiler geliştirebilir. Bazı çocuklar ısrarlar sonucu okula gitseler bile yoldan geri dönebilirler ya da okuldan kaçmaya çalışabilirler. Okul fobisinin başlangıcı kimi zaman çok belirgin değildir. Çocukta iştahın azalması, okula karşı ilginin kaybolması, ödevlerini yapmak istememesi gibi belirtiler başlar, uykuları düzensizleşebilir ve sonunda bir gün okula gitmek istemediğini söyler. Nedeni sorulduğunda okula, öğretmenine ya da arkadaşlarına dair şikâyetler iletebilirler ancak bunlar çoğu zaman gerçek nedenlere işaret etmez. Bu çocuklar evlerinde genelde rahattırlar ancak çok şiddetli vakalarda ev içinde bile huzursuz oldukları gözlenebilir (Sayar ve Tüzün, 2007: 5).

Anlaşılaçağı üzere, okulların başlama süreciyle birlikte, çocuklar ve aileleri sistemdeki değişme nedeniyle bazı güçlüklemlerle yüz yüze gelebilmektedirler.

Çocukların yaşadıkları sorunlar değerlendirirken sık kullanılan yöntemlerden biri de aile ile çalışmaktır. Bu anlamda kabul görmüş yaklaşımlardan biri de sorunun tespit edilmesi ve değerlendirilmesi aşamalarında, sorunun, sorun sahibi tarafından tanımlanmasına imkân verilmesi prensibidir (Çakmaklı, 1999: 37). Bu anlamda okul fobisine yol açan nedenlerin ve süreç içinde hem annenin hem de durumun baş aktörü olan çocuğun ne yaşadığının annenin bakış açısından değerlendirilmesinin, amaca uygun ve işlevsel olacağı düşünölmektedir.

1.2. Amaç ve Önem

İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren yaşamını sürdürebilmek için diğerleriyle iletişimini kurup bu akışı devam ettirebilmek durumundadır. Kişilerarası

ilişkiler toplumsal yaşamı tanımlamaktadır. Bu anlamda toplum içinde toplum dışı yaşamak hem birey için hem de toplum için çok önemli bir problemdir. Bireyin toplum içinde toplum dışı yaşaması onun yalnızlık, utangaçlık, atılman olamayışı ve sosyal kaygılı oluşu ile yakından ilgilidir (Yıldırım, 2006: 2).

Günümüzde sağlıklı olmak denildiğinde eskiden olduğunun aksine sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedensel (fiziksel), ruhsal (mental-moral) ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde oluşun önemi vurgulanmaktadır (Akt. Toker, 1995). Yani artık yetkin hastanenin sağlık kurulundan “sağlıklılık belgesi” almak (işe başvuru, ehliyet, pasaport çıkartma, çay evi ya da lokanta işletmek amacıyla) bireyin sağlıklı olduğunun kanıtı değildir. O halde sağlıklı olma hedefine erişmek için sağlık, eğitim, sosyal yardım, sanayi, askerlik, yargı alanında çalışan profesyonellere önemli bir sorumluluk düşmektedir. Gerçekten günümüzde bu kurumlar, farkındalığı yüksek, kendi ayakları üzerinde durabilen, sağlıklılık koşullarına uygun yaşam alışkanlıklarını sürdüren, üreten ve üretileni paylaşan, toplumsallaşmış ve uygar insanı oluşturmaya çalışmalıdırlar (Yıldırım, 2010: 13).

Teknolojinin hızla ilerlemesi, toplumların kültürel yapılarının yoğun hareketliliği ve kültürlerarası değiş tokuşların hızlanması sosyal ve bireysel kimliklerde ciddi uyuşmazlıklar, kimlik karmaşasına ve sonuçta bunaltı ve sıkıntıya neden olabilmektedir. İşte böyle bir ortamda bireyler ruhsal bir çaresizlik, yabancılaşma ve açmazın içine düşmektedirler (Özakkaş, 2004: 14). Bu bağlamda gelişen teknolojiler karşısında bireylerin psiko-sosyo-kültürel uyumlarını sağlamak üzere destek verilmesi zorunludur. Kılıççı'ya (1989) göre, gelinen noktada kaçınılmaz teknolojik ve toplumsal değişmeler karşısında kimi önlemlerin alınması yerinde olacaktır. Bu önlemlerin belki de en önemlisi uyum gücünü ve ruh sağlığını desteklemektir. Bu işlevi üstlenmesi beklenen çağdaş toplumsal kurumlar içerisinde eğitim kurumlarının en büyük sorumluluğu üstlenmesi kaçınılmazdır.

Bugün çağdaş eğitimin ayrılmaz bir parçası olan öğrenci kişilik hizmetlerinden psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri de Kepçeoğlu'na (1993) göre, bireyin kendini tanımasını, problemlerini çözmesini, gerçekçi kararlar almasını, kapasitelerini geliştirmesini, çevresine dengeli ve sağlıklı bir uyum yapmasını

amaçlar. Başka bir ifade ile psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri ile bireyin varolan tüm gizil güçlerini, yeteneklerini ortaya koyması uygulama alanına sokulması, kullanılması, geliştirilmesi ve böylelikle bireyin daha verimli ve mutlu bir düzeye ulaşabilmesine yardımcı olmak amaçlanmaktadır. Etkileri ve sonuçları açısından ele alındığında okul fobisi ya da ayrılık kaygısı psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin ve çağdaş eğitimin tüm yönleriyle sağlıklı bireyler yetiştirme hedefinin önündeki engellerden biridir.

Beklendiği ve istendiği şekilde, çocukların büyük bir çoğunluğu okula uyum sürecini sağlıklı bir biçimde atlatırken, bazı çocuklar için okula gitmek sürekli bir kaygı kaynağı olmaktadır. Uzmanlar, okula başlama olayını, çocuğun anneden, doğumdan sonraki ikinci kopması olarak nitelirmektedir. Bu ayrılık bazı çocuklar için yoğun stresin yaşandığı bir olay haline gelebilir.(Özcan ve Aysev, 2009: 13 Sarp, 1995: 145).

Bundan yirmi yıl öncesi ile kıyasladığımızda günümüzde okul öncesi eğitiminin yaygınlaştırılması ve böylelikle öğrencilerin bir anlamda okula uyum sağlamasını da kolaylaştırmaya dair daha eyleme dönük ve geniş kitleleri kapsayan tedbirler alındığını görmekteyiz.

Bunlardan birisi, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2006–2007 eğitim–öğretim yılında ilköğretim birinci sınıfa kaydolan öğrencilerin okula dair olumsuz duygularını yenmek, okula uyum sağlamalarını kolaylaştırmak için okula bir hafta önce başlamaları ile ilgili bir genelge yayınlamış olmasıdır. Uygulandığı yıl içinde velilerden gelen olumlu tepkiler sonucu, takip eden yıllarda bu çalışmanın kapsamı, içine bağımsız anaokulları, ana sınıfları ve uygulama sınıflarını da alacak şekilde genişletilmiştir. Bu uygulama öğrencilerin ilgili sınıf/okul öncesi ve çocuk gelişimi eğitimi öğretmenlerinin gözetiminde oyun, drama, sosyal ve sportif etkinlikler yoluyla öğrenme ortamını, okulunu, sınıfını, arkadaşlarını, öğretmenlerini tanıması, okul kurallarını öğrenmesi ve okula iyi bir başlangıç yapması amaçlanmıştır. Böylelikle öğrencilerin okulun ilk aylarında yoğun olarak karşılaştıkları bir problem olan okul fobisini de önlemeye yönelik bir tedbir olarak ele alınmıştır.

Çocuğun anneden sağlıklı bir şekilde ayrılabilmesi, istenilen düzeyde sosyalleşebilmesi, kendi başına kalabilme potansiyelinin gelişmesi için yürütülen çalışmalardan biri de Anne ve Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) tarafından organize edilen “7 çok geç” projesidir. Bu projenin vurgusu, ilköğretime başlama yaşının, çocukların okula alışması ve uyum sağlaması için geç bir yaş olduğu düşüncesinden hareketle, olabildiğince çok öğrencinin okul öncesi eğitime devam etmesinin gerçekleştirilmesidir. Böylelikle, öğrencilerin okula uyum güçlüğüne bir çeşidi olan okul fobisi yaşamalarının da önüne geçilmiş olacaktır.

Okul fobisi eğer gerekli müdahaleler zamanında yapılamazsa bireyin ve diğerlerinin uyumunu bozarak ciddi fonksiyonel yıkımlara yol açabilir. Böylelikle, doğru zaman ve yerde sorunun fark edilmesi, sorunun dinamiğinin detaylı araştırılması, gerekli müdahalelerde zamanında bulunulması önem kazanmaktadır. Bu gerekçeyle sorunun dinamiğine katkı sunmak ve sorunu belki de en çok yaşayan ve yaşatan annenin değerlendirmesini almak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Ayrıca bu çalışma Sağlık Bakanlığı'nın 2020 yılı hedef ve stratejileri arasında yer alan (Öztek ve diğ. 2001):

Madde 8.b.5: Bireylerin sorunlarla başa çıkma becerilerinin arttırılmasına yönelik eğitim programlarının geliştirilmesi ve uygulanması ile,

Madde 8.b.4: Kreş, yuva, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında bireylerin psikososyal izlenimlerinin yeterince yapılması, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin yürütülmesi ve bu hizmetler için uygun programların geliştirilmesi hedeflerine de yanıt vermek amacını taşımaktadır.

Ülkemizde okul fobisi ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde anne değerlendirmesini kapsayan bu tür bir çalışmanın eksikliği göze çarpmaktadır. Okul fobisi yaşayan çocuğa süreç içinde en yakın olan kişi annedir. Aynı zamanda olayların da en yakın şahididir. Çoğunlukla, okulun başladığı ilk günden itibaren, çocuğu hem okulda hem de evde beraber zaman geçirdiğinden, okul fobisinin gelişim sürecini adım adım gözlemlene şansı en yüksek kişi, anne olmaktadır.

Bütün bunlardan yola çıkarak bu çalışmanın nihai amacı; psikolojik danışmanın önleyici, uyum sağlayıcı ve çare bulucu işlevlerine katkıda bulunmaktır. Bilindiği gibi, psikolojik danışmanın en temel işlevlerinden biri uyum sağlayıcı ve çare bulucu işlevidir. Okul fobisi yaşayan çocukların değerlendirilmesinde annenin değerlendirmesine başvurmak, hem bu işleve hizmet etmesi bakımından hem de sorunun derinlemesine incelenmesini kolaylaştırması bakımından önem arz etmektedir.

1.3. Problem Cümlesi

Okul fobisi yaşayan çocukların annelerinin çocuklarının yaşadıkları okul fobisine ilişkin değerlendirmeleri nasıldır?

1.4. Alt Problemler

Çocukları okul fobisi yaşayan anneler;

1. Hamilelik ve doğum sürecini nasıl değerlendirmektedirler?
2. Çocuklarını kişisel, sosyal ve fiziksel özellikleri açısından nasıl değerlendirmektedirler?
3. Çocukları ile kurdukları ilişkiyi nasıl tanımlamaktadırlar?
4. Çocuklarının okul öncesi döneminde ne tür travmatik yaşantılar tanımlamaktadırlar?
5. Çocuklarının okulla ilgili tutumlarını nasıl değerlendirmektedirler?
6. Çocuklarının okula giderken gösterdiği fiziksel ve duygusal tepkileri nasıl değerlendirmektedirler?
7. Çocuklarının okul fobisi yaşamasının nedenlerini nasıl değerlendirmektedirler?
8. Okul fobisi ile başa çıkma sürecinde karşılaştıkları güçlükleri nasıl tanımlamaktadırlar?
9. Ailenin çocuğa yaklaşımını nasıl değerlendirmektedirler?

10.Çocuklarının okul fobisi ile başa çıkma süreci içerisinde destek aldıkları kaynakları nasıl değerlendirmektedirler?

1.5. Sayıtlılar

Araştırma, aşağıdaki sayıtlılar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

1. Araştırmada kullanılan yöntem, araştırmacının amacına uygundur.
2. Araştırmada kullanılan görüşme formu araştırmacının değişkenini ölçmektedir.
3. Araştırmacı, görüşme tekniğini uygularken yansız ve objektif davranmıştır.
4. Araştırmaya katılan anneler soru formundaki maddeleri içten bir şekilde yanıtlamışlardır.

1.6. Sınırlılıklar

Bu araştırma aşağıdaki sınırlılıklara sahiptir.

1. Bu araştırma görüşme formunun ölçtüğü boyutlar ile sınırlıdır.
2. Araştırma sonuçları, yalnızca çocukları ilköğretim anaokulu ve ilköğretim okullarının birinci sınıfına devam edip, aynı zamanda okul fobisi yaşayan çocukların annelerine genellenebilir.
3. Araştırma, Bursa ilinde bulunan ve okul korkusu yaşayan öğrencilerin annesi olan 12 kişi ile sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

- 1.7.1. **Okul Fobisi:** Çocukların anneden ayrılma güçlüğü, anksiyete ve somatik yakınmalarına eşlik eden ve korku yoğunluğu nedeniyle okula devam etmek istememe ve gitmeme durumu olarak tanımlanmaktadır (Johnson, Falsteitn, Szurek ve Svendsen, 1941:703).
- 1.7.2. **Ayrılık Kaygısı:** En az 4 hafta boyunca çocuğun evden ya da evde bağlandığı kişiden ayrılmaya bağlı olarak gelişim düzeyine göre beklenenden fazla ve yineleyici anksiyete duyması şeklinde tanımlanmaktadır (APA, 2001: 67).
- 1.7.3. **Güvenli Bağlanma:** Annenin çocuğa ve onun ihtiyaçlarına karşı ilgili ve duyarlı olduğu, anne yanında olmasa bile, çocuğun ona ulaşabileceğinden emin olduğu bağlanma türüdür (Burger, 2006: 223).
- 1.7.4. **Kaygılı-Kararsız Bağlanma:** Anneden ayrılma durumlarında çocuğun kaygı yaşadığı, alışık olmadığı durumlarla karşılaştığında korku duyduğu bağlanma türüdür (Burger, 2006: 224).
- 1.7.5. **Kaçıngan Bağlanma:** Annenin çocuğun ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmadığı, bunun karşısında çocuğun da anneye karşı uzaklık ve duygusal kopukluk yaşadığı bağlanma türüdür (Burger, 2006: 224).

BÖLÜM 2

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde araştırma konusu ile ilgili kuramsal bilgiler ve daha önce bu konu ile ilgili Türkiye’de ve yurt dışında yapılmış araştırmalar yer almaktadır.

2.1. Anne-Çocuk Arasındaki Bağlılık İlişkisinin Kuramsal Temelleri

2.1.1. Bağlanma Teorileri

Bağlanma teorisini ortaya koyan kişi olarak kabul edilen John Bowlby, kuramını geliştirirken birçok farklı kuramdan etkilenmiştir. Bu başlık altında bu kuramlardan birkaçı özetlenecektir.

2.1.1.1. Lorenz’in Basımlama Teorisi

Basımlama, bazı kuşların ilk yumurtadan çıktığı anda çevresinde hareket eden ilk nesneye bağlanıp sürekli onu izlemesine verilen isimdir. Konrad Lorenz, ilk gözlemini kaz yavruları üzerinde yapmıştır. Cıvciv yumurtadan çıktığında Lorenz yürümüş, cıvciv de onu izlemiştir. Daha sonra annesi onun yanına geldiği halde cıvciv Lorenz’i izlemeyi bırakmamıştır. Lorenz bu duruma kritik dönem adını vermektedir. Buna göre, yavrular annelerine doğumdan sonraki 13-16 saatlik bir zaman diliminde en güçlü biçimde bağlanmaktadır (Akt. İlaslan, 2009: 14).

Basımlama, yumurtadan üreyen canlılarda olduğu gibi memelilerde de görülen bir davranıştır. Yumurtadan üreyen canlılarda ilk yirmi dört saatte, primatlarda ilk üç ayda, insanlarda ise sekiz ay civarında ortaya çıktığı saptanmıştır

(Schaffer, 1964: 257). İz bırakma davranışı sonradan Bowlby'nin kuramına bağlanma davranışı olarak taşınmıştır. Bağlanma kuramına dair değişik bir bakış açısı sunan bir diğer kuramcı da Harlow'dur.

2.1.1.2. Harlow'un Teorisi

Harlow, annenin bebeklik döneminde açlık susuzluk gibi temel ihtiyaçları karşılayan kişi olmasından dolayı, anne ve çocuk arasında bir bağlılık ilişkisi oluştuğunu ileri sürer ki bu durum Bowlby'nin araştırmalarının temel noktasını oluşturur.

1958 yılında Harlow'un öğrencileri ile beraber maymunlar üzerinde yürüttükleri çalışmalarda kullanılan bir öge de anne yoksunluğudur. Kurulan deney düzeneğinde maymunlardaki temel güdüyü anlamak için onlara iki seçenek verilmiştir: ya kumaş kaplı bir yere tırmanacaklar ya da demirden ve rahatsız bir yere tırmanıp süt içeceklerdi. Maymunlar demir çubuğa tırmanıp süt içtikten sonra hızla kumaş kaplı yere dönmüşlerdir. Bu sadece beslenmenin değil rahatlığın da önemli olduğunu göstermektedir. Bir başka araştırmada ise rhesus maymun bebeklerine ısıtılmış demir ve kumaş kaplı soğuk bir yer hazırlanmıştır. Maymunların ısıtılmış demirleri tercih ettikleri gözlenmiştir. Bu deney ile de sıcaklık faktörü önem kazanmıştır ve Harlow'un annenin sadece fiziksel gereksinimleri karşılamadığı, aynı zamanda sıcaklık sağladığı yönündeki görüşlerini de desteklemiştir. Harlow daha sonra anneden uzak ve sosyal yoksunluk içinde büyütülen rhesus maymunlarını da incelemiştir ve bu maymunların daha sonra sosyal ilişkilerinde yetersiz olduğunu görmüştür. Sosyal ilişkilerdeki yetersizlik ise ilişki kurmada beceriksizlik, içe kapanma ve cinsel donukluk olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda çocuklarına karşı da ilgisiz oldukları görülmüştür. Sonuç olarak Harlow'a göre anne çocuk arasında oluşan karşılıklı sevgi bağının ileriki yaşantıya olan en büyük katkısı, daha sonra diğer insanlar ile kurulan tüm ilişkilerde güven duygusunun oluşmasıdır (Sayar ve Tüzün, 2007: 2).

Harlow'un teorisi annenin, bebeğin sadece beslenme ihtiyacını karşılmasının ötesinde yumuşaklık ve sıcaklık gibi başka faktörlerinin de önemli olduğunu, bununla birlikte anne ile kurulan ilişkinin yetişkinlikte başka insanlar ile kurulan ilişkiye bir çekirdek teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.

İnsan gelişimi, patolojileri, tedavisi üzerine önemi çok büyük olan diğer bir kuram dürtü kuramı yani klasik psikanalizdir.

2.1.1.3. Klasik Psikanaliz

Freud'a göre bebeğin anneye bağlanmasının temelinde yatan şey, bebeğin bedensel ihtiyaçlarıdır. Ona göre bebeğin anneye bağlanması, annenin onu doyurması ile ilişkilidir. Fakat bu teori, bebeklerin başka insanları da ilginç bulmasını açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Fonagy, 2001: 50). Freud'un (klasik psikanaliz) kuramının devamı niteliğinde olan Ego Psikolojisi yine öncesinin getirdiklerinden yararlanarak ve ona eklemeler yaparak insana dair anlayışımızı zenginleştirmiştir.

2.1.1.4. Ego Psikolojisi

Ego Psikologları, yaşamın başlangıcında, anne ile çocuk arasında bulunan biyolojik birliğin, annenin narsisizminin çocuğa kadar genişlediği ve çocuğun da anneyi kendi narsisistik ortamına çektiği bir dönem olduğunu savunmaktadırlar. Çocuğun nesne (bağlılık ilişkisini kurduğu kişi) ilişkileri ne kadar kalıcı olarak yerleşmişse; yani çocuk söz konusu olan kimsenin orada oluşu ya da olamayışından veya onun doyuruculuğu ya da yetersizliğinden ne derece bağımsız hale gelmişse, bir zedelenme olmaksızın bu kimseden o kadar uzun süre ayrı kalabilir. Gelişim çizgisindeki çeşitli duraklamalar, hastanede yatmak, anne baba yoksunluğu, yuvaya verilme gibi durumlarda beklenebilecek olan etkilere ilişkin bilgi verir (Freud, 2000: 67).

2.1.1.5. Nesne İlişkileri Kuramı

Nesne ilişkileri ekolünün önemli temsilcilerinden olan Melanie Klein'in yaklaşımında tüm gerçek ilişkiler, bilinçdışı ilişki fantezileri zemininde ilerler. "İçsel nesnelere" psikanaliz kuramının kalbine yerleştiren kişi Melanie Klein'dir. Bebek, onu bekleyen anneden içgüdüsel anlamda haberdar olarak dünyaya gelir. İçgüdü, ayrılmaz bir biçimde hem dış dünyadaki gerçek nesneye hem de iç dünyadaki bilinçdışı fantezi faaliyetindeki nesne ilişkisine bağlanmıştır. Klein'a göre iyi nesnelere, libidonun yaşam içgüdüsünden ortaya çıktığı için iyidirler, kötü nesnelere de yıkıcılıklarını ölüm içgüdüsünden almaktadırlar. (Akt. Türköz, 2007: 5).

Bir diğer nesne ilişkileri kuramcısı olan Donald W. Winnicott, kurama önemli katkılarda bulunmuş bir diğer isimdir. Ancak Winnicott içgüdüsel dürtüleri tam olarak reddetmemektedir. Onun kurama en önemli katkılarından ilki, çocuğun ruhsal gelişiminde anneden ayrılmayı, geçiş olgusunu ve geçiş nesnesini öne çıkarmasıdır. Geçiş nesnesi kavramı, hem iç hem dış gerçekliğin katkıda bulunduğu bir ara gerçeklik kavramıdır. Winnicott'da, çocuğun bağımlı olduğu annesiyle ilişkisi içinde zamanla özerkleşerek ayrışması, özerk bir kendilik geliştirmesi ve kendini gerçekleştirmesi konusu merkezi bir önem taşır. Geçiş nesnesi, çocuğun, dış dünyayı ve nesnesini kendisinin yarattığına dair tüm güçlü yanılsamasının yavaş yavaş kırılması ve gerçeğe yumuşak bir geçiş yapabilmesi bakımından önem taşır (Akt. Türköz, 2007: 5). Winnicott için içsel dünya, gerçek ilişkileri yansıtır ve içsel nesnelere de çocuğun ebeveynleri ya da diğer önemli bağlanma figürleriyle ilişkilerinin temsilidir (Knox, 1999: 511). Böylelikle bebeğin bağımsızlığının gelişmesi, içsel nesne temsilleri ile yani anneye dair oluşturduğu imge ve anne ile kurduğu ilişkinin niteliğiyle doğrudan ilintilidir.

Bir diğer nesne ilişkileri kuramcısı Edith Jacobson da çocuğun anne ile girdiği ilk ilişkilerin, içselleştirilmiş kendilik ve nesne temsilleri açısından önemli olduğunu öne sürmüştür. Başlangıçta içgüdüsel bir enerji olsa da bu enerjinin iyi ve kötü tonlarına ayrılması, dış dünyadaki iyi ve kötü deneyimlerdir. Anneye girilen ilk ilişkiler içselleştirilmiş nesne ve kendilik temsillerinin gelişimi açısından önemlidir. İçselleştirilmiş nesne ilişkileri, başlangıçta dürtü tatminine yönelik bir güdülenme

sistemi ile islerken giderek özerk bir güdülenme sistemi yaratırlar. Böylelikle, nesne ilişkilerine özgü yeni dinamikler ortaya çıkar. Çocuğun dürtü talebine uygun yanıtı vermeyen anne onu hem engellemekte hem de hüsrana uğratmaktadır. Burada *engellenme* dürtü talebine ilişkin iken, *hüsran* nesne ilişkisiyle ilgilidir. Hüsrana, saldırganlık dürtüsünün açığa çıkmasına, ilişkiye yüklenmesine ve nesnenin değersizleştirilmesine neden olur. Bu da nesneden uzaklaşma yönünde bir dinamik başlatır. Öte yandan olumlu deneyimler de nesneye yaklaşma yönünde özgün bir dinamik başlatır. Böylelikle giderek dürtü tatmininden bağımsızlaşan ve nesneye yönelen güdülenmeler ortaya çıkar (Jacobson, 1964: 54).

Nesne ilişkileri kuramının psikanaliz kuramına anne-çocuk ilişkisi açısından getirdiği en önemli bakış açısı, bebeğin anne ve dış dünyaya dair geliştirdiği içsel temsiller yolu ile gelişmesidir. Bakım veren kişi olarak anne, ne kadar doyurucu ve şefkatli bir biçimde bebeğin hem güdusel hem de özerklik gibi ihtiyaçlarını karşılayabiliyorsa bebek de o denli gelişebilmektedir. Böylelikle Freud'dan farklı olarak annenin sadece güdülerini doyuran olması değil, bebeği nasıl doyurduğunun, ihtiyaçları ne şekilde karşıladığının da önemli olduğunun vurgusu yapılmaktadır. Nesne ilişkileri kuramı, bağlama kuramı için de sıçrama tahtası olmuştur.

2.1.1.6. Bowlby'nin Bağlanma Kuramına Göre Anne-Çocuk İlişkisi

Evrim kuramının ortaya konmasının etkileri sadece biyolojik alanda değil toplumsal ve psikolojik araştırmalar alanında da bazı dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu bakış açısından etkilenen etnologlar ve psikologlar, insanların ve özellikle de bebeklerin etraflarındaki en az bir kişiyle, yakın ilişki kurmalarının yaşamsal önemi olduğunu savunurlar. Yaşamın ilk aylarında kurulan bu ilişki, hem bebeğin yaşamasını ve sağlıklı gelişmesini, hem de dolaylı yoldan, türün ve genlerin kuşaklara aktarımını sağlar (Bowlby, 1969; Maccoby, 1980:1006; Nash, 1988: 121; Pawlby,1981: 123).

İnsan ve hayvanların çok küçük yaşlardan itibaren bakım veren kişilere yatkınlık duyduğu biliniyor olsa da, bu durumun insan yaşamına etkilerinin derinlemesine incelenmesinin yolu, Bowlby'nin bağlanma kuramını ortaya koyması ile açılmıştır. John Bowlby bağlanma kuramının merkezine anne çocuk bağı yerleştirmiş ve çocuğun fiziksel ve psikolojik açıdan sağlıklı birey olarak yetişmesinde, anne çocuk ilişkisinin kalitesinin önemini vurgulamıştır. John Bowlby kendi kuramını oluştururken, psikanalitik nesne ilişkileri kuramı, etoloji ve evrim teorilerinden yararlanmış, bakış açısını bu kuramlara dayandırmıştır (Akt.Keser, 2006:1).

Bağlanma davranışı, bir başka kişiyi arama, onunla yakınlığı korumaya çalışma olarak tanımlanmaktadır (Bowlby, 1969: 194). Bowlby'nin de mensubu olduğu psikanalitik kuram, Freud'un izini süren ego psikologları ve sonrasında nesne ilişkileri ekolü, anne ve bakım veren arasındaki bağlanma ilişkisine dair birçok yanıt vermiştir.

Bağlanma davranışı doğada bakım alan (yavru) ve bakım veren (anne) arasında yansımaları görülen bir durumdur. Bu ilişkinin karşılıklı doyum ve güçsüz olan tarafın korunması işlevleri söz konusudur. Bu türler arasında en korumasız doğan insan yavrusudur. Çok yavaş gelişir. Bakım veren kişiye bağlanma süreci de uzun sürer (Bowlby, 1969: 183).

Bowlby'e göre, (1980: 442) diğer insanlara bağlanma, yaşamı değiştiren önemli bir olgudur. Öyle ki bu etki sadece bebeklik dönemi ve okul çağını kapsayan bir durum değil, kişinin tüm yaşamı boyunca etkisini sürdürecektir. İlk bağlanma ilişkisi, kişinin yaşam motivasyonunu ve hayattan zevk alma durumunu da etkileyen bir yol açacaktır.

Hiçbir davranış biçimi bağlanma kadar güçlü duygulanım yaratmaz. Bir çocuğun bağlanma figürü-kişisi ulaşabileceği yakınlıkta, yakınında olacağı sürece, çocuk kendini güvende hisseder. Bir kayıp tehdidinin oluşması ya da kaybın gerçekleşmesi ise kaygı, bundan da öte öfke ve kızgınlık yaratır (Bowlby, 1969: 209).

John Bowlby'nin bağlanmaya ilişkin araştırmaları, daha çok anne yoksunluğuna olan ilgisinden kaynaklanmıştır. Uzunca dönemler için (bazen tümüyle) tanidik bakıcılarından ayrılmış ve ocuk bakımevlerine yerleştirilmiş bebek ve çocukları gözlemiştir. Çocukların tepkilerinin iki yonu Bowlby'e çok ilginç gelmiştir. İlk olarak, ayrılıklara tepkileri bakımından çocuklar arasında buyuk benzerlikler vardı. Giderek kestirilebilir ve değişmez duygusal tepkiler sergiliyorlardı. Bunların ilki ağlamayı ve etkin araştırmayı, başkalarının sakinleştirme çabalarına karşı direnci içeren *protesto* idi. Bunu *umutsuzluk* izliyordu. Arkasından edilgenlik ve açık uzuntu ile özellik kazanan *umutsuzluk* geliyordu. uuncu ve son evre *duygusal kopma* idi.

Çocukların anne yoksunluğuna tepkilerinin ikinci yonu, kısa süreli ayrılıkları bile uzun süreli tepkilerinin olması idi. Hala *protesto* evresindeyken bakıcıları ile yeniden bir araya gelen çocuklar, terk edilmeye karşı daha yüksek bir kaygı düzeyi, fiziksel temas ve ayrılmama güvencesi için daha aşırı bir gereksinim sergiliyorlardı. Bu güvensizlik, bazı durumlarda ayrılığın bitiminden aylar sonrasına dek devam ediyordu. Umutsuzluk evresini geçtikten sonra yeniden birleşenler, başlangıçta ayrılıkla bakıcılarından sanki duygusal olarak koparak başa ıkmışlarcasına anneleri ile temastan kaçınma eğilimindeydiler. Ancak, zamanla temas ve rahatlık sağlamaya yeniden başlıyorlardı (Bowlby, 1969; Bowlby, 1972; Bowlby, 1980).

Bowlby'e göre, kaygı, *protesto* ve hatta kopma tepkileri çocuğun temel koruyucusundan ayrılmaya karşı gösterdiği yüksek düzeyde uyumsal (yani uyuma hizmet eden) tepkilerdir. Bir ocuk sıkıntısını ifade eder unku bu bakıcıyı çevreye getirir. Ancak, eğer yakınlığı yeniden sağlama umuda kalmamış görünüyorsa sürekli sıkıntı ifadesi fiziksel olarak çocuğu tüketir. Umutsuzluk evresinin bir özelliği olan edilgenlik, çocuğu sessiz ve hareketsiz tutarak iyileşmesine izin verir. Kopma normal etkinliğin başlamasını, hatta buyuk bir olasılıkla, yeni bir bağlanma kişisini arayışı olanaklı kılar. Tıpkı rutin yakınlığı koruma gibi, uzun ayrılıklar verilen tepkiler de bağlanma sisteminin işlerliğini yansıtır (Hazan ve Shaver, 1994: 8).

Bowlby'nin ele aldığı anne yoksunluğu çeken çocukların tepkilerinin evrenselliği söz konusudur. Bu durum nesne ilişkileri ekolünde vurgusu yapılan içsel

nesne temsillerinin yitiminde, çocukların bakım veren kişi yerine başka birisini koymak istemediklerini de açıkça göstermekte, bu tür girişimler ise çocuklar tarafından öfke ile karşılanmaktadır.

Bağlanma kuramının temel bir varsayımı da, bebeklerin yenidoğan halindeyken bakıma ve ilgiye aşırı derecede muhtaç olmaları sebebi ile yalnızca bir yetişkin onlara bakmaya ve korumaya istekli olursa yaşayabilecekleri gerçeğidir. Bebekler de içgüdüsel olarak bir koruyucuya ya da bakıcıya yakınlığı koruma işlevi gören davranışlar geliştirirler. Yetişkin bakımı tamamlayıcı bir davranışsal sistem tarafından düzenlenir. Bebekler gülümserler ve ana-babalar bunu ödüllendirici bulurlar. Bebekler ağlarlar ve ana babalar onları rahatlatmaya güdülenirler. Ana-babalar uzaklaştıklarında bebekler görsel olarak onları izlerler. Bu iki sistem bebeğin hayatta kalmasını destekleyen ya da sağlayan türden bir ilişkinin yaratılmasında işbirliği yaparlar. Davranışsal bir sistem, morfolojik olarak farklı olabilmesine karşın, aynı işleve hizmet eden bir davranışlar takımından oluşur (örneğin ağlama, gülümseme ve izleme gibi). Bağlanma sistemi bazı bakımlarından beden ısısını, kan basıncını ve benzerlerini düzenleyen fizyolojik sistemlere benzer. Fiziksel yakınlığı korumaya gerçek ya da algılanmış herhangi bir engel kaygı ile sonuçlanır, kaygı sırasında da yakınlığı yeniden kurma amaçlı bağlanma davranışlarını başlatır. Böyle davranışlar, yakınlık için “konulan amaç” gerçekleşene kadar ısrarcıdırlar. Kaygıyı kutusunda tutmak için gerekli yakınlık derecesi çocuğun yaşını, çocuğun fiziksel ve duygusal durumunu ve algılanan çevresel tehdidi de içeren bir dizi iç ve dış etmenle ilişkilidir. Yakınlığın sağlanıp korunması güvenlik ve sevgi duygularına yol açarken, ilişkide herhangi bir kesinti genellikle kaygıya ve bazen de kızgınlık ya da üzüntüye neden olur (belirli bir değerlendirmelere bağlı olarak). Böylece Bowlby, bağlanmanın duygusal bir bağ olduğu görüşündedir (Hazan ve Shaver, 1994: 5).

Çocuklar görünüşte bağlanma davranışını ulaşılabilir herhangi bir kişiye yöneltebilirler. Ancak gerçekte 6. ve 7. Ayına dek tüm normal bebekler bu davranışları kendi seçimlerine bağlı olarak kendisi ile birlikte olmak istedikleri ve kendisinden ayrı kalmaya itiraz ettikleri bir tek kişiye yöneltirler. Peki, bu kişi nasıl seçilir? Bebekler için önemli olan kişi kesinlikle sıkıntı ya da zorlanma durumlarında tepkilerine olumlu karşılık veren kişidir. Ayrıca bu tepkinin ya da yanıtın kalitesi de

önemlidir. Böylece, tanıdıklık ve olumlu tepkisellik, bebeğin tercihini belirler ve bağlanma kişinin seçimini etkiler (Hazan ve Shaver,1994: 6).

Bowlby, başlangıçta bağlanma sisteminin kavramsal çerçevesi olarak yakınlık aramak, güvenli sığınak ve güvenli üs olmak üzere üç temel işlevden bahsetmekteyken, (Bowlby, 1982; 1988: 3) sonrasında bu üç olguya bir de ayrılık kaygısını ekleyerek dört temel kavram oluşturmuştur.

1. **Yakınlık arama:** Bebek çevreden tehdit algıladığında ya da gerçekten tehdit ve tehlike durumlarında bakıcısına yakın olmak ister. Bu yakınlığı sağlamak bebeğe güvenlik ve rahatlık duygusu verir.
2. **Güvenli sığınak:** Bebeğin, tehlike ve korku durumunda rahatlık ve güven için bağlanma figürüne yani annesine dönebilme durumudur.
3. **Güvenli üs:** . Bağlanma figürünün elverişliliği hakkında güvene sahip olan bebek, çevreyi araştırmak gibi davranışlara girebilir çünkü ne zaman isterse ve ihtiyaç duyarsa, rahatlık ve güvenlik için dönülebilecek güvenli üs olduğunun farkındadır.
4. **Ayrılık kaygısı:** Bebeğin bağlanma figürünün yokluğunda hissettiği endişe durumudur.

Bebeğin bakımını üstlenen kişinin çoğunlukla anne olmasından dolayı bağlanma figürünün anne olması beklenmektedir (Keser, 2006:1).

Bağlanma kuramına göre çocukluk dönemi boyunca anne-babalar çocukları için güvenli bir üs olmayı sürdürürler. Çocuğun, bakım veren kişiler ile kurduğu ilişkinin niteliği, sonraki yıllarda onun sosyal olayları algılayışını ve diğer insanlarla kurduğu ilişkilerden neler bekleyebileceği hususunda da belirleyicidir. Akran grubu tarafından kabul ya da ret görme, okul yaşamının gereklerini yerine getirebilme, organize olma, davranış kalıpları, aile çatısı altında şekillenen becerilerdir (Moss ve ark. 1998: 1390).

Bowlby, kendisinden önce de çeşitli kuramcılar tarafından ortaya konan kavramları bütüncül bir hale getirmiştir. Bununla birlikte, onun kuramı ile bu bilgiler

kuramsal boyuttan, gözlemlenebilir ve üzerinde araştırma yapılabilir boyutlara taşınmış ve bu şekilde yorumlamıştır.

2.1.1.7. Bağlanma Kuramına Ainsworth'un Katkıları

Bowlby ile ortak çalışmalar yürüten ve bebekler üzerinde bağlanma ile ilgili çalışmalar yapan Ainsworth'e göre; (Ainsworth ve Bowlby, 1991: 338) bağlanmanın belirli özellikleri vardır. Ona göre bağlanma duygusal bir bağın oluşumu, bu bağın sürekliliği ve bireyin yakınlığı sürdürme ihtiyacı içinde olması ile karakterizedir. Birey istemediği ayrılma durumlarında sıkıntı yaşamakta ve bağlanma figürüyle yeniden bir araya gelince mutlu olmaktadır. Bağlanma figürünün kaybında ise yas yaşanmaktadır.

Bağlanma ile ilgili standardize edilmiş bir gözlem tekniğini kullanarak, laboratuvar ortamında değerlendirme yapan Ainsworth ve arkadaşlarının (Ainsworth ve Bowlby, 1991; Sosyal ve ark, 2005: 94) uyguladıkları yabancı ortam deneyi sekiz bölümden oluşan 20 dakikalık bir deneysel ortamdır. İlk aşamada anne ve bebek oyun odasına alınır ve sonra yabancı bir bayan bu ortamda onlara eşlik eder. Beklenildiği gibi anneler yanlarındayken çocuklar odadaki bebeklere ve oyuncaklara daha çok ilgi göstermişlerdir. Yabancı kişi bebekle oynarken, anne kısa süreliğine ayrılır ve geri döner. İkinci ayrılıkta, bebek oynarken; anne kısa süreliğine ayrılır ve geri döner. Böylece, çocukların yaşanan ayrılık sonucunda bağlanma sistemleri harekete geçmiş olur. Deneyde çocukların gözlenen davranışları, üç temel bağlanma stili içerisinde sınıflandırılmıştır. Bunlar; güvenli bağlanma, kaygılı-kararsız bağlanma ve kaçınan bağlanma stilleridir.

Güvenli bağlanma stiline sahip bebekler annelerini güvenli bir üs olarak kullanmış, anneleri ile beraberken çevreyi rahatça keşfe çıkmışlardır. Bu bebekler annelerin yokluğunda çok az huzursuzluk belirtisi göstermiş, buna karşın yabancı kişiler ile iletişim kurabilmişlerdir. Anneleri döndüğünde ise, onunla temasa girmeye çabalamış ve yakınlık aramıştır.

Kaygılı kararsız bağlanma stiline sahip bebekler annelerinden ayrıldıklarında yoğun bir kaygı gerilim ve kızgınlık yaşamış, yabancı kişi ile iletişim kurmayı

reddetmişlerdir. Anneleri geri döndüğünde ise kolayca sakinleşmemiş ve çevreyi keşfetme konusunda isteksiz olmuşlardır. Bu bebekler ağlamış, ilgi istemiş ancak annelerinin kendilerini kucağa almasına sarılarak yanıt vermemiş, bunun yerine yaşadıkları duyguları annelerini tekmeleyerek göstermişlerdir

Kaçınan bağlanma stiline ait özellikleri taşıyan bebekler, anneleri gittiğinde onları aramalarına karşın, fazla kaygı belirtisi göstermemiş, anneleri döndüğünde ona yeterince ilgi göstermemiş ve yaklaşmasına izin vermemiştir.

Evdeki ilişkilerine ait veriler, annenin dönüşüne yakınlık ve temas tepkileri veren bebeklerin, kararsız ve kaçınma tepkileri veren bebeklere oranla, anneleri ile olumlu ve daha sıcak bir ilişkilerinin olduğu yönündedir. Bu durum aile ilişkilerinin bağlanma stilleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Ainsworth'un tanımladığı bebek ile anne arasında oluşan güvenli bağlanma çocuğun psikolojik gelişiminde ciddi bir öneme sahiptir ve annenin sıcak, duyarlı, gereksinimi gidermeye hazır ve bağlanabilir olma özelliklerini taşımasıyla ilgilidir. Güvenli bağlanma, duygusal sağlığın bir kaynağı olarak görülür, çocuğa "ötekinin" onun için orada olacağı ile ilgili güven verir ki, bu da onun ilerleyen yaşamında tatmin edici ilişkiler kurma kapasitesine zemin oluşturur (Karen, 1998:6).

John Bowlby, annenin çocuk ile kurduğu ilişkinin sonraki yıllarda onun başka insanlarla da kurduğu ilişkilere etki ettiğini vurgulamıştır. Ainsworth'un bağlanma kuramına katkıları ise anne-bebek arasındaki bağlılık ilişkisinin varlığına yapılan vurgu kadar niteliğinin de önemli olduğunu açığa çıkarmış olmasıdır. Donald Winnicott'un vurgusunu yaptığı, annenin bebeğe bakım veren olarak yaklaşımının önemi, onun çalışmaları ile deneysel ortama taşınmıştır.

Bebeğin erken dönemde oluşan anneye bağlanma tarzının, okul döneminde, ergenlikte ve yetişkinlikte ne şekilde etki edebileceğinin araştırılmasının yolu da Ainsworth'un bağlanma stillerini ortaya koyması ile mümkün olabilmiştir. Barthelomew, Ainsworth'un kuramından yola çıkarak, çocuklukta oluşan bağlanma stillerinin, bireylerin yetişkinlikte kuracakları duygusal ilişkilerin temelini oluşturduğunu vurgulamıştır.

2.1.1.8. Yetişkinlikte Bağlanma Stilleri

Bartholomew' in (1999: 226) bağlanma kuramında dört çeşit yetişkin bağlanma stili vardır. Bunlar temelini çocuklukta kurulan bağlanma stillerinden alır. Güvenli bağlanma- çocuğun fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarının düzenli bir şekilde karşılanmasıyla oluşur. Kaçınan bağlanma ve kaygılı-karasız bağlanma güvensiz bağlanma stilleridir ki bu bağlanma stillerinde çocuk bakıcısıyla düzenli ve güvenli bir ilişki kuramamıştır.

Yetişkinlikte bağlanma stilleri, dörde ayrılır. Bunlar güvenli, saplantılı, korkulu ve kaçınan bağlanma stilleridir. Çocuklukta kaçınan bağlanma stili yetişkinlikte korkulu ve kaçınan olarak farklılaşır. Güvenli bağlanma stilinde bireyin olumlu benlik ve olumlu başkaları modeli vardır. Yani birey kendini sevmeye ve ilgilenilmeye değer görür ve başkalarına ihtiyaçlarını karşılayacağı ve ihtiyaç duyduğunda yanında olacakları ve destek olacakları konusunda güvenir. Saplantılı bağlanma stilinde olumsuz benlik ve olumlu başkaları modeli vardır. Burada birey kendini değersiz ve önemsiz görür ve başkaları hakkında olumlu görüşlere sahiptir. Diğerlerinin kendilerini, kendilerinin diğerlerini sevdiği kadar sevmediğini, başkalarına verdiği değeri başkalarının ona vermediği inancındadırlar ve önemli başkalarıyla bütünleşmek isteği içindedir. Kaçınan bağlanma stilinde birey kendi hakkında olumlu, başkaları hakkında olumsuz bir tutum içindedir; kendini değerli ve önemli olarak algılar, değersiz, önemsiz ve güvenilmez olarak algıladığı başkalarıyla ayrı olma isteği içindedir. Korkulu bağlanma stilinde ise bireyin kendiyle ilgili olumsuz ama başkalarıyla ilgili olumlu modeli vardır. Burada birey ilişki kurmak ister ama incitileceğinden korkarak, böyle bir ilişkiden kaçınır. Çocuklukta kurulan bağlanma stilinin bireyin yaşamı boyunca kuracağı diğer bağlanmaları etkileyeceğine ve yaşamlarının çeşitli alanlarında etkili olacağını destekleyen birçok çalışma bulunmaktadır (Barthelomew, Horowitz, 1991: 227).

Şu durumda edinilen bağlanma stili, insan yaşamının tamamında birçok önemli etki alanına sahiptir. Bağlanma stili, kişinin başkaları ile güven ilişkisi geliştirme, kendini duygusal anlamda ortaya koyabilme ve karşılaştığı güçlüklerle başa çıkabilme gücünü belirlemektedir.

Çocukluk yıllarında güvenli bağlanmayı oluşturamamış bir birey, yetişkinlik yıllarında da yaşadığı ilişkilerde kaygı temelli bir tutum sergileyecek, bağımsız iş yapabilme ve karar alabilme gücü sekteye uğrayabilmektedir. Bu durum, onun hem iş verimini hem de yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilmektedir.

Çocuklukta görülen psikolojik sorunların yetişkinlikteki yansımalarına ilişkin yapılan araştırmalarda, çocukluk çağında rastlanılan belirtiler arasında özellikle kaygı bozukluklarının -ayrılık kaygısı ve okul fobisi gibi- yetişkin yaşamda sosyal fobi, panik bozukluk gibi sık görülen rahatsızlıklara dönüştüğü ve bunların öncülleri olduğu saptanmıştır. Bu nedenle çocuklukta görülen psikolojik sorunların erken tanı ve müdahalesinin birey ve toplum sağlığı açısından önemi büyüktür (Öztürk, 2001: 158; Yıldız, 2008: 102; Sevinçok, 2000: 4; Dilbaz, 1997: 19).

Bu problemlerden biri de bağıllık ilişkisi geliştirdiği kişiden sağlıklı bir biçimde ayrılmayı başaramama ya da ayrılığa tolerans gösterememe durumudur.

2.2. Ayrılık Kaygısı

Alanyazında, anne-çocuk ilişkisi konusunda yapılan araştırmaların önemli bir bölümünü bağlanma konusunun oluşturduğu görülmektedir (Donley 1993: 3). Bebeklik döneminde oluşan bağlanma tarzı ile okul öncesi dönemde ve okul çağında davranışsal ve gelişimsel problemlerin oluşması arasında paralellik vardır. Genellikle güvenli bağlanma ile sosyal yetenek, öz düzenleme, organize olabilme, okul için gerekli düzenlemeleri sağlayabilme arasında olumlu ilişki söz konusudur. Güvensiz bağlanma yaşayan çocukların davranışlarının diğer gruba oranla daha fazla saldırgan davranışlar ve uyumsuzluk içerdiği ortaya konmaktadır (Moss ve ark, 1998: 1393).

Son yıllarda çocuklarda da yetişkinlerinkine benzer biçimde depresyon gelişebildiği bilinmektedir. Bu bilgi son yıllarda yapılan toplum taramaları ve klinik deneyimler sonucu, çocuklarda görülen depresyonun, yetişkinlerinki kadar sık olduğu gerçeğini de ortaya koymuştur. Çocuklardaki kaygı bozuklukları erişkinlerdeki gibi çökkünlük, durgunluk, isteksizlik, oyun oynamama, okula gitmek

istememe, yeme ve uyku bozuklukları gibi belirtiler ile ortaya çıkabileceği gibi aşırı hareketlilik, huysuzluk, hırçınlık ve davranım bozukluğu şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Bazen de karın ağrısı, bulantı, eklem ağrıları gibi bedensel yakınmalar şeklinde de görülebilmektedir (Erdoğan ve Ark, 2002; Kaya ve Ark. 2006: 158).

Çocuklar özellikle bağlanma figürlerinden ayrılma ya da onlar tarafından terk edilmeye karşı duyarlıdırlar. Normal bir ayrılık kaygısı erken çocukluk dönemi boyunca devam eder ve bebeklikte bu olağan karşılanabilecek bir durumdur. Çocuk 3 ila 5 yaşlarına geldiğinde ise bu durum dereceli olarak yatıştır. Bununla birlikte, çocukların bir kısmı anneye yapışma ve ayrılık anında kaygı yaşamaya devam ederler. Anneyi kaybetmekten yoğun bir şekilde kaygı duyan çocuk evden ayrılmak istememektedirler. Bu diğerlerinden farklı özellikteki çocukların durumu ayrılma kaygısı olarak adlandırılmaktadır (Masi ve ark., 2001; 1392; Tabak, 2007: 38). Mannuzza ve ark. (2002: 135), Anne-babamın kaygılı olmasının çocuğun da kaygılı olmasına yol açabileceğini ortaya koymuşlardır.

Çocuklarda görülen kaygı bozuklukları, sıklıkla karşılaşılan ve hem birey hem de toplum üzerinde olumsuz etkileri olan durumlardır. Bu olumsuz etkiler, yaşam kalitesi ve işlevselliğin azalması şeklinde görülebilmektedir. Bütün kaygı problemleri, çocukların ve ailelerin işlevlerini ciddi biçimde bozmaktadır. Bu çocukların yaşadıkları huzursuzluklara ilaveten okula devam etme, arkadaşlık kurma ve sürdürme ve akademik konularda güçlükleri vardır. Söz konusu olan çocuklar olduğunda ise, bu etkiler sosyal alanda ve okul yaşamındaki güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Zira kaygı bozuklukları, diğer duygudurum bozuklukları ile de görülebilmekte ve depresyona yol açabilmektedir (Tekinsav ve Sütçü, 2007: 79).

Kaygı bozukluklarının yaşam boyu görülme sıklığı ergenlik ve erken çocuklukta %8 ila %27 arasında değişen oranlardadır. Yetişkinler arasında ise tüm psikiyatrik bozukluklar içerisinde %29'dur. Bir başka araştırmada 21 yaşında olanların %80,5'i 18 yaşından önce anksiyete bozukluğu tanısı almıştır (Simon ve Bögels, 2009: 626).

Erken çocukluk dönemlerinde tüm gereksinimleri için anneye bağlanan çocuk, anneden ayrılma olasılığı ortaya çıktığında ya da ayrılık durumunda bağlanma nesnesini ve ilk koruyucusu olan anneyi kaybetme korkusu yaşar. İşte anneyi kaybetme ya da annenin kaybına bağlı olarak ortaya çıkan kaygıya Freud “ayrılık kaygısı” adını vermiştir (Türkbay, 1999: 12).

Ayrılık kaygısı bozukluğu, erken yaş korkularından büyük bir oranda ayrılır ve bağlanma figüründen ayrılmaya ya da ayrılmayı düşünme durumuna karşı anormal bir tepki gösterme ile günlük aktivitelerde ve gelişimsel ödevlerdeki aksama ile tanımlanır.

DSM-IV-TR’te (2001: 67) “Bebeklik, Çocukluk veya Ergenliğin Diğer Bozuklukları” başlığı altında tanımlanmakta olan ayrılık kaygısı bozukluğu ise, genellikle 1-3 yaşları arasındaki çocuklarda sıklıkla görülen bir durumdur. Bu durumu yaşayan çocuklar, bağlandıkları kişiden ayrıldıklarında kendilerinin ya da bağlandıkları kişilerin başlarına kötü bir şey geleceğine ilişkin sürekli ve aşırı bir kaygı yaşarlar. Bu bozukluğu yaşayan çocuklarda kaybolmaktan, ebeveynlerine bir daha kavuşmamaktan korkmak gibi belirtiler görülür. Tek başına bir yere gitmek ya da evden uzaklaşmak istemezler, zorunlu kaldıklarında huysuzlaşırlar. Okula gitmek, kampa katılmak gibi evden uzaklaşmasına neden olan her şeye karşı tepkilidirler. Dışarıda bir yerde gece kalamazlar, tek başına odada oturamazlar. “yapışkan” davranışlar gösterirler ve bağlandıkları kişiyi “gölge” gibi takip ederler. Uykuları çoğu zaman problemlidir, uyku zamanı zorlanır, uyuyana kadar yanında birisinin kalmasını isterler. Yataklarını odasının kapısına göre ayarlayabilir, ebeveynlerinin odasına girmesi engellenmişse, kapının önünde uyumayı deneyebilirler. Korkularını yansıtan felaket içerikli rüyalar görebilirler. Ayrılık zamanı geldiğinde ya da bunun beklentisi içinde olduklarında, karın ağrısı, baş ağrısı, mide bulantısı, çarpıntı, halsizlik, baş dönmesi gibi bedensel yakınmalarda artış gösterebilirler. Ayrılma anksiyetesi tanısı konulabilmesi için bu belirtilerden üçü ya da daha fazlasının en az dört hafta süre ile devam ediyor olması gerekir.

Freud, yaşamının son yıllarında dek, ayrılık kaygısını çocuklardaki nevrotik kaygının en önemli tetikleyicisi olarak görmüştür. Ayrılık kaygısı yaşayan bir

çocukla ilgili sorulması gereken soru şudur: Çocuk annenin yokluğuna neden aşırı tepki vermektedir? Neden korkmaktadır? Annenin ortalıktan kaybolması ve o an için orada bulunmaması niye kaygı yaratmaktadır? (Bowlby, 1973: 31) Freud'a göre bu durum bebeğin güvenlik ve güdülerin doyurulması gibi bir dizi ihtiyacı karşılanmayacağından kaynaklanan bir kaygıdır.

Farklı epidemiyolojik çalışmalar, bu durumun çocuk ve ergenlerde görülme sıklığının ve yaygınlığının yaklaşık % 5 oranında görüldüğünü ortaya koymuştur. Diğer kaygı bozukluklarının aksine, AKB olan çocukların % 50 ila %75'i düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerden gelmektedir.

Ayrılık kaygısı bozukluğu olan çocukların %75'inde okul reddi de tesbit edilmiştir. Bununla birlikte okul reddi olan çocukların %8'inde de ayrılık kaygısı bozukluğu olduğu belirtilmektedir. Boylamsal çalışmalar, çocukluk ayrılma kaygısı bozukluğunun diğer kaygı bozukluklarına da zemin oluşturabileceğini destekler niteliktedir (Masi ve ark, 2001: 93,94).

2.3. Okula Geçiş Süreci

Çocukların doğum öncesi anne karnından başlayarak yaşamlarının özellikle ilk altı yılında edindikleri deneyimler, ileriki yaşamlarının temelini oluşturur. Öğrenmenin en hızlı olduğu bu dönemde çocuk çevresinde olup bitenleri adeta sünger gibi emer. Çocuk bu dönemde ailesine tamamen bağımlı yaşadığından zamanının çoğunu ailesiyle veya bakım verenlerle birlikte geçirir. Bu nedenle aile yaşamı çocuğun zihinsel, duygusal ve sosyal temeli bakımından en temel belirleyicidir (Eremsoy ve İlten, 2007:3).

Bu aşamadan sonra gelen okul dönemi ise, çocuğun hayatında anne ve babadan sonra en belirleyici kişilerden biri olan öğretmenin girdiği, çocuğun aile dışında farklı etki alanlarına da açık hale geldiği önemli bir dönemdir.

Okul dönemi, çocuğun aileden uzun süreli ayrılıp, dış dünyaya açılmasını, başkaları ile ilişki kurmasını, kendi kendine yetebilmesini gerektiren, bir aşamadır.

Bu süreç çocuğun belirli bir süre ailesi yanında olmadan okulda kalmasını, okulla ilgili sorumlulukları, belirli bir oranda kendi özerk yaşamına adım atmasını da beraberinde getirir. Bundan dolayı okula başlamak, çocuk için önemli yaşam olaylarından biridir.

Bununla birlikte, okula başlama sürecinde kaygı ve heyecan yaşayan sadece çocuklar değil, aynı zamanda anne-babalardır.

Her anne baba için çocuğunun okula başlaması heyecan verici bir olaydır. Günler öncesinden evin içinde sürdürülen sohbetlerde ve okul için yapılan alış-verişlerde kendisini gösterir. Okul, çocuğun kendini tanıması, güçlü ve zayıf yönlerini fark etmesi, sosyal ilişkilerini düzenlemesinde önemli bir basamaktır.

Çocukların büyük bir çoğunluğu okula uyum sürecini sağlıklı bir biçimde atlatırken, bazı çocuklar için okula gitmek sürekli bir kaygı kaynağı olmaktadır. Okula başlamadan önce çok istekli ve meraklı görünseler de bazı çocuklar için okula gitmek o kadar kolay olmaz. Okulun ilk günlerinde birçok aile, çocuğunun yanında, sınıfta oturmakta, bu normal kabul edilmektedir. Burada asıl sorun çocuğun günler geçmesine rağmen, çocuğun, annenin sınıftan ayrılmasını reddetmesi ile ortaya çıkar (Elliott, 1999; Erdoğan, 2006).

2.4. Okul Fobisi

Korkmak son derece doğal bir davranıştır ve insan yaşamının sürdürülebilmesi için gereklidir. İnsan, her şeyden önce, bilmediği açıklayamadığı ya da anlayamadığı şeylerden korkar. İlk insanların yıldırımdan, ateşten vahşi hayvanlardan korkmasının temel nedeni de budur. Karanlıktan, yıldırımdan, vahşi hayvanlardan vb. korkan insan, onlara ilişkin bilgilerini arttırdıkça bilinmeyenden kaynaklanan bu korkularını da yenebilme olanağına kavuşmuştur (Tok, 1998: 62).

Korku, yaşamı veya güvenliği tehdit eden mevcut veya olası bir tehlike karşısında ortaya çıkan duygusal bir tepkidir. Güvenliği tehdit eden herhangi bir durumda böylesi bir tepkinin ortaya çıkışı, yaşamın devamı için gerekli, hatta şarttır. Duyulan korku tehdit edici uyarana karşı gerekli, hatta şarttır. Duyulan korku sayesinde tehdit edici uyarana karşı gerekli acil tedbirler alınır ve yaşam güven içinde sürdürülür. Anksiyete, korkuya benzer bir duygu olmakla birlikte, anksiyeteyi

ortaya çıkararak uyaran, korkuyu ortaya çıkararak gibi net olarak belirlenmemiştir. Kişi huzursuzdur, kötü bir şey olacağından endişe etmektedir. Ancak bu durumu açıklayacak nesnel bir tehlike ya da tehdit kaynağı tanımlayamamaktadır. Fobide ise oluşan tepki ve anksiyete, neden olarak gösterilen uyaranla orantılı olmayan bir şiddette ortaya çıkar. Fobik birey bu abartılı tepkisinin mantıksız olduğunu bildiği halde, bazen panik düzeyine varan fobik tutum davranışlarını önleyemez. Fobik bireyler, fobi oluşturan ortamlarda (yer, durum veya nesnelere) ısrarlı bir kaçınma davranışı gösterirler. Bu tür korkular özellikle çocukluk döneminde doğal kabul edilir. Bunlar bireyin özgürce yaşamasını engellemediği gibi, çoğu kez herhangi bir terapötik müdahale gerektirmezler. Korku ancak insanın yaşamını kısıtladığı, özgürce yaşamasını önlediği zaman fobik özellik kazanır. Fobilerde görülen anksiyete, panik bozuklukta olduğu gibi beklenmedik veya yaygın anksiyete bozukluğunda olduğu gibi serbest ve süregelen değil, özgül bir nesne, yer ya da duruma bağlıdır (Sungur,1997: 5).

Çocuklarda görülen okul fobisi ise, çocukların okula gitmek istememe ve gitmeme durumudur. Bu durum okul çağındaki bir çocuğun okula gitmeyi reddetmesini ve bu güçlüğün bütün gün devam etmesini kapsar. Bu da çocuğun okula giderken ya da okulda bulunduğu zaman dilimi içinde yaşadığı duygusal sıkıntı ve huzursuzluk olarak kendini gösterir. Bu sorun çocuğun evden ayrılarak okula gitmeyi reddetmesini, buna zorlandığında kaygı duymasını, okula gitmesi ancak daha sonra derslere devam etmeyip okuldan ayrılmasını, okul günlerinde psikosomatik yakınmalar veya öfke patlamaları gibi davranış sorunlarının olmasını, okula gitmek yerine bakım verenleriyle evde kalmayı tercih etmesini de içerir (Elliott,1999: 1001; Özcan ve Aysev, 2009: 13; Öztürk, 2001; Kearney ve Bates, 2005; 207; Bernstein ve ark. 1988: 70).

Okul fobisinin nedeni anne ve bebek arasında kurulan güvenli bağlanma ilişkisine kadar uzanmaktadır. Anne ve çocuk arasındaki bağlanma örüntüsünün ne derece sağlıklı kurulduğu ilk resmi ayrılık olan okula başlama ile test edilebilir. Bebeğin annesine bağlanmasındaki temel neden gereksinimlerinin karşılanmasıdır. Kuşkusuz ki bu gereksinimlerin hepsi aynı yoğunlukta değildir. Bazıları belirli bir önceliğe sahiptir. Annenin bebeğin gereksinimlerini karşılayabilme derecesi ileriki

dönemde bebeğin bir birey olarak ortaya koyacağı davranışlar üzerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Anne yalnızca açlık ve susuzluk gibi birincil gereksinimlerin doyurulduğu bir merkez değildir. Bebeğin anneye bağlanmasının en önemli nedenlerinden birisi, annenin bebekteki korkuyu azaltma yeteneğidir. Bebeklik ve erken çocukluk döneminde, yeni bir durumla karşı karşıya kalındığı zaman, çocuğun göstereceği tepkiye annenin davranışı çok belirleyicidir. Piaget'nin 2-7 yaş arasındaki süreci kapsayan işlem öncesi döneminde, uyarılara karşı nasıl tepki verileceği biçimlenmektedir. Bu dönemde çocuk dil yeteneklerini ve simge oluşturma becerisini geliştirir. Belirteçleri (nesnel durum, nesnelere yerine geçen sözcük ve imgeler) anlamlardan (bu kelime ve imgelerin çağrıştırdığı algılanamayan durumlar-olaylar) ayırt etmeye başlar. Nesne sürekliliğini kazanan çocuk, oyunlarında düş gücünden yararlanmaya başlar. Nesnelere işlevleri dışındaki olguların simgeleriymişçesine davranma yetisi bu dönemde gelişir. Bu düzeyde çocuk gittikçe artan bir biçimde dış dünya ve kendi eylemlerinin soyut betimlemelerini denemeye başlar. Korku, kaçma ve kaçınma davranışları da bu dönem içerisinde öğrenilmektedir. Bu dönemde görülen en belirgin korku ise ayrılma korkusudur. Ayrılma korkusunda, korkunun nedeni genellikle çocuk değil, annedir. Anne, çocuğun kendisinden ayrılıp, örneğin okula başlamasını istemez ve bunu çok dolaylı ve ince iletilerle çocuğa aktarır. Anne, çocuğa o okula başladığında kendisinin bütün gün onu bekleyeceğini, bunu yaparken onu çok özleyeceğini, birlikte ne kadar güzel zaman geçirdiklerini anlatmaya başladığında ve bunu uzunca bir zaman sürdürdüğünde, çocuk okula başlamayı adeta annesine ihanet etmekle eşanlamlı tutmaya başlar ve okula gitmek istemeyebilir. Bu da okul fobisi ya da ayrılma kaygısı olarak tanımlanabilir. Bu durumda; ayrılma korkusunun uzamış haline de okul fobisi demek yanlış olmayacaktır. Çalışmalar, özellikle ilköğretim döneminde olan çocukların yüzde beşinin okul fobisi yüzünden okuldan geri kalmakta olduğunu göstermektedir (Soysal ve Bodur, 2004: 234).

Broadwin (1932: 254), okula devamsızlığı korku ve kaygı kökenine dayandıran ilk araştırmacıdır. Okul fobisi terimi ise ilk kez Johnson, Falstein, Szurek ve Svendsen (1941: 702) tarafından gündeme getirilmiştir.

Okul fobisinden farklı olarak okuldan kaçma davranışı, farklı sebeplere dayandırılabilen bir davranış problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Okuldan kaçma davranışı için çocuktan kaynaklanan sebepler ve çocuk dışındaki sebepler öngörülmektedir. Çocuktan kaynaklanan sebepler genellikle çocuğun iradi olarak okula gelmemesini içermektedir. Çocuk dışından kaynaklanan sebepler ise, çocuğun iradi olarak okuldan kaçmadığı (Sözgelimi anne-babanın çocuğu diğer kardeşlerine bakması için evde alıkoyması gibi) durumlardır (Kearney, 2009: 87).

Bir çocuğun okuldan kaçması dört farklı durumla açıklanabilir (Kearney, 2009: 87):

- Olumsuz pekiştireçler: Çocuğun okulda korktuğu ya da kaygı duyduğu durumların varlığı.
- Olumsuz pekiştireçler: Okulda başkalarıyla kıyaslanma ya da sınav gibi değerlendirme durumlarından kaçma.
- Olumlu pekiştireçler: Anne-babanın ilgisini üzerine çekmeye çalışma
- Olumlu pekiştireçler: Tv, video oyunları, internet gibi çocuğun hoşlandığı birtakım eğlence faktörlerinin peşinde koşması ya da akran grupları ile birlikte yapılacak etkinliklere katılmak için okuldan kaçma şeklinde sıralanabilir.

Tablo 1’de okuldan kaçma ve okul fobisi arasındaki farklar vurgulanmıştır:

Tablo 1. Okul Fobisi ve Okuldan Kaçma Arasındaki Farklılıklar

Okul Fobisi	Okuldan Kaçma
Okuldan korkma var	Okuldan korkma yok
Bağlandığı kişiden ayrılma güçlüğünden dolayı oluşan bedensel yakınmalar söz konusu	Bedensel yakınma yok
Korku ve duygusallık	Kurallara uymama ve umursamazlık
Okulda disiplin sorunu yok	Disiplin sorunu olabilir

Çocuk okula gitmediğinde anne-baba durumdan haberdar	Devamsızlık durumundan anne-babanın haberi yok
Okula gitmediğinde evde kalma	Okula gitmediğinde evde de durmama

Okul fobisi hakkında araştırma yapan ilk teorisyenler bu kavramı güçlü bir anne çocuk bağlanması ve çocuk için güvenli bir ortam olan evden ayrılmayı reddetme şeklinde tanımlamışlardır. Ev ortamının bu şekilde okuldaki koşullara tercih edilmesi “ayrılık kaygısı” adını da almıştır. Bu kavramsallaştırma kökenini bir parça da analitik kuramdan almaktadır. Bu tanımda daha çok yaşla ilgili faktörler devreye girer ve küçük çocukların anneden ayrılma konusundaki duyarlılıklarını açıklayabilme bakımından anlamlıdır (Elliott, 1999: 1002).

Psikanalitik yaklaşım ise, okul fobisinin oluşmasında annenin rolünün önemine atıf yapmaktadır. Kendini yakın bir simbiyotik ilişki ile belli eden karşılıklı bağımlılık şeklinde bir anne-çocuk ilişkisi söz konusudur. Bu durum annenin, kendi annesi ile duygusal anlamda yetersiz bir ilişki kurması ve bu durum ile başa çıkmada güçlük yaşaması ile ilgilidir (Kennedy, 1964: 285).

İlk defa okula başladığı dönemde çocukta okul fobisi gelişmişse, çocuk bu sağlıklı ayrılma sürecini yaşayamaz. Bu çocuklar anneleri olmadan sınıfta kalamazlar. Aslında okul fobisinin temelinde bir ayrılma sorunu, belki de bir ayrılamama sorunu söz konusudur. Okul fobisini ortaya çıkaran etkenler her ne olursa olsun, temel sorun anneden ayrılma kaygısıdır. Bu ayrılamayı, anne ya da anne yerine koyduğu kişiye karşı yönelmiş olabilir (Öztürk, 2006: 5)

Okul fobisinin temel belirtileri çocuğun anneden ayrılmaması ve okula gitmeyi istememesidir. Okul fobisi yaşayan çocuklar okula gitmeyi reddettikleri gibi baskı yapıldığında da kaygılanmaktadırlar.(Sargın, 2001: 93-94) Okul fobisi beraberinde çeşitli tepkileri de getirmektedir. Baş ağrısı, bulantı, karın ağrısı gibi rahatsızlık şikâyetleri ile evde kalmak isteyen çocuğun durumu okul korkusunun ilk işaretleri sayılmaktadır. Göğüş’e göre, (2000: 43) Okul fobisi ve ebeveyne aşırı bağımlılık, çocuklarda depresyonun en tipik belirtileridir. Okul fobisinin çeşitlerini, yeni okula başlama korkusu, sosyal ilişkilerden korkma, çekinme, sınav korkusu, sınıfta kalma korkusu, öğretmenden azar işitme korkusu olarak saymak mümkündür. Okul fobisi

ilkokul döneminde nadir olarak da ortaokul ve lise dönemlerinde görülmektedir. Anaokuluna giden ve ilkokula başlayan çocuklarda sık görülür. Dış yayınlarda görülme sıklığı %1–8 olarak belirtilmektedir. Cinsiyetler için 5–15 yaş arasında eşit dağılım göstermektedir (Akan, 2001: 44).

Öztürk'e göre (2001: 569) çocuklarda görülen bu durum esasında bir aile nevrozudur. Okul fobisi yaşayan çocuğun aile bireyleri de birbirlerine bağımlıdırlar. Bireyler kendisine ya da aileden başka birilerine bir şeyleri olacağı korkusunu yaşarlar. 5 temel aile etkileşimi en sık görülenidir.

- Anne ya da baba kronik anksiyeteden yakınmakta ve kendilerine bir şey olacağından korkmaktadırlar.
- Anne- baba çocuğa yolda bir şey olacağından korkmaktadırlar.
- Anne ya da baba genel tutumlarında çocuğun kendilerine bağı ve bağımlı kalmasını istemekte ve desteklemektedirler.
- Çocuk kendi yokluğunda anne veya babasına bir şey olacağından ya da kendisini bırakıp gideceğinden korkmaktadırlar.
- Çocuk anne ve babasının yokluğunda kendisine bir şey olacağı korkusundadır.

Okul fobisi olan çocuklar genellikle başarı korkusu olan uslu, uyumlu, aşırı onay bekleyen ve ailesine bağımlı çocuklardır. Bu kişilik özelliğine sahip çocuklarda tetiği çeken bir etken okul korkusunu başlatır.

Sağlıklı bir çocuk gelişimi çocuğun öngörülen okul programını tamamlamasına, bunun için de okula düzenli bir biçimde katılmasına bağıdır. Çocuğun okulu sık sık aksatması, beraberinde bir takım sosyal ve sağlık problemlerini de beraberinde getirir. Birçok araştırmaya göre okula gelmeme, okulu aksatma, anksiyete, depresyon ve birçok riskli davranışın da göstergesidir (Dube ve Orpinas, 2009: 262).

Okul fobisini tetiklediği düşünülen bazı olaylar olduğu bilinmektedir. Bunlar (Bernstein ve Garfinkel, 1988: 70; Öztürk, 2006; Kearney ve Bates, 2005: 207) ;

Anne-çocuk ilişkisinin karşılıklı bağımlılık şeklinde biçimlenmiş olması,

- Annenin çocuca karşı aşırı koruyucu-kollayıcı bir tutum içinde olması,
- Herhangi bir hastalık ya da tatil nedeni ile okuldan uzak kalma,
- Aile üyelerinden herhangi birisinde kaygı bozukluklarından birinin olması,
- Aile içinde sıkıntı ya da gerginlik yaratacak olayların varlığı,
- Okulda arkadaşlık ilişkilerinin bozulması,
- Okul ya da öğretmen değişikliği,
- Göçle yapılan çevre değişikliği,
- Yeni bir kardeşin dünyaya gelmesi,
- Okulda sıkıntı verecek olayların varlığı,
- Çocuğun cinsel ya da fiziksel bir tacizle karşı karşıya kalması olarak sıralanabilir.

Çocuk okul fobisi çoğunlukla sinirli bir öğretmen, sınavda başarısızlık korkusu, kendisine kötü davranan bir arkadaşın korku gibi yüzeydeki bir nedenle açıklamaya çalışabilir. Bunlar kimi zaman da doğruluk payına sahiptir. Ancak, unutulmaması gerekir ki, genelde bu korkunun kökeninde, duygusal ilişki kurduğu kimselerin veya kendisinin başına bir şey gelmesinde ve böylece kendisi için çok önemli bu kişiden ayrılma korkusu vardır (Sayar ve Tüzün, 2008: 7).

Okul fobisi yaşayan çocukların temel duygusu gerçekte ayrılma anksiyetesidir. Okul çocuğu veya ergen, içinde bulunduğu durumda, normalde 24 aylık bebeklerin korkusunu yaşamaktadır. Okul fobisinin sağaltımı sırasında çocuk okula gitmediğinden dolayı suçlanmamalıdır. Çocuğun güveni kazanıldıktan sonra ona okula gitmesi gerektiği, okula gitmediği takdirde zamanla derslerinden geri kalma korkusunun da ekleneceği anlatılmalıdır. Çocuklarda davranış ve oyun terapileri etkili olurken ailelerle de kronik anksiyete, bağımlılık ve bağımlılık problemlerinin çalışılması etkili sonuçlar vermektedir (Öztürk, 2001, GATA, 2004).

Öte yandan okul fobisi hem aile hem de çocuk için kısa vadeli ve uzun vadeli bazı sonuçları beraberinde getirir. Kısa vadede, çocuk ve aile ciddi stres altında kalmaktadır. Bununla beraber akademik problemler, finansal güçlükler, ailede uyuşmazlıkların ortaya çıkması ve ailenin sosyal destekten yoksun kalması da

sıralanabilir. Uzun vadede ise okul fobisi aileyi ciddi anlamda yıpratabilmektedir. Ekonomik güçlükler, çocuğun okul başarısızlığından kaynaklanan, sonraki dönemlerde iş bulma güçlükleri, psikiyatrik yardım alma ihtiyacı ve genel anlamda sosyal uyumsuzluklar bunlardan birkaçıdır (Kearney ve Bates, 2005: 207).

Dolayısıyla okul fobisi yaygın ve ciddi potansiyel olarak önemszenmesi gereken bir sorundur. Bu sorunla ilk karşılaşan, sorunun ilk muhatabı olan kişiler genellikle okulda çalışan profesyoneller olmaktadır. Bu sebeple, daha çok psikiyatri klinikleriyle sınırlı kalmış bir araştırma konusu olan okul fobisini sorunu en yakından betimleyebilecek kişi olan anne boyutuyla ele almak sağlıklı olacaktır.

2.4.1. Okul Fobisi ile İlgili Yurt İçinde Yapılmış Araştırmalar

Türkiye’de okul fobisi ile ilgili yapılmış araştırma sayısı azdır. Var olan araştırmalar ise, daha çok çocuk psikiyatrisi alanında yapılmış araştırmalardır. Bu konu ile paralellik arz eden okul fobisi ve ayrılık kaygısı ile ilgili yapılmış çalışmalar da göz önünde bulundurulduğunda, araştırmalarda daha çok okul fobisi görülen öğrencilerin demografik özellikleri ve sosyo-ekonomik düzeyleri, çocukların anne babalarının özellikleri ve okul korkusunun diğer bozuklarla bir arada görülme düzeylerinin incelendiği görülmektedir.

Özcan, Kılıç ve Aysev (2006), çocukları okul fobisi tanısı alan ve almayan iki grup anne babayı ruhsal bozuklukları açısından karşılaştırmışlardır. Her iki gruba da Beck Depresyon Envanteri, Beck Anksiyete Envanteri ve Liebowitz Sosyal Anksiyete Ölçeği uygulanmıştır. Ana babalara uygulanan ölçeklerin sonuçlarından elde edilen verilere göre, araştırma grubundaki hem anne hem de babaların kaygı ve depresyon düzeylerinin kontrol grubuna göre daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Özcan ve Aysev, (2009: 15) yaptıkları araştırmada, okul fobisi yaşayan çocuklarda ruhsal bozuklukların sıklığını araştırmışlardır. Okul fobisi tanısı almış 25 çocuk deney grubunu oluştururken, herhangi bir psikiyatrik tanı almamış 25 çocuk da kontrol grubunu oluşturmuştur. Okul fobisi olan çocukların 19’u (%76) ayrılık

kaygısı bozukluğu (AKB), 3'ü (%12) sosyal fobi (SF), 2'si (%8) obsessif kompulsif bozukluk (OKB) ve 1 çocukta (%4) yaygın anksiyete bozukluğu (YAB) tanısı almıştır. Araştırma grubundaki çocukların ve Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Durumluk- Sürekli Kaygı Envanteri puanları kontrol grubuna göre daha yüksek iken, anne ve babaları tarafından doldurulan 4–18 Yaş Çocuk ve Gençlerde Davranış Değerlendirme Ölçeğinde kaygı depresyon alt ölçek puanları dışında her iki grup arasında ki fark anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlar okul fobisi olan çocuklarda da ciddi ruhsal bozuklukların görülebildiğini ve bu konuda psikiyatrik tedavinin önemini vurgulamaktadır.

Büküşoğlu, Aysan ve Eeremiş (2001: 99), okul fobisi tanısı alan çocukların davranışsal özellikleri, annelerinin ruhsal belirti düzeyleri ve aile fonksiyonlarını inceledikleri araştırmalarında, 6-11 yaşları arasında 34 kız ve 36 erkek olmak üzere toplam 70 ilkokul öğrencisi ve annelerinden oluşan bir örneklem ile çalışmışlardır.. Ölçme araçları olarak okul fobisi olan çocuklar için 4-18 Yaş Davranış Değerlendirme Ölçeği (DDÖ), annelerin ruhsal belirti düzeylerini ölçmek üzere SCL-90-R ve aile fonksiyonlarına ilişkin bilgi elde etmek için Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ) kullanılmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda elde edilen veriler çocukların problem davranışları ve aile fonksiyonları ile annelerin ruhsal belirti puan ortalamalarının psikopatoloji düzeyini aşmadığını göstermektedir. Veriler olgu bazında ele alındığında ailelerin ve çocukların yaklaşık dörtte birinin aile işlevleri ve problem davranışları açısından annelerin ise ruhsal belirti düzeylerinin her bir alt ölçek için sağlıklı olduğu saptanmıştır. Bulgular okul fobisinin çok faktörlü olduğunu, her bir olgunun tek başına ele alınması gerektiğini gösterir niteliktedir.

Sarp (1995: 145), öğretmenlerin ilk okula başlayan çocuklarda gözledikleri sorunlar ve bu sorunlara yaklaşımlarını incelediği çalışmasında 100 öğretmene ilkokula yeni başlayan öğrencilerinde en sık gördükleri problemi sormuştur. Öğretmenlerin verdikleri cevaplar analiz edildiğinde, en sık karşılaşılan problemlerin çekingenlik, içe kapanıklık, duygularını açıklayamama, okula gitmek istememe, okuldan kaçma, anneden ayrılmama, zihinsel yetersizlik veya fiziksel özürü nedeniyle başarısız olma derse karşı ilgisiz olma, okula karşı ilgisiz olma, okul malzemelerini düzensiz kullanma sınıfta çok hareketli olma, yerinde duramama,

arkadaşlarını rahatsız etme olarak sıralamışlardır. Araştırma sonuçlarına göre ilkokula başlayan öğrencilerde, en çok görülen sorun, anneden ayrılmak istememe nedeniyle okula gitmemek okuldan kaçmak gibi davranışlardır.

Çengel, Kültür ve Tiryaki (2003: 4), Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı Anabilim Dalı'na 10 yıl içinde başvurup Ayrılık Kaygısı Bozukluğu tanısı konan 166 çocuk geriye dönük olarak inceledikleri çalışmalarında, çocuklara ve ailelerine ilişkin sosyodemografik verilerin yanı sıra klinik değişkenler de ele alınmıştır. Yakınmaların başlama yaşı ortalama $7,7 \pm 2,9$ yıl olarak saptanmıştır. En sık başvuru yakınmasının %53 oranıyla okula gitmeme ya da okula gitmek istememe olduğu ve somatik yakınmaların çocukların %19'unda ön planda olduğu görülmüştür. Somatik yakınmalar kız çocuklarda erkeklere göre daha sık bulunmuştur. Okula gidemeyen çocuklar içinde, annesi ev kadını olanların okula gidemediği süre (10.0 ± 15.7 gün) annesi çalışanlara (3.6 ± 6.6 gün) göre daha yüksek bulunmuştur.

Ereymiş ve ark. (2009: 14) ayrılma anksiyetesi bozukluğu (AAB) tanısı alan 4-7 yaş grubu çocukların annelerinin mizaç özelliklerini inceledikleri araştırmalarında ayrılma anksiyetesi bozukluğu tanısı konan 4-7 yaş arası 60 çocuğun ve herhangi bir hastalık nedeniyle tedavi görmeyen sosyodemografik özellikler açısından birebir eşleştirilmiş 60 çocuğun annelerini çalışmaya almışlardır. Tüm olgular için sosyodemografik veri formu, Çocuklar için Davranış Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ), Mizaç Değerlendirme Ölçeği (TEMPS-A) uygulamışlardır. AAB olan grubun ÇDDÖ'de tüm davranış sorunları skorlarının kontrol grubundan daha yüksek olduğunu saptamışlardır. AAB olan çocukların annelerinin, kontrol grubuna oranla depresif, siklotimik, irritabl ve anksiyöz mizaç alanlarında daha yüksek puanları olduğunu belirlemişlerdir.

Bellibaş, Büküşoğlu ve Ereymiş, (2005: 39) ayrılma anksiyetesi tanılı bir grup çocukta mizaç özelliklerini incelemişlerdir. Çalışma grubu 4-6 yaş arası Ayrılma Anksiyetesi Bozukluğu tanılı 60 çocuktan oluşturulmuştur. Kontrol grubunda çalışma grubuyla yaş, cinsiyet, sınıf, aile tipi, ailenin sosyoekonomik düzeyi açısından eşleştirilmiş, herhangi bir ruhsal yakınması olmayan 60 çocuk yer almaktadır. Her iki grup için annelere sosyodemografik veri formu ve Davranış Stili Anketi (BSQ) uygulanmıştır. BSQ çocukların mizaç özelliklerinin belirlenmesi için

kullanılmıştır. Ayrılma Anksiyetesi Bozukluğu tanısı alan çocukların kontrol grubundaki çocuklara göre ritmikliğinin daha az, biyolojik fonksiyonlarının zaman içinde daha düzensiz olduğu izlenmiştir. Ayrılık Kaygısı Bozukluğu olgularının değişik ya da yeni bir çevresel uyarana ilk tepkileri çekingenlik şeklinde olup yaşadıkları uyum zorluğu uzun süre devam etmiştir. Bu olguların kontrol grubundaki çocuklara göre tepkilerinin daha şiddetli olduğu, daha huzursuz ve keyifsiz davranışlar gösterdikleri ve dikkatlerini dağınıcı öğelerin varlığında yaptıkları işi sürdürmekten daha çabuk vazgeçtikleri izlenmiştir.

Bahalı, Tahiroğlu ve Avcı (2009: 310), okul reddi olan çocuk ve ergenlerin klinik özellikleri inceledikleri araştırmada, okul reddi yakınması ile başvuran 55 çocuk çalışmaya alınmıştır. Çocuk ve anne-baba ile ayrıntılı klinik görüşmeler yapılmıştır. Anne-babalara sosyodemografik bilgi formu, Ayrılık Kaygısı Bozukluğu Belirti Tarama Listesi uygulanmıştır. Okul reddi yakınması ile başvuran çocuklar arasında erkek çocukların oranının daha fazla olduğu; çocukların yaş ortalamasının 9.1 ± 3.0 yıl olduğu; ilkokula başlama (5-7 yaş), ortaokula başlama (10-11 yaş) gibi önemli geçiş dönemlerinde daha sık görüldüğü; ailelerin çoğunun tek ya da iki çocuklu aileler olduğu; ailenin ilk çocuğunda daha sık görüldüğü; en sık görülen ruhsal bozukluğun Ayrılık Kaygısı Bozukluğu olduğu ve Ayrılık Kaygısı Bozukluğu olan çocuklarda en sık görülen eş tanının diğer bir anksiyete bozukluğu olduğu saptanmıştır.

2.5.2 Konu ile ilgili Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar

Okul fobisi ile ilgili yapılan araştırmalar, yurtdışında da Türkiye'dekilere benzer bir biçimde okul korkusu görülen öğrencilerin demografik özellikleri ve sosyo-ekonomik düzeyleri, çocukların anne babalarının özellikleri ve okul fobisinin diğer bozuklarla bir arada görülme düzeyleri gibi konuların incelenmesi söz konusudur. Buna ilaveten okul fobisi görülen çocukların sağaltımında kullanılan terapi tekniklerinin etkililiği ile ilgili araştırmalar da söz konusudur.

Moss ve arkadaşları (1998: 1390), okula başlama yaşında olan 121 Fransız-Kanadalı çocuk üzerinde yaptıkları çalışmada, çocukların annelerinin stres düzeyleri,

anne-çocuk ilişkisi ve çocuklarda gözlenen davranış problemlerini araştırmışlardır. Bağlanmanın biçiminin anne çocuk ilişkisinin niteliği ve annelerin stres düzeyleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Güvenli bağlanmaya sahip çocuklar okulla ilgili genel bir hoşnutluk duyar ve okula istekli bir şekilde gelirken, bu grupta davranış problemleri daha az görülmektedir. Kaygılı kararsız bağlanma ve kaçınan bağlanma stiline sahip çocuklarda ise okulla ilgili olumsuz bir tutum, yaşa özgü davranış problemlerinde diğer gruba göre aşırılık görülmüştür. Ayrıca, güvenli olmayan bağlanma stiline ait çocukların annelerinde stres düzeylerinin daha yüksek olduğu, anne-çocuk ilişkisinin niteliğinde de diğer gruba göre negatif bir ilişki düzeyi saptanmıştır.

Verduin ve Kendall (2003:290) yaşları 8 ile 13 arasında değişen ve Child and Adolescent Anxiety Disorders Clinic'e okul idaresi ve aileleri tarafından yönlendirilen 199 çocuk ile yürüttükleri çalışmalarında, bu çocuklardan % 24'ünde anneden ayılma anksiyetesi, %31'inde de okul fobisi tespit etmişlerdir. Bu buruma eşlik eden diğer bozukluklar, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, depresyon, enüresis, uyku bozuklukları, obsesif kompulsif bozukluk ve panik bozukluğudur.

Bernstein ve arkadaşları (2001: 206) anksiyete ve depresyon belirtilerinin de eşlik ettiği, okul fobisi tanısı almış 65 çocuk ile yürüttükleri boylamsal çalışmada, okul korkusunun sağaltımında bilişsel davranışçı terapinin etkililiğini incelemişlerdir. Bir yıl süren terapi ve izleme çalışmalarında, plasebo grubuna göre anlamlı düzeyde düzelme olduğu görülmüştür. Terapiden önce çocuklardan %64.1'i anksiyete bozukluklarının kriterlerini, %33.3'ü de depresyon kriterlerini karşılıyorken, terapi sonrası ve izleme aşamasında çocuklarda %67.5 psikotrop ilaç kullanımının azaltıldığı, %77.5'inde ise sağaltımın tamamen gerçekleştiği, çocuklarda okul fobisi belirtilerinin ortadan kalktığı tespit edilmiştir. Bu durum, okul korkusunun tedavisinde bilişsel-davranışçı terapilerin etkililiğini ortaya koyması açısından manidardır.

Waldron ve arkadaşları (1975: 802) okul fobisi yaşayan çocuklar ve aileleri ile, nevrotik belirtiler gösteren çocuklar ve ailelerini karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Bu çalışmada, okul fobisi yaşayan çocukların da nevrotik belirtiler

gösteren diğer çocuklar gibi, aşırı derecede, ayrılık kaygısı, bağımlılık ve depresyon belirtileri gösterdiklerini ortaya koymuşlardır. Ayrıca aile ve çocuk etkileşiminin karşılıklı bağımlılık biçiminde olduğuna, okul fobisi yaşayan çocukların ailelerinin çoğunda rastlanılmıştır.

Rodriguez, Rodriguez ve Eisenberg (1959: 540), 41 okul fobisi vakası üzerinde, “okul fobisi ayrılık anksiyetesinin başka bir biçimidir, burada temel sorun okuldan korkmak değil, evden ayrılmayı istememektir” hipotezine dayanarak yürüttükleri boylamsal çalışmalarında bu çocukları terapiye almışlardır. Terapinin odak noktası, çocukların mümkün olan en kısa zamanda okula dönmesini sağlamaktır. Terapinin başarısı çocukların yaşına ve okul fobisi belirtilerinin şiddetine göre farklılık arz etmiştir.

Egger, Costello ve Angold (2003: 801), okuldan kaçma, okul fobisi ve diğer psikiyatrik bozuklukların ilişkisini bir grup öğrenci üzerinde incelemişlerdir. Bu çalışmaya göre okul korkusu yaşayan çocukların %13.95’inde eş zamanlı olarak depresyon ve %8,7’sinin ayrılık anksiyetesi bozukluğu belirtilerini de karşıladığı, okuldan kaçan çocuklarda ise davranım bozukluğu belirtileri %7.4 oranında görülmekteyken, %2.2’sinde de karşıt gelme bozukluğu olduğu saptanmıştır. Her iki grubun ortalaması alındığında çocukların %88’inin duygusal ya da davranışsal alanda bir psikiyatrik bozukluk tanısı aldığı ortaya çıkmıştır. Bunlar çeşitli fobiler, uyku bozuklukları, psikosomatik şikâyetler, başka insanlarla iletişime geçme güçlüğü gibi sıralanabilir.

Sexson ve Madan-Swain (1995: 362), kronik bir hastalığı olan çocuklarda da okul fobisinin görülebileceğini vurgulamaktadırlar. Bu çocuklarda psikososyal anlamda gerileme, çocuğun anne-babadan ayrılma korkusuna denk düzeyde anne babanın da çocuktan ayrılmaya karşı geliştirdikleri anksiyete söz konusudur.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, katılımcıların özellikleri, araştırmada kullanılan veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, okul fobisi yaşayan çocukların annelerinin süreç ile ilgili değerlendirmelerinin bağlamsal ve ailesel özellikler dikkate alınarak ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada betimlemeye dayalı niteliksel bir araştırma modeli benimsenmiştir.

Niteliksel bir araştırmada hem bağlama, hem kişilere hem de kişiler ve bağlam arasındaki ilişkilere yönelik açıklamalar yapılmaya çalışılmaktadır. Amaç hem koşulların geliştiği bağlama hem de durumdan etkilenen kişilere özgü özelliklerin ayrıntılı bir tanımına ulaşmak olunca, niteliksel araştırmalar, niceliksel araştırmalarda olduğu gibi herhangi bir olguyu doğrulamakla değil, daha çok tanımlamakla ilgilemektedir (Akt.Ahioğlu, 2006: 39).

Sözgelimi, “okulda başarısızlık” sık karşımıza çıkan bir olgu olabilir. Başarısızlıkla ilgili çeşitli araştırmalar bize başarısızlığın diğer değişkenlerle ilişkileri konusunda ipucu verebilmektedir. Ancak başarısızlığın birey için ne anlama geldiği, onun ilişki biçimlerini ne şekilde etkilediği ya da ne tür sorunlara neden olduğu ile ilgili yeterli düzeyde bir anlayış ve açıklamaya sahip olabilmek için daha derinlemesine bir incelemeye ihtiyaç vardır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 73).

Nitel araştırmaların temel karakteristiği, araştırma öznelerinin bakış aıllarını, anlam dñnyalarını ortaya koyma ve dñnyayı araştırma öznelerinin gözleriyle görmektir. Bu bağlamda nitel araştırmalarda kullanılan görüşme tekniğinin belirleyici özelliği de, görüşülen kişilerin bakış aıllarını ortaya çıkarma olmaktadır. Bu nedenle görüşülenlerin anlam dñnyalarını, duygu ve düşüncelerini anlamak, nicel görüşmelerden farklı olarak yüzeysel değil, daha derin bilgi edinmek esastır (Kuř, 2009: 87).

Bu araştırmada veriler, nitel araştırma tekniklerinden, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak okul fobisi yaşayan çocukların anneleri ile yapılan görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler hem verilerin nicel analizini hem de verilmiş olan yanıtların derinlemesine nitel analizini sağlamaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde, bir dizi soru hazırlanarak, hazırlanan soruların tamamı görüşülen kişilerden her birine yöneltilir.

Görüşme formu; araştırma problemi ile ilgili tüm boyutların ve soruların kapsanmasını güvence altına almak için geliştirilmiş bir yöntemdir. Görüşme formu yöntemi, benzer konulara yönelmek yoluyla değişik insanlardan aynı tür bilgilerin alınması amacıyla hazırlanır (Akt. Yıldırım ve şimşek, 2006: 122). Görüşmeci önceden hazırladığı konu ve alanlara sadık kalarak hem önceden hazırlanmış soruları sorma hem de bu sorular konusunda daha ayrıntılı bilgi almak amacıyla ek sorular sorma özgürlüğüne sahiptir. Görüşmeci görüşme sırasında soruların cümle yapısını ve sırasını değiştirebilir, bazı soruların ayrıntısına girebilir. Belirli bir forma dayalı bir görüşme, farklı bireylerden daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi elde etmeyi sağlamaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2006: 122).

3.2. Verilerin Toplanması Süreci

Öztürk'e göre (2001: 552), anne-baba ile ocuk hakkında yapılan görüşmelerde amaç;

- ocuk hakkında bilgi almak,
- Aileyi tanımak ve aile içindeki etkileşimi öğrenmektir.

Bu görüşmede çocuk hakkında bilgi almakla başlanır, çocuğun durumu ile ilgili sorunun başlangıcı, gelişimi, sıklığı, seyri, bu konuda neler yapıldığı sorulur. Daha sonra gelişim öyküsüne geçilir. Annenin bu çocuğa hamileliğinden başlayarak doğum ve doğumdan sonraki gelişim basamakları ile ilgili bilgi alınır.

Bu araştırma kapsamında annelerin değerlendirmelerini almak için sorulan görüşme soruları da, benzer bir yöntem kullanılarak oluşturulmuş, çocuğun doğum öncesi döneminden başlayarak bugüne kadar olan dönemde annenin çocuğa dair algısını ayrıntılı bir şekilde betimleyebilmek amacıyla hamilelik dönemi ile ilgili sorulardan başlamıştır.

Görüşmelerde katılımcılara aşağıdaki sorular sorulmuştur:

3.2.1 Görüşme Soruları

1. Çocuğunuza hamile iken ve doğumunuzun olduğu zamanlarda genel olarak ailenin içinde bulunduğu durumdan söz edebilir misiniz?
2. ... kaçınıcı çocuğunuz?
3. Çocuğunuzun doğumuna ilişkin neler hatırlıyorsunuz?
4. Doğumdan sonra evde nasıl bir atmosfer oluştu?
5. Sizden ya da bağlandığı birinden uzun süre ayrı kalmasını gerektirecek bir durum olmuş muydu?
6. Aileden biri şu ana kadar herhangi bir kaza, ameliyat, hastalık gibi bir yaşantı geçirdi mi? Neler olmuştu?
7. Bana çocuğunuzdan söz eder misiniz? Sizinle ilişkileri nasıldır?
  - Ailedeki diğer kişilerle ilişkileri nasıldır?
8. Çocuğunuz ve siz günün daha çok hangi saatleri birlikte olursunuz? Peki, bu saatlerde neler yaparsınız?

9. Bu sene yaz döneminde evde okulla ilgili neler konuşuldu? Çocuğunuza okulla ilgili neler anlatıldı?
10. Çocuğunuzun okula ilk başladığı gün ile ilgili neler hatırlıyorsunuz?
11. Bana, okula gelmek üzere hazırlandığınız bir sabahınızı anlatır mısınız?
12. Bu anlattığınız durumlar, okul dışında başka yerlerde de ortaya çıkıyor mu?
13. Çocuğunuz size okuldan nasıl bahsediyor?
14. Bana bir akşamınızı anlatır mısınız?
15. Çocuğunuzun bu durumu ile ilgili sizi en çok ne zorladı?
16. Sizce çocuğunuzun okula gelmek istememesinin sebepleri neler olabilir?
17. Çocuğunuzun bu durumu aileye nasıl yansıyor? Bu durumla ilgili evde neler konuşuluyor?
18. Çocuğunuzun okula alışmakta güçlük çekmesinden ötürü siz ne tür güçlüklerle karşılaştınız?
19. Şu ana dek bu durumla ilgili ne tür destek alabildiniz? Destek verenler kimlerdi? Size ne söylediler?
20. Sizce çocuğunuzun okula alışması nelere bağlı? Bu süreçte kimler etkili olabilir?
21. Sizce size bugün başka ne sormalıydım? Keşke bu konuyu anlamak için bana şu soruyu da sorsaydı, ben olsaydım şunu da sorardım dediğiniz başka soru ve sorular aklınıza geliyor mu?

3.3. Görüşmelerin Yapılması

Görüşme soruları belirlendikten sonra sorular sıraya konmuş ve katılımcılara belirtilen sıra ile sorulmuştur. Yapılan görüşmeler sırasında annelerin ve çocuklarının isimleri olduğu gibi kullanılmıştır. Daha sonrasında annelerin de bilgileri doğrultusunda annelere kod numaraları verilmiş, alıntı yapılan anne ifadelerinde yer alan çocukların isimleri ise değiştirilmiştir.

3.3.1. Araştırmanın Gerçekleştirildiği Okullar ve Çalışma grubu

Araştırma sürecinin planlanma aşamasında, ilköğretim okullarının açıldığı ayın dördüncü haftası, Bursa ilinin Osmangazi ilçesine bağlı 15 ilköğretim okuluna gidilmiştir.

Okullar ilçe merkezine yakındır ve her üç sosyo-ekonomik düzeyde de öğrencisi bulunmaktadır. Okul müdürlüklerine okul fobisi yaşayan öğrencilerin annelerinin değerlendirmelerini kapsayan bir çalışma yapılacağından bahsedilmiş, bunun için de bu öğrencilerin tespiti için rehberlik servislerinden yardım istenmiştir. Okullardaki psikolojik danışmanlar ile yapılan görüşmelerde okul fobisi ölçütlerini karşılayan öğrencilerin anneleri ile görüşme yapılmak istendiği belirtilmiştir. Okul fobisi ölçütleri Ek 1’de verilmiştir.

Okul psikolojik danışmanlarından yedi tanesi bu ölçütleri karşılayan öğrencinin okullarında bulunmadığını ifade ederken, yedi tanesi bu ölçütleri karşılayan öğrencilerin okullarında var olduğunu bildirmiş, bu öğrencilerin annelerine ulaşmak ve randevu almak için okul danışmanlarının yardımına başvurulmuştur. Okul danışmanlarının velileri tanınması ve ikna edebileceğinin düşünülmesinden dolayı annelerden görüşmeci yerine okul psikolojik danışmanlarının randevu almasının daha işlevsel olacağına karar verilmiştir.

Toplamda on üç anneden görüşme yapmak üzere randevu alınmıştır. Ancak annelerden bir tanesi çalışmanın amacı ve içeriği ile ilgili bilgilendirildikten sonra çalışmaya katılmak istemediğini ifade etmiş, bu nedenle görüşmeye alınmamıştır. Araştırma için gönüllü olan on iki anne ile çalışmaya devam edilmiştir.

Nitel araştırmalarda, çok sayıda bireyin araştırma kapsamına dâhil edilmesi, toplanan verilerin ayrıntılı ve derinlemesine olması gerektiğinden, güçtür. Araştırmaya katılan kişilerin sayısı az olmakla birlikte sonuçta elde edilen verinin miktarı ve ayrıntısı oldukça fazla olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2010: 45).

Görüşmeler, annelere ulaşma kolaylığı açısından hafta içi, ders saatlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan okullarda mekân olarak okul rehberlik servisi kullanılmıştır.

Görüşmelerin yapıldığı esnada ders saati olmasına ve görüşmenin seyrini etkileyecek bir gürültü oluşmamasına dikkat edilmiştir. Görüşme esnasında araştırmacı ile görüşülen anneler arasında kimi zaman bir masa kimi zaman ise bir sehpa bulunmaktadır. Görüşme başlamadan önce araştırmacı tarafından hazırlanan sözleşme, yüksek sesle okunmuş ve annelere imzalatılmış, görüşmeden daha ayrıntılı ve sağlıklı bilgiler elde edebilmek amacıyla ses kayıt cihazı ile kayıt yapılacağı ifade edilmiştir. Annelerle yapılan sözleşme formu Ek 2’de yer almaktadır. Görüşme sorularına geçmeden önce, annelerden kimlik bilgileri alınmış, 20-25 dk kadar sürecek görüşmelerde kendilerine çocukları ile ilgili bazı sorular yöneltileceği söylenmiştir.

Çalışmaya katılan annelerin tamamı ev kadınıdır. Okul fobisi yaşayan çocukların 6’sı kız, 6’sı erkek çocuktur. Çocuklardan ikisi anaokuluna, dokuz tanesi birinci sınıfa, bir tanesi de ikinci sınıfa devam etmektedir. Birinci sınıfa giden çocuklardan iki tanesi önceki yıl anaokuluna gitmiş, diğerleri ise okul öncesi eğitim almamışlardır.

3.3.2. Annelere ve Çocuklarına İlişkin Demografik Bilgiler

Tablo 1. 'de araştırmaya katılan annelerin çocuk sayısı ve okul fobisi yaşayan çocuğun doğum sırası yer almaktadır.

Tablo 2. Annelere ve Çocuklarına İlişkin Demografik Bilgiler

<u>Kod isim</u>	<u>Çocuk Sayısı</u>	<u>Ç.Doğum Sırası*</u>
Anne 1	4	son çocuk
Anne 2	2	son çocuk
Anne 3	2	ilk çocuk
Anne 4	2	son çocuk
Anne 5	2	son çocuk
Anne 6	3	son çocuk
Anne 7	1	ilk çocuk
Anne 8	2	son çocuk
Anne 9	6	son çocuk
Anne 10	1	ilk çocuk
Anne 11	2 (ikiz)	ilk çocuk
Anne 12	3	ortanca çocuk

- Okul fobisi yaşayan çocuğun doğum sırası.

3.4. Verilerin Toplanması

3.4.1. Verileri Toplama Programı

Görüşmeler 01.12.2009-31.12.2009 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler ses kayıt cihazı ile dijital olarak kaydedilmiş, daha sonra görüşülen her bir anneye bir klasör açılarak bilgisayara kaydedilmiştir.

3.4.2. Verilerin Analiz Edilmesi

Nitel araştırmalarda toplanan veriler nicel araştırmalarda olduğu gibi sayılara indirgenmez. Burada asıl amaç konu ile ilgili, okuyucuya betimsel ve gerçekçi bir resim sunmaktır. Bunun için de toplanan verilerin ayrıntılı ve derinlemesine olması ve araştırmaya konu olan bireylerin görüş ve deneyimlerinin mümkün olduğu ölçüde doğrudan sunulması önemlidir. Aynı zamanda veri toplama sürecinde elde edilen alıntılar da deneyimlerin doğrudan okuyucuya sunulması bakımından önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 48).

Nitel veri, bireylerin, süreçlerin ve olguların hakkında; deneyimlerin, davranışların, faaliyetlerin tanımlandığı, niyetlerin, isteklerin, değerlerin, fikirlerin içinde yer aldığı, bilgilerin, inançların, kanaatlerin ayrıntılı bir şekilde aktarılabilirdiği bir veridir (Kümbetoğlu, 2005; Akt. Ahioğlu, 2006: 60).

Miles ve Huberman (1994, Akt. Ahioğlu, 2006: 61) nitel veri analizi sürecinin üç aşamada gerçekleşmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu aşamalardan ilki verilerin, araştırmanın amacına uygun şekilde alan notları içerisinden seçilmesini, kavramsallaştırılmasını ve kodlanmasını içeren verinin işlenmesi aşamasıdır. Bu aşamada, veriler, yorumlamada kullanılmak üzere belli kavramlar ya da konular temelinde organize edilmektedir. Bu biçimde veri özetlenmiş ve önemli olanları

seçilmiş olmaktadır. Veri analizinin ikinci aşaması, verilerin görsel hale getirilmesini içermektedir. Bu durum araştırmacının kategorileştirdiği veriyi belirli bir bütün halinde göstermesini içermektedir. Verilerin görsel hale getirilmesi kavramlar ve kategoriler arasındaki ilişkilerin ortaya konmasına ve bir sonraki aşamada bu ilişkilerden hareketle ne yapılacağını anlamada ve yapılabilecek olana karar vermede yani verilerin yorumlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Nitel verinin görsel hale getirilmesi, matrisler, grafikler ve tablolar yoluyla sağlanmaktadır

Bu araştırmada görüşmeler tamamlandıktan sonra ses kayıt cihazına alınan kayıtlar bilgisayar ortamına aktarılmış ve her bir anne için bir klasör oluşturulmuştur. Daha sonra her bir annenin ses kaydı, Microsoft Office Word programında yazıya dökülmüştür. Kayıtların dökümü sırasında duyulan her bir konuşma duyulduğu şekliyle düzeltme yapılmadan yazılmıştır. Yazıya dökülen kayıtlar sonucunda 117 sayfalık veri elde edilmiştir. Daha sonra her bir anne ile yapılan görüşme kaydının çıktısı alınmıştır. Bu aşamadan sonra ses kayıtları dinlenirken aynı anda yazıya dökülen veriler de okunmuş, eksiklikler tamamlanmıştır.

3.4.3. Kategorilerin Oluşturulması ve Kodlamaların Yapılması

Kategorilerin oluşturulması aşamasında ilk olarak görüşmede kullanılan sorular göz önünde bulundurulmuştur. Yıldırım ve Şimşek (2006) kategori (tema) kavramını; içerik analizinde elde edilen kodları belirli bir tema altında sınıflamak için kullanılan kavramlar olarak tanımlamışlardır. Kavramların incelenmesi sonucunda birbiri ile olan ilişkileri ortaya çıkarılır ve bu ilişkiler daha üst düzey bir tema ile açıklanır. Kodlama sürecinden sonra ortaya çıkan kavram ve temaların sunumunda tablo, grafik ve şekiller kullanılabilir.

Bu araştırmada, bazı soruların cevapları birbirine yakın verileri elde etmeyi sağladığından, kodlama yapılırken sorulardan bir kısmının verilerinin ortak bir kategori altında toplanmasına karar verilmiştir. Sözelimi, “ *Sizden ya da bağlandığı birinden uzun süre ayrı kalmasını gerektirecek bir durum olmuş muydu?*” ve

“Aileden biri şu ana kadar herhangi bir kaza, ameliyat, hastalık gibi bir yaşantı geçirdi mi?” sorularına verilen cevaplar için, travmatik yaşantılar kategorisi oluşturulmuştur.

Kategoriler

Hamilelik ve Doğum

Annenin ocuğu Algısı

Anne-ocuk İlişkisi

Travmatik Yaşantılar

Çocuğun Okulla İlgili Tutumu

Çocuğun Okuldaki Tepkileri

Anneye Göre Okul Fobisinin Nedenleri

Annenin Yaşadıkları

Ailenin Yaklaşımı

Destek Verenler

Olarak belirlenmiştir. Daha sonra, her bir kategori için, her bir annenin görüşme kaydının yazılı olduğu dosyalar tek tek incelenerek kategorilere uygun olan ifadeler dosyaların üzerinde kodlanmıştır.

Sorular dikkate alınarak oluşturulan temaların altında yer alacak kodlamaların yapılması aşamasında, annelerin sorulara verdikleri cevaplar taranmış, bazen bir temanın altında yer alacak ifadelere birkaç farklı soruya verilmiş cevaplardan ulaşılmıştır.

Oluşturulan temalar üzerinden kodlama yapılırken, hamilelik ve doğum, annenin çocuğu algısı, çocuğun okuldaki tepkileri, annenin yaşadıkları ve anneye göre okul fobisinin nedenleri kategorileri için frekans değerleri ifade sıklığı

üzerinden, çocuğun okulla ilgili tutumu, anne-çocuk ilişkisi, ailenin yaklaşımı kategorileri için katılımcı sayısı üzerinden verilmiştir. Travmatik yaşantılar ve destek verenler kategorileri için ise, katılımcıların kullandıkları ifadeler birer kez kodlanmıştır.

Kodlanan ifadelerin sayısal dökümü her bir kategori için ayrı bir A3 kâğıdına işlenmiş ve buradan hareketle, aynı başlık altında yer alabilecek veriler seçilerek ortak temalar oluşturulmuştur. Kodlama ve temaların oluşturulması aşamasında bir uzman görüşüne başvurulmuş ve farklı temalar altında yer alan kodlamalar yeniden incelenmiştir. Aynı veri üzerinde araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar ile uzman kişinin yaptığı kodlama arasındaki tutarlılığa bakılmıştır. Uzman ile araştırmacının oluşturduğu temaların uyduğu gözlenmiştir.

Görüşme verilerinin araştırma raporu haline getirilmesinde öncelikle var olan durumu betimlemek esas alınmıştır. Görüşme yapılan kişilerin bakış açılarını yansıtmak ve betimlenen durumu okuyucunun zihninde daha canlı bir şekilde resmetmesini sağlamak için doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Analiz sırasında annelere 1'den 12'ye kadar olan numaralardan biri verilmiştir. Bu numaralar herhangi bir sıralamayı yansıtmamaktadır. Bulgular sunulurken annelerin ifadelerinden alıntı yapıldığında bu kodlar okuma kolaylığı açısından (örneğin, Anne 12 gibi) alıntılarının başında ya da sonunda belirtilmiştir. Bununla birlikte, içerik analizi sonucunda ortaya çıkan kavram ve temaların sunumunda tablolardan yararlanılmıştır.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Nitel verilerin analizi sonucunda çocukları okul fobisi yaşayan anne lerin değerlendirmelerine yönelik oluşturulan kategoriler, araştırmanın veri kaynağını oluşturan görüşme formunda sorulan soruların sırasına uygun olarak sunulmuştur.

4.1. Doğum Öncesi ve Doğum Sırasında Tanımlanan Sorunlara İlişkin Bulgular

Annelerden 5 tanesi çocuklarını dünyaya getirmeden önceki ve doğum sırasında evdeki atmosfer ile ilgili herhangi bir sorun tanımlamazken, 7 tanesi sorun tanımlamaktaydı. Annelerin değerlendirmelerine ilişkin bulgular Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3. Doğum Öncesi ve Doğum Sırasındaki Atmosfere İlişkin Frekans ve Yüzdeler Değerleri

Tanımlanan Sorunlar	Frekans	%
Annelerin sağlık durumundan kaynaklanan sorunlar	18	50
Sosyal çevreden kaynaklanan sorunlar	18	50
Toplam	36	%100

Annelerin hamilelik esnasında ve doğum sırasında yaşadıkları sıkıntılara ilişkin tablo değerlerine bakıldığında, farklı sorun alanlarına rastlanmaktadır. Annelerden dört tanesi hamilelik döneminde herhangi bir sorun ile karşılaşmadığını

vurgulamışken, yedi tanesi hamilelikle ilgili sağlık problemleri ve yine yedi tanesi de sosyal çevre ile ilgili güçlüklerden kaynaklanan sorunlar yaşadığını belirtmiştir.

Annelerden bir kısmı hamilelik döneminde sağlık durumlarının bozulması ile ilgili yaşadıkları sıkıntıları dile getirmişlerdir. Anne 1, hamilelik döneminde yaşadığı sağlık sorunlarını *“Atilla’da 6 aylıkken erken doğum başladı. Doktor her an dünyaya gelebilir yatman gerekiyor dedi. Yattım istirahat ettim”* şeklinde ifade etmektedir. Bu annenin sağlık durumunun bozulması aynı zamanda sosyal rollerinin aksamasına yol açmış, bu durum da hamilelik döneminde anneyi rahatsız eden bir unsur olarak yer almıştır. Anne 1, durumu şu şekilde ifade etmektedir: *“Ev hanımıyız, yemek yap çocuklar benim 3 tane daha çocuğum var Atilla’dan başka. Onlarla ilgilenmek onları getirmek götürmek, öylesine”*.

Hamileliği sırasında sosyal rollerinin aksaması ile ilgili rahatsızlık duyan Anne 1’den farklı olarak Anne 8, hamileliğinin ilerleyen zamanlarına dek ağır işlerde çalışmak zorunda kalmış olmanın kendisini zorladığını ifade etmiştir: *“Mesela Salih’in doğacağı sıralar yaz, bizim de bahçemiz var mesela biz bir yerde kalıyoruz kayınvalidem elti filan onlar bahçede çalışırdı ben yemek yapardım mesela evde. İşte zor geçti biraz şeyim. Zaten yaz boyu 8 aylık kadar oldu Salih, (hamilelik ayından bahsediyor) bahçede çalıştım bayağı bir. 8 aydan sonra da 1 ay da evde yemek yaptım. Yemek de çok ağırdı bizim onlar aklımda kaldı yani o zorlukları.”*

Hamilelik döneminde hem sağlık sorunları hem de dışsal faktörlerle ilgili güçlük yaşadığını ifade eden bir başka anne olan Anne 5, *“Elektirik kontağından yangın çıktı yani tamamen yandı evde hiçbir şey kalmadı üzerimizdekilerle kaldık o derece. Daha sonra kiraya çıktık o sırada hamile kaldım kızıma işte çok zor bir hamilelik dönemi geçirdim zaten hamileliklerim çok sorunlu geçiyor benim dört ay serumla duruyorum yani çok üzücü günlerdi ya.”* Diyerek, hamilelik döneminden önce yaşadığı travmatik olayı ve buna eşlik eden sağlık sorunlarını vurgulamaktadır.

Anne 12, kendisine çocuğunun doğumuna ilişkin neler hatırladığı sorulduğunda doğumunun çok zor geçtiğinden ve çok zorlandığından söz etmiştir: *“Çok zorladı beni, ölümden döndüm, saatlerce sürdü”*

Annelerin ifadeleri incelendiğinde, doğum öncesi dönemde kendilerini zorlayan faktörlerin varlığı göze çarpmaktadır. Bazı anneler sadece sağlık problemleri yaşarken, bazıları da sosyal anlamda kendilerini zorlayan durumlarla karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir. Sosyo-ekonomik güçlükler ve kadınlık rolüne dair beklentilerin varlığı bu dönemde annelerin zorlanma yaşamalarında önemli birer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Annelerin Doğum Sonrası Atmosfer ile İlgili Değerlendirmelerine İlişkin Bulgular

Annelerden beş tanesi çocuğun doğumu sonrasında herhangi bir sorun tanımlamazken, yedi tanesi sorun tanımlamaktadırlar. Annelerin değerlendirmelerine ilişkin frekans değerleri Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Doğum Sonrası Atmosfere İlişkin Frekans Değerleri

Tanımlanan sorunlar	Frekans	%
Anne ile ilgili sorunlar	5	15
Çocuk ile ilgili sorunlar	15	46
Sosyal çevre ile ilgili sorunlar	13	39
Toplam	33	%100

Kendilerine doğum sonrasına dair yaşantıları sorulduğunda, annelerden dört tanesi herhangi bir sorun tanımlamazken, beş tanesi sosyal çevre ile ilgili, beş tanesi de çocuğun sağlık problemleri ile ilgili sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Görüşme yapılan annelerden sorun tanımlayanların, doğum sonrasında yaşadıkları güçlüklerle ilişkin ifadeleri incelendiğinde, annelerin daha çok, çocuklarının yaşadığı sağlık sorunları ile sosyal çevreden kaynaklanan güçlüklerle

vurgu yaptıkları, kendileri ile ilgili sorun tanımlayan annelerin sayısının hamilelik döneminde tanımlanan sorunlara göre azaldığı tespit edilmiştir.

Çocuğun doğumu sonrasında sorun yaşadığını ifade eden annelerin büyük çoğunluğu, çocuğun sağlığına ilişkin kaygılarının olduğunu belirtmektedirler. Anne 11, bu durumu şöyle ifade etmektedir: *“Ya doğumdan sonra bir tanesi (hastanede) yattığı için hüzünlüyüm ağlıyordum hep. Bir de o gece deprem olmuştu ben “Acaba bir şey oldu mu Meleğe?” küvezde nasıl düzgün yiyor mu? Bir tek o düşüncem vardı”* diyerek, çocuğunun hastanede kalmasının ve onunla kendisinin ilgilenemeyişinin yarattığı kaygıdan bahsetmektedir. Benzer bir ifadeyi de Anne 6 kullanmış, : *“Biraz rahatsız oldu hastalandı. Bronşit olmuş üşütmüş orada. Eve gelince de atım bronşit oldu. 3-4 yıl da astımla uğraştım onun tedavisi ile.”* Diyerek, bebeğin hastalığının erken dönemde başlayarak anneyi uzun süre uğraştırdığını vurgulamıştır.

Bununla birlikte doğumdan sonra bebek ile yalnız kalma, yeterli sosyal desteği alamama ve bakıma muhtaç olan başka çocukların varlığı da annelerin tanımladıkları sorunlar arasındadır. *“O an zaten ben doğuma bir ay kala (kayınbabanın evinden) ayrılmıştım, yalnızdım iki tane daha çocuğum vardı bayağı bir sorun yaşadım.”*(Anne 2). Anne 2, kalabalık bir sosyal çevrede yaşamaktayken, doğumdan sonra bebeği ile evde yalnız kalmaktan duyduğu rahatsızlığı ifade etmektedir. Anne 8 ise: *“Evdeki durum, Salih’le sadece zaten ikimiz kaldık evde. Eşim de çalışmak zorundaydı”* diyerek, doğum sonrasında bebeği ile yalnız kaldığını ve eşinin yanında olamadığını belirtmiştir.

Annelerden bir kısmı bakıma muhtaç diğer çocukların varlığının, kendilerini engelleyen bir unsur olduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan biri olan Anne 4 *“Ablamız vardı onunla ilgileniyorum o kıskançlık yapıyor başka yardımcım da yok evde anne baba çocuklar nasıl olur siz de tahmin edersiniz biri kıskanıyor öbürü ağlıyor öyle yani baya bir şey içinde geçti”* diyerek, diğer çocuğunun kıskançlığının ve iki çocuğun bakımını yalnız üstlenmenin kendisini zorladığını ifade etmişlerdir.

Doğum sonrasında artan sorumluluklar annelerin zorlanma yaşamada önemli bir nedenken, doğum sonrasında bebeğin yaşadığı rahatsızlıklar annenin çocuğa olan

duyarlılığını arttırmıştır. Bu durum daha sonraki dönemde anne-çocuk ilişkisinin niteliğini de etkilemiştir.

Annenin, Çocuğunun Özelliklerine Yönelik Algısına İlişkin Bulgular

Annelerin, çocuklarını tanımlama biçimleri ve frekans değerleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Annenin, Çocuğunun Özelliklerini Algısına İlişkin Frekans Değerleri

Özellikler	Frekans	%
Sosyal özelliklere ilişkin algılar	193	58
Kişisel özelliklere ilişkin algılar	129	39
Fiziksel özelliklere ilişkin algılar	10	3
Toplam	332	%100

Annelere, çocuklarını nasıl algıladıkları sorulduğunda, çok geniş bir yelpazede özellikler sıralamışlardır. Bunlar içerisinde frekans değeri en yüksek olan ifade çocuğun sosyal ortamlarda ortaya koyduğu davranışları ile ilgili değerlendirmelerdir. Sosyal özelliklere ilişkin yapılan atıflar daha çok çocuğun ev dışındaki ortamlarda tutuk olduğuna, kendi kendine oynamayı tercih ettiğine ve kendini rahat ifade edemediğine ilişkindir.

Çocuğun ev dışındaki ortamlarda yaşadığı tutukluğu ifade eden annelerden biri Anne 3 , *“Biraz içine kapanık evde hani böyle bizimle konuşuyor da dışarıya karşı çok kapanık çocuk, çok çekingen”* diyerek çocuğunun evdekiler ile iletişimde bir sıkıntı olmadığını ancak sosyal ortamlarda bu durumun değiştiğini belirtmiştir. Benzer bir ifade de Anne 6'da görülmektedir. *“Yani şimdi topluma girdiği zaman yanımda oturur hiç ses çıkarmadan üç saat oturur böyle.”* benzer bir ifadeyi kendi çocuğu için kullanan Anne 9, *“Barış terbiyeli çocuk yani evde şımarıyor o ayrı ama*

bir yere gittikleri zaman oturur, dinler, seni dinler kalk demeden kalkmaz öyle bir çocuk işte.” Demektedir.

Çocuğunun kendi kendine oynamayı tercih ettiğini vurgulayan annelerden biri olan Anne 8, *“Bizim bahçemiz var, toprakta arabalarla oynar, yalnız başına ama. Çocuklarla oynamayı sevmez. Yalnız oynamayı seviyor.”* diyerek çocuğunun başka çocuklar ile oynamaktansa kendi kendini oyaladığını vurgulamaktadır.

Anne 2 ise, çocuğunun okulda şiddete maruz kaldığında bile durumunu öğretmenine anlatamayacak kadar çekingen olduğunu belirtmiştir: *“Geçen gün dövmüşlerdi hatta böyle sabaha kadar hep ağladı. Geldim öğretmenine söyledim, bana bir şey söylemiyor dedi.”*

Bununla beraber bazı anneler de, çocuklarının yaşlıları ve ev dışındaki diğer yetişkinler ile güzel iletişim kurabildiğini, ancak özellikle okul ortamında dışarıdaki gibi rahat olamadıklarını ifade etmişlerdir. *“Emre ben zaten onu anlayamıyorum sokağa çıktığı zaman kendi başına oynayan bir çocuk bakkala gidebilen bir çocuk ama burada niye durmuyor onu anlamıyorum işte.”*(Anne 7).

Görüşülen annelerden çocuklarının kişisel özelliklerini değerlendirmeleri istendiğinde de daha çok içedönüklüğü vurgulayan sıfatları kullandıkları görülmektedir. Anne 6, bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir: *“Pelin çok sessiz sakın yani öyle şeyini görmedim böyle bir azgınlığını hırçınlığını terbiyesizliğini bize karşı.”*, Anne 1 ise benzer şekilde, *“Çok şey benim çocuk biraz çekingen.”* diyerek, çocuğunun genel anlamda da çekingenliği olduğunu vurgulamıştır.

Annelerden altı tanesi çocuğunun utangaç olduğunu düşünmektedir. Bunu destekler şekilde üç tanesi çocuğunu sessiz, dört tanesi de sakın yapılı bulmaktadır. Anne *“Utangaçlığı çok öyle gözükmek istemiyor. Biraz da hani o yüzden yapıyor.”* (Anne 8).

Genellikle okula başladıktan sonra ortaya çıkan bir kişisel özellik olarak vurguladıkları hırçınlık ve sinirlilik özelliği, beş anne tarafından çocuğunda görülmektedir. *“Okul dedin mi kızda bir fırlama oluyor bir sinir. Mesela ablası diyor ki işte “Pelin hadi okula gidelim mi?” bu böyle “yeter artık ya, yeter artık ya”*

(Anne 6) Bu anne, kızının normalde sakin bir yapıya sahipken, okula başladıktan sonra yaşadığı güçlüklerden dolayı hırçınlaştığını vurgulamaktadır.

Annelerden üç tanesi de çocuklarının aşırı hareketli-hiperaktif olduğunu belirtmiştir. Bunu destekler şekilde dört anne de çocuğunun yaramaz olduğunu düşünmektedir. Bunlardan birisi olan Anne 7 çocuğu ile ilgili, “*Gayet yaramaz bir çocuk yani çok içe kapanık bir çocuk değil. Şimdi birini ilk gördüğü zaman mesela şey durur pek onunla hemen şey yapamaz ama alıştıktan sonra da bir saat filan geçtikten sonra da başlar kudurmaya.*” demektedir.

Annelerin ifadelerinde fiziksel özelliklere ilişkin çok fazla atıf olmamakla birlikte, var olan atıfların da daha çok çocuğu zayıf ve güçsüz algılama şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Anne 11, “*Böyle zayıf olduğu için evde bile hiç rahat durmuyor. Hep zıplayayım, koşturma, hiç böyle düzgün şeyi yok yani.*” Diyerek, kızının zayıf ama hareketli bir yapıda olduğunu belirtmiştir.

Sosyal özelliklere ilişkin yapılan atıflar, annelerin çocuklarını sosyal anlamda yetersiz algıladıklarını ortaya koymaktadır. Güçsüz, kendi halinde, sessiz sakin olarak değerlendirilen çocuklar, anneleri tarafından korunmaya muhtaç görülmekte, yabancı ortamlarda kendi başına hareket edemeyeceği düşünülmektedir. Annelerin çocuklarına dair bu algısı, çocukların çekingenliklerini destekler niteliktedir.

Kişisel özelliklere yapılan atıflar, sosyal özelliklere olan atıflar ile paralellik arz etmektedir. Çocukları için daha çok içedönüklüğü vurgulayan sıfatları kullanan anneler, kendilerini de içedönük olarak algılamaktadırlar. Dolayısıyla sosyal ortamlarda da çekingenlik yaşadıklarını vurgulamaktadırlar. Bu anlamda annelerin çocuklarının çekingen özelliklere sahip olduğu algısı ile kendilerine dair algıladıkları kişisel özellikleri benzerdir.

Annelere Göre Anne-Çocuk İlişkisinin Niteliğine İlişkin Bulgular

Annelerin çocukları ile ilişkilerini anlatmaları istendiğinde, anne-çocuk arasındaki ilişkinin on bir anne çocuk için kaygılı bağlanma düzeyinde olduğu saptanmıştır.

Görüşülen annelerin değerlendirmelerine göre çocuklarda anneye düşkünlük (*Çok düşkün çok aşırı düşkün yani. Eltime çıkar mesela bazen kırk kere aşağıya iner "anne hadi gelmeyecek misin?" böyle bir çocuk*) (Anne 7), anneden ayrılmaya kaygı ve korku tepkileri ile karşılık verme (*Çocuk benden gözümü ayırmıyor yani gözünü kaybetti mi hemen bağıyordu. Anne 12*), annesini kardeşlerinden ve başka çocuklardan kıskanma (*Mesela kucağıma bir çocuk alayım onu sevme diyor o senin yavrun değil diyor biziz senin çocuğun diyor. Böyle şeyliği de var*) (Anne 5), "*Beni çok kıskanır başkaları ile şey yapmaz paylaşmaz. Birini sevmeye kalkayım evde hesabını sorar bana. Neden elledin neden sevdin diye öyle seviyor*" (Anne 9) davranışları görülmekteydi.

Annelerin değerlendirmelerine göre, çocuklardan 8 tanesi annesinin olmadığı ortamlarda yalnız kalamıyor, (*Birde şey yazın bizim bahçelerimiz oluyor ya, e ben de gitmek zorunda kalıyorum o zaman da yengesine bırakıyorum o zamanlar da çok aksilik yapıyor bırakıp gittiğim için. Anne 8*), (*Ablalarıyla bile kalmıyor. Mesela benim bir yere gitmem gerekiyor peşimde yani ne olursa olsun mutlaka gelmeye çalışıyor. Hayır benden başkasıyla hiç alakası yok.*) (Anne 1), 2 tanesi ise, annesi yanındayken bile yabancı ortamlarda rahatsızlık duyuyordu (*Mesela abimlere giderim. Orda eltim de var tanıdığı halde aynı yaşta kızı da var orda bir kişi olsun yabancı, böyle oturur,*) (Anne 6).

Benzer şekilde anneler de çocuklarından ayrılma konusunda hassastılar. Annelerden 2 tanesi çocuğu okula gittiği zaman evde yalnız hissettiğini, canının sıkıldığını belirtmektedir. Bu durumu Anne 7 şu şekilde ifade etmiştir: "*Ben de ona o kadar çok alışmışım ki şimdi babası götürdüğü zaman açıyorum evde yalnız kalıyorum cd midi seyrediyorum ama canım sıkılıyor sanki o olmayınca kırk kere*

arıyorum telefonla eşim bile diyormuş oğlum annen seni konuşmadan görmeden duramıyor diye. Ya o da bana düşkün ben de ona düşkünüm yani. ”

Bununla birlikte çocuklardan 6 tanesi annesi ile birlikte uyumakta, geceleyin ayrı bir yerde uyumayı reddetmektedir. *“Benimle arası iyi mesela şey bensiz kalamıyor benim kucağıma oturacak, benim göğsüme yatacak uyurken. Mesela bana sarılmadan hayatta uyumaz gece. Üzerimde yatıyor gibi bir şey olur yani,”* (Anne 8). *“Ayrı yatmakta bile sorunum var ayrı yatmıyor zorlanıyor. Yanımızda yatıyor babası ortada ben kenarda böyle işte aynı yatıyoruz,”* (Anne 5).

Annelerin ifadelerinden çocukların anneye düşkünlükleri ile annelerin çocuklarına olan düşkünlükleri arasında paralellik olduğu ortaya çıkmaktadır. Çocuklara benzer şekilde annelerin de kaygılı olmasının, bu halin iki taraf arasında karşılıklı gidip gelen bir durum olduğu düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

Annelerin Okul Öncesi Döneme Ait Tanımladıkları Travmatik Yaşantılara İlişkin Bulgular

Annelerden 6 tanesi okul öncesi döneme dair herhangi bir travmatik yaşantı tanımlamazken, diğer 6 anne okul öncesi dönemde çocuğun ya da ailenin etkilendiği travmatik bir yaşantı tanımlamaktaydı.

Annelerin tanımladıkları yaşantılar ve frekans değerleri Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Annelerin Okul Öncesi Döneme Ait Tanımladıkları Travmatik Yaşantılara İlişkin Frekans Değerleri

Travmatik olay	Frekans	%
Ailesel faktörler ile ilgili travmatik yaşantılar	8	67
Aile dışındaki faktörler ile ilgili travmatik yaşantılar	4	33
Toplam	12	%100

Görüşme yapılan annelerden altı tanesi okul öncesi döneme ilişkin herhangi bir travmatik olay tanımlamazken, sekiz tanesi ailesel ve dışsal faktörlere ilişkin travmatik yaşantı tanımlamaktadır.

Ailesel faktörler ile ilgili tanımlanan travmalardan biri 2 annenin atıf yaptığı anneden ayrılmadır. Bu anneler çocuklarının küçük yaşta kendilerinden ayrılmasının olumsuz etkilerine vurgu yapmışlardır. Bunlardan biri olan Anne 8 yaşadığı durumu şöyle aktarmıştır: *“Eren okula gitmiyordu. Ana sınıfından önceydi. 3 gün ayrı kalmıştık. O zaman çok ağlamış hatta gece beni aramışlardı “annemi istiyorum” diye öyle oldu”*. Bu konu ile ilgili yaşantılarını anlatan bir başka anne olan Anne 4, *“Abisi rahatsızlaşmıştı hastaneye yatırdık onu küçüktü o zaman. Bırakmak zorunda kaldım ben abisinin yanında kalmak zorunda kaldım. O zaman bırakmıştım bayağı bir küçüktü. Babaannesi uyutmaya çalışmış ama uyutamamış. Saatlerce uğraşmışlar.”*

Annelerden iki tanesi eşinin iş durumunun bozulmasının aileyi olumsuz etkilediğini vurgulamıştır. Anne 6, *“Taşınma sebebimiz işyerimiz soyuldu orda bayağı bir zarara girdik eşimin ailesi de buradaydı dediler gel burada iş yeri aç kendine onun için geldik buraya.”* Diyerek, hem iş durumunun bozulması hem de ev değiştirmek zorunda olmaktan kaynaklanan zorlukları dile getirmiştir.

Bir anne de kendi hastalığının çocuğunun kendisine olan düşkünlüğünü arttırdığı, onun kendisi ile ilgili kaygılanmasına yol açtığını belirtmektedir. *“Tansiyonum çok fazla çıkmıştı yani. Ondan sonra dilim falan dönmedi bunlar (çocuklar) ambulansa konduğumu filan gördü. Onun için bir yere filan gezmeye gidiyorlar ben gelmesem desem yok anne sen de gel diyor. Ya evde bir şey olursa? Aklı hep bende. Silemedi bir daha da ondan herhalde.”* (Anne 11)

Anne 8, çocuğunun geçirdiği ameliyatın öncesinde ve sonrasında yaşadığı güçlükler şu şekilde ifade etmiştir. *“Kalın bağırsaklarında sorun vardı Zeynep'in. Çok zordu. Ameliyat geçirdi ameliyatta ziyade şey sıvı gıdalar alması gerekiyordu. Çocuk haliyle yemiyordu bayağı bir çaba sarf ettik işte bu yaz atlattık yani geçtiğimiz sene.”*

Okul öncesi dönemde aileden birinin hastalığı ile ilgili görüş bildiren anneler, bu durumun çocuklarını olumsuz etkilediğini ve sadece hastalığı geçiren kişiye dair

değil aynı zamanda ailedeki tüm bireylerin birliği ve bütünlüğüne ilişkin kaygı yaşadığını belirtmişlerdir. Aileden herhangi birisine kötü bir şey olacağı düşüncesi, çocuklardan bazıları için sonraki dönemde okul fobisini tetikleyen bir duruma dönüşmüştür.

Ailenin maddi zarara uğraması, ev taşıma gibi durumlarla karşı karşıya kaldıklarını söyleyen anneler, bu durumların ailenin tamamı için zedeleyici bir faktör olduğunu vurgulamışlardır. Yeni bir sosyal ortama alışmaya çalışma, daha dar bir yaşam statüsüyle idare etmek zorunda kalma gibi durumlar tüm aile üyeleri ile birlikte çocuğu da olumsuz etkilemiştir.

Annelere Göre Çocukların Okula Başlamadan Önce, Okulla İlgili Tutumlarına İlişkin Bulgular

Annelerden bazılarına göre, okula gelmeden önceki dönemlerinde çocukları okula gelmeye istekli ve okulla ilgili olumlu tutuma sahipken, bir kısmı, okula başlamadan önce de çocuklarının okula gelmekte isteksiz olduklarını vurgulamışlardır. Annelerin değerlendirmelerinin frekans değerleri Tablo 7'de aşağıdaki gibi sunulmuştur.

Tablo 7. Annelere Göre Çocukların Okula Başlamadan Önce, Okulla İlgili Tutumlarına İlişkin Frekans Değerleri

Tutumlar	Frekans	%
Olumlu	3	25
Olumsuz	6	50
Bilmiyorum	3	25
Toplam	12	%100

Görüşülen annelerin ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda, annelerin çocuklarının okul öncesi döneme ilişkin tutumlarını olumsuz olarak değerlendirme frekanslarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulguyu destekleyen

ifadelerden birisinde Anne 5 “Okulla ilgili pek bir şey konuşmadık çünkü geçen yıl da ben denemiştim 1. Sınıfa vermeyi, küçük dediler sene sonu doğumlu olduğu için bu yıl verme, dediler o yıl iki hafta kendi kendine gitti sonra devam etmedi. Okula gitmeyeceğim, diye okulu ayağa kaldırdı, o sene vermedik” diyerek çocuğunun okula başlamadan önceki dönemde de okula karşı olumsuz bir tutum sergilediğini vurgulamaktadır.

Benzer şekilde Anne 6 da çocuğunu anaokuluna yazdıramayışına sebep olarak okula geldiği dönemdeki hırçınlığını ve ağlayışını sebep göstermekte, “Geçen sene vermeye kalktım ben onu anaokuluna. Çok hırçınlaştı ağladı” diyerek durumunu özetlemektedir.

Annelere göre çocuklardan 3 tanesi okul öncesi dönemde okul ile ilgili olumlu tutuma sahiptiler. Ancak okula başlayınca okul fobisi yaşamışlardı. Çocuğu bu durumda olan annelerden Anne 2 yaşadıklarını, “Okula gelmekte bayağı bir zorlandı aslında çok istiyordu. Çok istekliydi. İşte ben anaokuluna gideceğim resim yapacağım. O hep öyle düşünüyordu birden okula gelince böyle birden başlayınca çocuk da biraz şey oldu” şeklinde ifade etmiştir.

Çocuklarının okula başlamadan önce, okul ile ilgili tutumlarının olumlu olduğunu, ancak daha sonraki dönemde olumsuz yaşantılar geçirdiğini ifade eden anneler, çocuğunun okul fobisini yaşamasının nedenini daha çok dışsal faktörler ile değerlendirmektedirler. Bu annelere göre, okul ortamındaki olumsuz yaşantılar çocuklarının olumlu tutumlarının değişmesine yol açmıştır.

Çocuklarının okula başlamadan önceki dönemde de olumsuz tutuma sahip olduğunu söyleyen anneler ise, çocuğunun okul fobisi yaşamasının sebebi olarak daha çok çocuğun kişilik özelliğini, yaşadıkları sosyal çevrenin kısıtlı olmasını, erken dönemde geçirilen hastalık ve aile bireylerini etkileyen olumsuz yaşantılar gibi daha çok çocuk ve aileye dayanan sebepleri göstermişlerdir.

Annelere Göre Çocuklarının Okula Giderken Gösterdiği Fiziksel ve Duygusal Tepkilere İlişkin Bulgular

Annelere göre, çocuklarının okula giderken ve okul içerisindeki alanlarda gösterdiği fiziksel ve duygusal tepkiler çeşitlilik arz etmekteydi. Bunlardan en

belirgin olan çocukların okula geldiklerinde anne ya da bakım veren herhangi bir kişi olmadan zapt edilemeyecek bir biçime ağlamaları ve anneye yapışmalarıydı. Bununla birlikte sosyal ortamlarda tutukluk ve başka çocuklarla ya da okuldaki diğer yetişkinler ile iletişim kuramama da çocukların gösterdiği tepkileri arasında yer almıştır. Annelerin değerlendirmelerinin frekans değerleri Tablo 8’de aşağıdaki gibi verilmiştir.

Tablo 8. Annelere Göre Çocuklarının Okula Giderken Gösterdiği Fiziksel ve Duygusal Tepkilere İlişkin Frekans Değerleri

Tepki biçimleri	Frekans	%
Korku-kaygı tepkileri	126	71
Sosyal ortamla ilgili tepkiler	44	25
Psikosomatik tepkiler	8	4
Toplam	178	%100

Annelerin değerlendirmelerine göre, çocukların okula giderken gösterdiği tepkiler üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki olan korku ve kaygı tepkileri ile ilgili, görüşülen annelerden beş tanesi çocuğunun okula gittiğinde feryat-figan edercesine ağlama tepkisi gösterdiğini belirtmektedir. Bu davranış bazı çocuklarda anne çocuğu sınıfta kendi başına bırakıp dışarı çıkmak istediğinde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birine örnek gösterilebilecek olan Anne 2, durumu şu şekilde ifade etmektedir: “*Derse girdik öğretmeni ile sınıfta. Oturuyoruz, öğretmeni siz biraz çıkan dedi ben çıktım biraz alışsın diye, ağlamaya başladı. Böyle nasıl yırtınarak ağlıyor, bağılıyor, çağırıyor, sonra tekrar girdim işte içeri. Sınıfta oturdum artık kendisi ile beraber. Sürekli ağlamalar*”

Bazı çocuklar ise sınıfta kendi başına durabilmekte ancak annesinin okulda kalmasını ve teneffüslerde onu görebilmeyi istemektedir. “*Ağlıyordu o zamanlar mesela ağlasa da sınıfa giriyordu içeride duruyordu ben okulun bahçesinde bekliyordum hatta onların şeyi bahçeye doğru bakıyor camları orada benim sesimi*

filan duyuyordu. Camlar açık oluyor ya yazın anne senin sesini duyuyorum orada olduğunu biliyorum diyordu bana.” (Anne 7). Çocuklardan bir tanesi, kendisi onun yanında yokken annesine kötü bir şey olacağından endişe etmektedir. Bu bulguya örnek teşkil eden ifadede bulunan Anne 11, *“Yemekte felan mesela bulaşık yıkamaya duruyorum mutfak masasına geliyor, anne ben seninle beraber durayım içeriye gitmeyeyim diyor. Böyle şeyleri de var. Başladı yani. Evvelden yoktu beni unutturdu bırakırdı gider oynardı. Bırakıp gideceğim diye mi artık bilemiyorum”*

Çocuklardan bir tanesi ise, annesi yanında olsa dahi okulda kalmayı istememektedir. Anne 5, yaşadığı durumu *“Okulda herkese karşı rezil olduk yerlere yattık okulda durmayı, beraber durmayı bile istemedi o kadar huzursuzluk var. “okula gitmeyeceğim” Gece uykularından kalkıyordu her seferinde aynı şeyi söylüyordu, ağlayarak ve de çok kötü günlerdi”* diyerek okula gelmenin çocuğunu aşırı derecede tedirgin ettiğini vurgulamaktadır.

Annelerden üç tanesi, çocuklarının yaşadığı okul korkusuna öfke ve huysuzluk halinin de eşlik ettiğini belirtmektedirler. Bunlardan biri olan Anne 6, *“Kıyameti kopardı durmuyor yani ne yapacağımı şaşırdım artık. Ben gelmeyeceğim dediğim zaman hemen başlıyor ağlamaya, bağırmaya, huzursuzluk yapmaya”* diyerek çocuğunun okulda yalnız kalmamak için gösterdiği tepkileri sıralamaktadır.

Annelerden on tanesi çocuğunu okulda bırakıp gitmek istediğinde çocuğunun şiddetli bir biçimde ağladığını ifade etmiştir. Bu annelerden biri olan Anne 6, *“Ağlıyor hemen ağlıyor. İlk önce içinden sessiz sessiz duruyor böyle ben iki adım üç adım atıyorum başlıyor sonra yırtınmaya ortalığı yırtıyor böyle”* diyerek, çocuğunu okulda yalnız bırakmadığını anlatmaktadır. Anne 7 ise benzer bir biçimde *“Dün mesela annen, demişler eve kadar gitti, ondan sonra kıyameti koparmış. Yine çok ağladı dün.”* Demektedir. Bu bulgulara paralel olarak, annelerin ifadelerine göre çocuklardan iki tanesi okula başladıktan sonra hırçınlaşmıştır. Çocuğunun bu durumda olduğunu belirten Anne 4 *“Diğer arkadaşları alıştı, oyunlara katılmaya başladılar ama benimki kenarda duruyordu sonra bir zaman sonra alıştı yani.Hani işlerin dışında baya bi üzdü bizi çocuğun psikolojisi de bozuluyor sonra bir ara hırçınlaştı.”* Demektedir.

Anneler, çocuklarının okulda bulunduğu zaman diliminde sosyal ortamlarda da bazı zorluklarla karşılaştığını vurgulamışlardır. Çocuklardan üç tanesi okula gelmeye direnmekte ve okuldan kaçmakta, iki tanesi sınıftan kaçıp okulda koridorda dolaşmakta, bir tanesi de sıraya girmeye direnmektedir.

Çocuğunun okula gelmek istemediği ifade eden annelerden biri olan Anne 1, yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır: *“Yolda kaçıyor gelmek istemiyordu zorla getiriyordum. İlk başta hazırlanmaya çalışıyoruz. Bir bakıyorum keyfine geliyor bir de bakıyorum hiç kaçıyor kovalamaca oynuyoruz elbisesini giymek istemiyor elimi bırakıyor yoldan kaçıyor gitmiycem diye. Kaç sefer yaşadım bunları. Okula sokamadığım günler oldu.”* Çocuğu okula gelse de sıraya girmeyen Anne 7 *“Çok ağladı işte onu hatırlıyorum sıraya geçmiyordu benimle geçiyordu sıraya geçtiği halde ben mesela o arkadaşıyla duruyor ben arkada durayım illa ben onun yanında dikileceğim.”* Diyerek, yaşadığı güçlüğü dile getirmektedir. Bununla birlikte, sıraya girse de sınıfa girmek istemeyen 2 çocuk vardı. Bunlardan birinin annesi olan Anne 12, durumu şöyle özetlemektedir: *“Kızım, abinle beraber git, derdim gitmezdi. Sen okula kadar gel derdi. Okula geldim mi zaten sınıfa girmezdi.”* *“Sıraya da sokamıyordum ben onu sıraya da girmiyordu. Sürekli ben durmam lazım yanında ki sıraya girsin.”* (Anne 9).

Sınıftan kaçan çocuklardan birinin annesi olan Anne 1 *“Gelmeyeceğim diyordu bir de bazı günler buraya bırakıyordum gidiyordum belki beni gördüğünden durmuyor diye. Sonra telefon ediyorlardı geliyordum herkes derste benim bu koridorlarda dolaşiyor.”* Diyerek durumu özetlemiştir. (Anne 1)

Bununla beraber, annelerden bir kısmı da çocuklarının okul ortamına yabancılık çektiğini, arkadaş ortamını benimseyemediğini, öğretmeninden ve okuldaki diğer yetişkinlerden çekindiklerini belirtmektedirler. Anneler bu durumu genellikle çocuklarının içe dönük yapıda olmasına, erken yaşlarda sosyalleşememiş olmasına bağlamaktadırlar.

Annelerden üç tanesi çocuğunun okul ortamına yabancılık çektiğini ve diğer çocuklarla iletişim kuramadığını belirtmiştir. Bunlardan bir tanesi olan Anne 3, *“Sonradan herhalde arkadaş ilişkisi kuramadı çok yalnız kaldı kendisi hiç yanaşmadı*

ne öğretmenlerine ne arkadaşlarına. Yalnız kaldım sorunu oldu.” Diyerek, kızının okula başlama döneminde sosyal anlamda yalnız kaldığını ve bu yüzden de sorun yaşadıklarını belirtmektedir. Benzer bir ifadeyi de Anne 10 kullanmaktadır:

Annelerin ifadelerinden elde edilen bulgulara göre öğretmeninden çekindiği için sınıfta kendini gösteremeyen ve bu yüzden de okula alışamayan iki çocuk tespit edilmiştir. Bunlardan birinin annesi olan Anne 6, kızının kendisi olmadan sınıfta durmadığını, öğretmenin sınıfta kendisinden istediği çalışmaları yanlış yapmaktan korktuğunu, sürekli annesinin onayına ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir: *“Acaba şey diyorum ben şimdi okuma yazmaya geçti öğretmen şimdi buna şey soruyor ali yazın diyor veli yazın diyor ezbere yazdırıyor bu şimdi yazabilir miyim korkusu var onda. Acaba yanlış mı yazacağım? Öğretmenim bana bağırır mı?”*

Annelerin ifadelerine göre çocuklardan dört tanesi, okula başladıktan sonra korku ve kaygı tepkilerine eşlik eden bazı psikosomatik belirtiler de göstermekteydiler. Bunlardan karın ağrısı gibi okula gitmeye hazırlanırken ve okul ortamında ortaya çıkanlar ile uyku sorunları gibi evde ortaya çıkanlar da söz konusudur. Anne 1 *“Mesela burada karnım ağlıyor diyor alıyorum götürüyom eve varınca hiçbir şeyi kalmıyor”* diyerek, yaşadığı durumu özetlemektedir.

Anne 8 ise, kızının yaşadığı kaygının boyutlarını anlatırken, *“İlk gün ile ilgili ağlıyordu sürekli gece gündüz hep böyle uykularında bile nerdeyse gitmiycem falan gitmiycem gece gündüz ağlıyordu bir ay bir buçuk ay böyle çektik”* demektedir.

Annelerin çocuklarının yaşadığını ifade ettiği korku-kaygı tepkileri, çocukların anneden ayrılma güçlüğüne eşlik eden tepkiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tepkiler çocukların çoğunda sadece okula gelme zamanında değil, anneden ayrılmanın söz konusu olduğu her ortamda ortaya çıkmakta, çocuklar annelerinden ayrılma durumu söz konusu olduğunda aşırı bir tedirginlik yaşamaktadırlar. Bu anlamda bu durumun çocuklarda sadece okul yaşamını etkileyen bir durum olmayıp, anneden ayrılmayı gerektiren her türlü ortamda da ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Çocukları bu durumda olan anneler, çocuklarının huzursuzluk çıkarmaması için okul dışında, çocuğundan ayrılma ortamını oluşturmamaya çalışmakta, ancak buna mecbur kaldığı durumlarda zorlanma yaşamaktadırlar.

Çocukların sosyal ortamla ilgili tepkileri, annelerin ifadelerinden anlaşıldığı üzere, genel olarak yabancı bir ortamda bırakıldıklarında gösterdikleri tepkilere benzer şekilde, başkalarıyla iletişim kurmaktan kaçınma ve kendi başına kalma isteği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum annelerin çocuklarını sosyal özellikleri bakımından çekingen algılamaları ile paralellik arz etmektedir.

Annelere Göre Okul Fobisinin Nedenlerine İlişkin Bulgular

Annelere göre okul fobisinin nedenleri Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Anneye Göre Okul Fobisinin Nedenlerine İlişkin Frekans Değerleri

Anneye Göre Okul Fobisinin Nedenleri	Frekans	%
Çocukla ilgili sebepler	41	47
Okuldan kaynaklanan sebepler	19	22
Anne ile ilgili sebepler	15	17
Diğer faktörler	12	14
Toplam	87	%100

Annelere göre çocuklarının okul fobisi yaşamasının nedenleri, dört ana kategoriye ayrılmaktadır.

Annelerin değerlendirmelerine göre okul fobisinin anneden kaynaklanan sebepleri, daha çok, annenin çocuğu kendine bağımlı hale getirmesi, annenin de çocuğa düşkün olması, annenin çekingen kişilik özelliğinden dolayı, çocuğun da çekingen bir yapıya sahip olması gibi durumları içermektedir. Çocuğunu ileriki yaşlarında dünyaya getiren bir anne olan Anne 4, “Çok koruyucu bir aileydik gibi geliyor sonradan anladık bunu. Mesela Çocukların çok üstüne düşüyorduk şöyle en ufak bir hastalıkları bizi üzüyor. Onlar bunu anlıyorlar” demektedir. Bu annenin ifadelerinden çocuğun başına kötü bir şey geleceğinden korktuğunu da anlamaktayız.

Annelere göre, annenin kendini çekingen olarak algılaması ve sosyal ortamlarda fazla bulunmaması da çocukların çekingen olmasına, çocuğun sadece okulda değil annenin olmadığı diğer sosyal ortamlarda da tutuk olmasına, hem diğer yetişkinlerle iletişim kuramamasına hem de okulda kendini iyi ifade edememesine yol açmaktadır. Bu duruma örnek teşkil eden Anne 6, “*Ben çok sessiz sakin bir insanım. Gezeyim tozayım eğleneyim hiç bilmem sevmiyorum. Çocuk insan yüzü görmedi pek fazla. Yani işte şununla gideyim komuşayım bununla sohbete gideyim oturmaya gideyim günlere gideyim bu da evde benle kala kala çocuk insan görmedi çocuk. Sessiz sakin birisi oldu böyle. Onu ben yaptım sanırım böyle.*” şeklinde durumu özetlemektedir.

Annelerden üç tanesi, kendisinin de çocuğa olan düşkünlüğünden bahsetmiştir. Çocuğu okula gittiğinde yalnız kalmaktan rahatsızlık duyan Anne 10, “*En çok zor gelen Zeynep ‘den ayrılmam tabi ki oldu. O okula gitti mi ben de bayağı bir üzülüyordum hatta yanımdaki arkadaş- yanımda arkadaşım var bir tane diyordum*” diyerek kızından ayrılmanın kendisine zor geldiğini arkadaşıyla paylaştığını anlatmıştır.

Annelerden birisi, çocuğunun yaramazlık yaptığı zamanlarda onu bırakıp gitmekle tehdit ettiğinden, çocuğunda okul fobisi oluştuğunu düşünmekteydi. Bu durum Anne 2’nin ifadelerinde şu şekilde ortaya konmaktadır: “*Benim tahminim bunlar bayağı bir yaramazlık yapıyor. Ben onları şöyle tehdit ediyordum tabi sonradan fark ettim öyle yaptığının iyi bir şey olmadığını “ben sizi bırakıp gideceğim” diye söylüyordum böyle yaparsanız beni üzerseniz ben sizi bırakıp gideceğim diyordum.*”

Annelere göre çocuklarının bazı özellikleri okula alışamama ve anneden ayrılma güçlüğüne yol açmaktaydı. Bunlar, çocuğun anneye olan bağımlılığı-aşırı düşkünlüğü, çocukta özgüven eksikliği, öğretmenden ve okuldaki diğer yetişkinlerden çekinme gibi sebepler olarak sıralanmıştır.

Annelerden dört tanesi çocuğunun okul fobisi yaşamasının sebebinin anneye düşkünlük olduğunu belirtmişlerdir. Anne 8, kendisine çocuğunun okula gelmek istememe sebepleri sorulduğunda “*Benden ayrılmak istemediği için bence. Başka bir nedeni yoktur.*” Demiştir. Benzer bir şekilde Anne 12 de çocuğunun kendisine

bağımlı olduğundan söz etmekte ancak bu durumda eşinin yaptığı telkinlerin olumsuz etkileri de olduğunu belirtmektedir: *“Biraz da eşim yaptı bunu. Bu kadar bağlı değildi aslında başta. Annen kaçıyor, annen uçuyor gibi söyledi. Sonra çocuk bana daha çok bağlandı.”*

Çocuğunda özgüven eksikliği olduğundan dolayı okul fobisi oluştuğunu ifade eden üç anne olmuştur. Bunlardan biri olan Anne 3, *“İlk zamanlar işte arkadaşım yok kimse benimle oynamıyor. Peki diyordum sen onlara yaklaşıyor musun? Hayır ben yaklaşıyorum diyordu Kendisi de adım atmıyordu. İşte kimse beni sevmiyor kimse benimle oynamıyor.”* Diyerek, kızının durumunu özetlemektedir.

Annelere göre çocuklarının okul fobisi yaşamasının sebeplerinden biri de okul ile ilgili bazı güçlükler yaşıyor olmalarıydı. Annelerden üç tanesi öğretmenin katı bir tutuma sahip oluşunun çocuk üzerinde olumsuz etkiler yaptığını anlatmıştır. Bu konuda sorun yaşayan çocuklardan birinin annesi olan Anne 12, *“Başka bir öğretmen de geldi, sopa zoruyla içeriye soktu çocuğu, çılglık attı zaten, baş edemedi, çıkardı. Müdür de dedi bırak hocam onunla başa çıkamazsın dedi. O günden sonra getirmedi.”* Diyerek, öğretmenin tutumunun çocuğun işini kolaylaştırmak yerine daha da zorlaştırdığından yakınmıştır. Benzer bir durum ile karşı karşıya kalan Anne 7 ise, *“Öğretmenimiz çok şey nasıl desem yani böyle sıcakkanlı biri değil anladın mı? Hani öğlenleri bir ders giriyordum ya o zaman da gördüm çocuklara yaklaşımını hiç beğenmedim öğretmenin. Çok ters, çocuklara karşı çok itici. Mesela bir şey dediklerinde çok çabuk sinirlenen, azarlayan bir insan. Yani Emre'nin tek şeyi öğretmen bence.”* Şeklinde anlatmıştır.

Annelerden bir tanesi, çocuğu okula erken vermiş olmalarının, (geçen sene ana okuluna almadılar. Bu yıl da almazlar diye hiç hazırlamadık bile. Çocuk birden şey oldu. Son anda yani öğrendik. Hep ana okuluna gelecek diye o hep öyle şey yapıyordu. İşte ben ana okuluna gideceğim resim yapacağım. O hep öyle düşünüyordu birden okula gelince böyle birden başlayınca çocuk da biraz şey oldu. Anne 1), bir tanesi okula başlamadan hemen önce taşınmış olmalarının, (Bağlarbaşıda oturuyordum ben eşimin işi böyle kötü olunca buraya geldik gelmek zorunda kaldık. O zamana kadar iyiydi yani sessizdi sakindi buraya geldikten sonra

Fırat bayağı bir hırçınlaştı.)(Anne2) bir tanesi de yakın bir akrabalarının kızına dinsel bazı telkinlerde bulunarak onu olumsuz etkilemesinin (Halası dediğim de çarşafli bir insan anlatmıştım hocamıza. Hoca. Yani gerçek cami hocası gibi hocalar var ya öyle. Çarşaf filan giyiyor küçükken bu üç dört yaşındaydı sıfır kol giyerdi buna “kızım büyüyünce bunu giyme tamam mı?” günaha girersin kolların yanacak. Etek giydiği zaman “etek giyme tamam mı kızım? Bacakların yanacak, erkeklerle konuşma erkeklerle göz göze bakma” diye diye kızı doldurdu iyice gene. Yani ondan da zannediyorum. Hocamız da erkek ilk zamanlar çok bunaldım o yüzden.)(Anne 6) okul fobisine yol açtığını belirtmişlerdir.

Anneler bu konuda daha çok çocuklarından kaynaklanan sebeplere vurgu yapmışlardır. Kendileri ile ilgili bazı özelliklerin de bu durumu desteklediği vurgusunu yapan anne sayısı ise nispeten azdır. Çocuktaki özgüven eksikliği, bağımsız hareket edebilme gücünün olmayışı, “annenin gölgesi” olma durumu okul fobisi yaşamaya sebep olarak gösterilmiştir. Esasında bu özellikler anne tarafından destek de görmektedir.

Annelerin Süreç İçinde Yaşadıklarına İlişkin Bulgular

Okul fobisi olan çocukların annelerinin süreç içinde yaşadıklarına dair ifadeleri Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Annelerin Süreç İçinde Yaşadıklarına İlişkin Frekans Değerleri

Annelerin Yaşadıkları	Frekans	%
Duygusal tepkiler	73	65
Sosyal ortamdan kaynaklanan güçlükler	35	31
Psikosomatik tepkiler	5	4
Toplam	113	%100

Annelere, okul fobisi yaşayan çocukları ile ilgilenirken neler yaşadıkları sorulduğunda, annelerin verdikleri cevapların üç kategoriye ayrıldığı görülmektedir.

Bunlardan bir kısmı, duygusal tepkileri içeren ağlama, üzüme, öfkelenme, çaresizlik yaşama, umutsuzluğa kapılma, bıkkınlık, bunaltı, kendini suçlama, gibi tepkiler iken, bir kısmı sosyal ortamdan kaynaklanan güçlükleri içeren başka insanlara açıklama yapmaktan usanma, ihtiyaç duyduğu sosyal desteği yeterince bulamama ve başka sorumluluklarının aksamasından dolayı suçluluk duyma ve bir kısmı da psikosomatik tepkileri içeren, psikiyatrik ilaç kullanımına başlama, baş ağrıları gibi durumlarla karşı karşıya kalmadır.

Annelerden beş tanesi, çocuklarının durumundan ötürü yaşadıkları çaresizlikten dolayı üzüldüklerini, ağladıklarını ifade etmişlerdir. Bunlardan biri olan Anne 3, *“Yeri geldi ağladım da niye böyle yapıyor diye”* diyerek, durumunu anlatmıştır. Anne 1 ise *“Diyorum ya moralim bozuluyordu buraya geliyordum girmiyordu eve varır varmaz ya televizyonun başına oturuyordu ya bilgisayarın başına oturuyordu. Mesela burada karnım ağıyor diyor alıyorum götürüyom eve varınca hiçbir şeyi kalmıyor. Vallahi neredeyse psikolojim bozuldu benim o dereceye geldiydim yani”* diyerek çocuğunun yaşadığı durumun kendisini de olumsuz etkilediğini belirtmiştir.

Üç anne de, kendilerinden çok, çocuğun üzümesinin onları rahatsız ettiğini belirtmektedirler. Anne 4, yaşadığı durumu şu şekilde aktarmaktadır: *“Üzüldüm yani bu çektiği ev işidir şudur budur hiç geliyor yani bunlar dile dökülüyor geliyor söyleniyor ama beni en çok üzen, alışmazsa? Neden böyle yapıyor? Çocuğun psikolojisi bozuldu, bir takım şeyleri o da istemiyordu farkındaydım ama elide değildi belki de. Yani çocuk açısından çok üzüldüm.”*

Annelerden biri, çocuğun yaşadığı okul fobisinden dolayı kendisini suçladığını ifade etmektedir: *“Kendimden de şüphe ettim. Benim mi bir suçum var? Bana mı güvenmiyor? Bana karşı bir güvensizliği mi var diye düşündüm ama aklı evdeydi merak ediyorum diyor sen evde ne yapıyorsun ben okuldayken. Kendimi çok suçladım.”* (Anne 3).

Annelerin yaşadıkları, sosyal ortamdan kaynaklanan güçlüklerden biri olan okulda ya da başka ortamlarda karşılaştıkları insanların sorularına cevap vermek zorunda kalmalarıdır. *“Ya bir de neden bıktım biliyor musunuz? İnsanlara laf anlatmaktan bıktım iki seneden beri “daha mı alışmadı, daha mı alışmadı, ne*

yapıyorsunuz? Niye alışmadı? Ne sorunu var? Abaca psikolojik sorunu mu var? O mu var bu mu var?" Yemin ederim çocukla uğraşmaktan değil insanlara laf anlatmaktan bıktım. Gerçekten bak. Artık benim de psikolojimi çocuktan çok insanlar bozmaya başladı." Diyerek durumunu anlatan Anne 7, insanlarla muhatap olmanın kendisini yorduğundan bahsetmektedir. Anne 12 ise benzer yaşantılarını *"Herkesin bana dik dik bakması, laf söylemeleri, soru sormaları, bu gibi şeyler çok rahatsız ediyordu. Yine mi gitmiyor? Yine mi okumuyor? Gibilerinden bir sürü soru soruyorlardı. Benim derdim kendime yetiyordu zaten bir de milletin sorularını çekiyordum"* şeklinde aktarmıştır.

Annelerden üç tanesi, etrafında destek beklediği kişilerden yeterince yardım alamadığından yakınmaktadır. Bunlardan biri olan Anne 7, *"Mesela kayınvalidem kayınpederim alt katta oturuyorlar demiyorlar bile yani kızım kaç aydan beri sen gidiyorsun neden bu çocuk böyle yapıyor? Sen dur da hani biz gidelim belki alışır dedesi mesela boşta bir adam. Hiç kimse demiyor yani."* Diyerek sosyal destek eksikliğinin kendisini üzdüğünü belirtmektedir.

Beş anne, çocuğu ile birlikte uzun süre okulda kaldığı için ev işlerinin aksamasından yakınmışlardır. Bu annelerden biri de Anne 8'dir. *"Ben buraya mesela gelirdim burada bekle bekle sıkılırdım sonra işlerim katırdı evde üzülürdüm yani ne bileyim öyle bir dönemim geçti benim."* Demektedir. Anne 2 ise *"Onun alışmaması bir yanda bana bayağı bir zorluk veriyordu diğer tarafta gitmek zorundaydım eve gitmek zorundaydım burada bunu bırakamıyordum orada onları bırakamıyordum yani iki arada bir derede kaldım gibi yani öyleydim."* Diyerek, durumunu özetlemektedir.

Annelerden iki tanesi de çocuklarının okul fobisi yaşamasından sonra kendilerinde de oluşan bazı psikosomatik yakınmalarından bahsetmişlerdir. Bunlardan birisi Anne 11'dir. *"Ben ilaçlarımı bırakmıştım mesela ilaçlara tekrar başladım. Sinir ilaçları kullanıyordum panik atağım da var o da çıktı. Ondan sonra ilaçları kesmeyelim devam edelim çünkü daha çok stres yapacak dedi. Bu sefer baş ağrılarım tekrar çıktı meydana yani önceden yoktu ağrım ilaçla kesiyordum ama"*

şimdi Melek böyle yapınca tekrar başladı.” Diyerek, kızının yaşadığı durumun kendisini de olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır.

Çocuklarının yaşadıklarına benzer şekilde anneler de çocuklarının okula uyum sağlama sürecinde çeşitli güçlüklerle karşılaşmışlardır. Duygusal güçlükler yaşadıklarını söyleyen anneler, çocukları ile aynı zamanda bir nevi duygudaşlık yaşadıklarını belirtmekte, bu durumla baş etmekte zorlandıklarını belirtmektedirler.

Annelik rolü ile birlikte ev kadınlığı rolünün de gereklerini yerine getirmeye çalışmanın kendilerini yıprattığını ifade eden anneler ise, bu dönemde ev ile okul arasında kalmış olmaktan ve işlerinin aksamasından yakınmışlardır.

Annelerin sosyal anlamda yaşadıklarını ifade ettikleri güçlükler, çocuklarının okula uyum güçlüğü yaşadığı dönemde başka insanların desteğini beklediği yeterlilikte alamamakla, özellikle de aile dışından olan, diğer veliler ve komşular gibi kişilerin çocuklarının okula alışmamasından kaynaklanan sorularına muhatap olmakla ilişkilendirilmiştir. Çocuğu ile okulda kalmak zorunda olmak, başka velilerin ve öğretmenlerin rahatsız edici bakışlarına hedef olmak, anneleri rahatsız etmektedir.

Okul Fobisi Yaşayan Çocuğa Karşı Ailenin Yaklaşımına İlişkin Bulgular

Çocuğu okul fobisi yaşayan annelerin bu konu ile ilgili değerlendirmeleri alındığında, okul öncesi dönemde ailelerin tamamı, destekleyici bir tutum sergilemektedirler.

Okul Öncesi Dönemde Ailenin Çocuğa Yaklaşımı

Okul öncesi dönemde, aileler çocuklarına okul ile ilgili motive edici, olumlu bilgiler vermiştir. Bu bilgiler daha çok okul ortamının niteliği, okula başladığı için alınan hediyeler-yeni eşyalar, okula başlama ile oluşan yeni sosyal çevrenin getirileri ve okula başlayan çocukların büyüyerek ailenin ve çevrenin hoşuna gidecek bir konum aldığı ile ilgili olumlu atıflardır.

Okul ortamının niteliği ile ilgili verilen bilgilere örnek teşkil eden annelerden biri olan Anne 5, kızını şu şekilde motive etmektedir “*Pelin çok güzel okul arkadaşların olacak öğretmenin seni çok sevecek*” . Burada annenin çocuğa okul ortamı ile ilgili yükleme yaptığı göze çarpmaktadır.

Okula başladığı için çocuğuna yeni eşyalar alarak onu motive eden ailelerden biri, Anne 11’in ifadesi ile “*Güzel şeyler söyledik. “Güzel çantalar alacağım güzel tokalar alacağım diyordu babası. Dediğini de yaptı.”*” Diyerek çocuklarına okul öncesi dönemde hediye alarak destek olmuşlardır.

Ailelerden bir kısmı okula başlama ile birlikte edinilen arkadaş çevresini olumlu bir kazanım olarak görmüş ve çocuklarını bununla motive etmişlerdir. Bu ailelerden biri olan Anne 8 durumu şöyle anlatmaktadır. “*Okulla ilgili okulu çok güzel anlattık oyuncaklar var orda falan fişman çok güzel arkadaşların olacak vaktin çok güzel geçecek güzel güzel arabaların olacak oyuncakların olacak öğretmenin olacak”*

Ailelerin bazıları için, çocuğun okula başlıyor olması onun büyüüp geliştiğini gösteren önemli bir göstergedir. Bu durumu da okul öncesi dönemde çocuklarını okula hazırlarken kullanmışlardır. Bunlardan biri olan Anne 7 eşinin oğluna verdiği desteği şu şekilde ifade etmektedir “*Oğlum gidersen şöyle yapacağım böyle yapacağım aferin sana sen artık geçen sene küçüktün bu sene büyüdün adam oldun sen artık abisin*”. Burada ailenin çocuğa güvendiğini belirtmesi ile birlikte çocuğun görev ve sorumlulukların arttığına dair, beklenti içeren bir mesaj da söz konusudur.

4.10.2.Okul Döneminde Ailenin Çocuğa Yaklaşımı

Okul fobisi yaşayan çocuklarına karşı ailenin okul dönemindeki tutumları incelendiğinde, 11 ailenin çocuklarına karşı olumlu ve destekleyici bir tutum içerisinde olduğu, 1 tanesinin de olumsuz ve baskıcı bir tutum takındığı saptanmıştır.

Annelerden beş tanesi, çocuklarına hediyeler alarak, ona hoşuna gidecek sürprizler hazırlayarak okul fobisini engellemeye çalışmışlardır. Bu annelerden birisi olan Anne 10, “*Zaten öğleden sonra başlıyorduk hocam. Baba hani sana ödüllendireceğim şunu alacam bunu alacam verdiğimiz sözü de yerine getiriyorduk akşam geliyordu ki evde ödülü hazırlanmış alınmış bir seviniyordu bize de*

güveniyordu ondan sonra alıştı hocam” demiştir. Bu annenin ifadelerinden baba ile annenin hazırladığı hediyelerin çocuğun okul fobisini aşmasında yardımcı bir faktör olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, çocuğuna hediye ve ödüllendirme yolu ile yaklaşan bir başka anne olan Anne 6, benzer bir durumda başarısız olduğunu belirtmektedir. “Neler yaptım gerçekten de neler yaptım, dedi ki babası belki hediye alırsak kapatırsak üzerini göstermezsek durur. Gitti kocaman hediye almış gelmiş dolap kadar var böyle. Dedik hadi okula gideceksin okulda duracaksan bu hediyeyi açacağım. Bir hafta açmadım üstünü, durdu. Merak da ediyor ne olduğumu. Hayır, hayır durmadı. Geldik durmadı”

Annelerden üç tanesi başlangıçta sabırla çocuğun okula alışmasını bekler ve ona destek olurken, kendi ifadeleri ile sabırlarının taşmasından, çevre baskısından ve sosyal rollerinin aksamasından kaynaklanan sıkıntılardan dolayı çocuklarına karşı şiddet uygulamışlardır. Bu üç aileden iki tanesi bu durumu devam ettirmezken, ailelerden birisinin uyguladığı şiddet giderek artmıştır. “Bir gün iki gün eşim getirdi, sınıfa sokamadık girmedi. Diretıyor böyle ayaklarını direktiyor resmen girmiyor içeriye. Yine eşim dövdü onu vurdu birkaç tokat ona” (Anne 7). Çevre baskısından bunalan bir anne olan Anne 6 da durumu şu şekilde özetlemiştir: “Yani çok sinirlendirdi birkaç defa vurdum ona sınıfta çünkü sabrım taşmıştı artık dedim ya çünkü veliler filan çok karşı çıkıyordu. Durmayın sınıfta.”. Anne 12 ise, “Konuşmaktan çok dövüyordum son zamanlarda çok dövüyordum. Dövdükçe bana daha çok bağlandı.” Demekte, kullandığı yöntemin işe yaramadığını vurgulamaktadır.”

Ailelerin tamamı, okula alıştırma sürecinde de kullandıkları nasihat etme, çocuğun okul ile ilgili olumlu izlenimler edinmesini sağlamaya çalışma, okula ve okumaya olumlu değerler atfetme gibi yöntemleri izlemişlerdir. Bu duruma örnek teşkil edebilecek anne ifadelerinden birini Anne 9 kullanmıştır: “Okul işte zaten iyi okul hep böyle şeyler konuşuyoruz çocukla. Soğutmak amacıyla değil ben de okumadığım için çok istiyorum. Oku oku oku ki annene de şey yaparsın öğretirsin oku adam ol bize de yardımcı olursun hep oku diyoruz babası olsun ben olayım yani hep üstüne gidiyoruz sıkmamak amacıyla ama.”

Annelerle Göre, Aileye Destek Verenlere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan anneler, okul fobisi yaşayan çocuklarının bu sorunu ile başa çıkmasında yardımcı olan kişileri okul psikolojik danışmanı, sınıf öğretmeni, baba, dede, dayı, psikiyatri uzmanı ve diğer veliler şeklinde ifade etmişlerdir. Tablo 11.'de annelerin değerlendirmelerine göre aileye destek veren kişilere ait frekans değerleri bulunmaktadır.

Tablo 11. Anneye Göre Aileye Destek Veren Kişilere İlişkin Frekans Değerleri

Anneye Göre Aileye Destek Veren Kişiler	Frekans	%
Okulla ilgili destek kaynakları	14	54
Ailenin yakınları ile ilgili destek kaynakları	8	31
Diğer destek kaynakları	4	15
Toplam	26	%100

Annelerle göre ailenin okul fobisi yaşayan çocuğunun problemini aşabilmesi için destek aldığı kaynakların başında okul ile ilgili destek kaynakları gelmektedir. Annelerden altısı, okuldaki psikolojik danışmanın kendilerine yardımcı olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Bu annelerden birisi olan Anne 1, aldığı yardımı şu şekilde aktarmaktadır: *“Allah razı olsun Öznur (Rehber öğretmen) hanımla görüştüüm. Öznur hanım Ahmet ile biraz konuştu. Bak dedi Ahmet ben de senin gibi küçüktüm okula gelmek istemiyordum sonra büyüdüm öğretmen oldum. Bu Ahmet'in çok hoşuna gitti. İlk başlarda babam gibi bilgisayarlı olacağım diyordu şimdi öğretmen olacağım diyor.”*

Okuldan alınan bir başka destek de öğretmenlerden gelmiştir. Öğretmenlerden yardım aldığını ifade eden 4 anne söz konusudur. Bunlardan biri olan Anne 12, kızının ilk yılındaki öğretmenin aksine, yeni öğretmeninden çok destek aldıklarını belirtmektedir. *“Şu anki öğretmenini çok seviyo. 2-3 gün gelmedi mi tutamıyom çocuğu evde. Okula geleceğim anne, diyor gitmek istiyor. Küçük bir hediye de olsa çok seviniyor, büyük hediyeye gerek kalmıyor.”*

Ailenin yakınları da okul fobisi yaşayan çocuğun sıkıntısını gidermede aileye ve çocuğa destek olduğu belirtilen bir kaynaktır. Bunlar daha çok annenin erkek kardeşi, dede gibi akrabalarıdır. *“Evet, eşim destek veriyor bir de kardeşim. Oğlan kardeşim. O bende kalıyor o destek veriyor. Meleğe da çok yardım ediyor.”* (Anne 5)

Bazı anneler bir destek unsuru olarak eşlerini de özellikle belirtmişlerdir. *“En çok eşim. Yani ben ona destek oldum o bana destek oldu. En çok eşimden ben destek gördüm. Ben ona destek verdim o bana, hala da öyle yani.”* (Anne 7).

Annelerden bir kısmı da, komşu ve tanıdıklar gibi kendilerine moral veren bir grubun varlığını destek kaynağı olarak vurgulamışlardır. Bununla birlikte profesyonel yardım almak için çocuğunu çocuk psikiyatrisine götüren iki aile vardır.

Annelerin ifadelerine göre ailelerin tamamı, sorunu öncelikle aile içindeki imkânları işe koşarak çözmeye çalışmış, bu durum yeterli olmayınca dışsal bazı kaynaklara yönelmişlerdir. İlk başvuru kaynağı öğretmendir. Annelerden büyük bir çoğunluğu öğretmenin çocuğun sıkıntısını aşmasında önemli bir yardımcı olduğu görüşündedir.

İkinci bir başvuru kaynağı olarak psikolojik danışmanlar ortaya çıkmakta, rehberlik servisine başvuru da genellikle öğretmen kanalıyla olmaktadır.

Aile dışından yakın akraba ve komşuların desteği de vurgulanan bir durumdur. Bu vurgunun yapılması aynı zamanda sorunun sadece aileyi ve okulu ilgilendiren değil, ailenin yakın çevresinde de konuşulan, gündeme alınan bir yapıda olduğunu göstermektedir.

BÖLÜM 5

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde bulgulardan elde edilen okul fobisi yaşayan çocukların annelerinin değerlendirmeleri ile ilgili görüşlerinin yorumu ve alanyazınla karşılaştırılması yer almaktadır.

Bu çalışma gerek okul psikolojik danışmanlarının, gerekse eğitimcilerin sıklıkla karşılaştıkları bir durum olan okul fobisine, durumu yaşayan çocukların en yakınındaki kişi olan annenin bakış açısından ışık tutmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu uygulama altı okulda eğitim-öğretim gören, okul fobisi yaşayan 12 çocuğun annesinin görüşleri ile sınırlıdır.

Doğum olayı gebelik süresince kadının ve ailenin merakla beklediği en önemli yaşam deneyimlerinden biridir. Kadınların belleklerinde fiziksel, duygusal, ruhsal yönleri ile yer ederek ayrıntıları ile hatırlanmaktadır. Bu açıdan doğumun anne için kültürel ve ruhsal anlamlarını bilmek önem taşımaktadır (Yiğit ve ark. 2005: 37).

Annelerin, çocuklarını dünyaya getirmeden önceki ve doğum sırasındaki yaşantılarının ele alındığı bölümde, annelerin en çok zorlandıklarını ifade ettikleri konuların hamileliğe ilişkin güçlüklerle (riskli hamilelik, güç doğum, diğer tıbbi rahatsızlıklar vb.) birlikte, dışsal faktörlerden kaynaklanan sorunlar (sosyal rollerden kaynaklanan sorumluluklar, evin yanması, taşınmak zorunda kalma vb.) olduğu görülmektedir.

Gebelik, kadın yaşamındaki önemli gelişimsel olaylardan biridir. Gebelik döneminde meydana gelen morfolojik ve fonksiyonel tüm değişimler kadının ruhsal alanına yansır. Bu nedenle gebelik fizyolojik bir olay olmasının yanı sıra kadında stres yaratan bir durum olabilmekte ve kadında psikolojik problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Tekin ve ark, 1996:15; Watt ve ark. 2002:5; Evans ve ark.2001: 257). Annelerin doğum öncesi ve sırasında yaşadıklarını ifade ettikleri güçlükler ele alındığında hamilelik süresince kendilerini kaygılandıran durumların

varlığı ortaya çıkmaktadır. Çocuğunu kaybedeceğinden ya da çocuğunun başına kötü bir şey geleceğinden kaygı duyma, anneyi çocuğa karşı daha hassas ve duyarlı kılmış olabilir. Bu durum da ileriki yıllarda anne-çocuk arasındaki ilişkinin kaygı temelli olmasına katkı sağlamış olabilir.

Doğum sonrası yaşantılarına ilişkin değerlendirmeleri istendiğinde, annelerden bir kısmı herhangi bir sorun bildirmezken, sorun bildiren anneler ise, kendi sağlık durumlarına, çocuğun sağlık durumuna ve sosyal çevreden kaynaklanan güçlükler yaşadıklarına dair değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bunların içerisinde frekansı en yüksek ifadeler, çocuğun sağlık durumunun bozulması(erken doğum, düşük doğum ağırlığı, ile ilgili değerlendirmelerdir. Doğum sonrasında bebeği ile ilgili tıbbi bir problem yaşadığını bildiren annelerin tamamı, daha sonraki dönemde çocuklarına karşı koruyucu bir tutum geliştirmişlerdir. Bu durum, doğum sonrasında oluşan güçlüklerle paralel olarak, annelerin çocuklara karşı hassasiyetinin arttığı sinyali vermektedir.

Yapılan araştırmalar erken doğan bebeklerle, zamanında doğan bebeklerin anneleriyle ikili ilişkilerinin farklı olduğu yönündedir. Bu durumun ana nedeni annelerin bebeklerin bağlanma şiddetini belirlemede güçlük çekmeleridir. (Soysal ve ark, 2000:83).

Riddle ve arkadaşları (1989: 28) yoğun bakımda kalan 155 çocuğun anne babalarının kaygı düzeyleri ile ilgili yaptıkları araştırmada, annelerin babalara göre daha fazla stres yaşadıklarını, bunun annelik rolü ile iş rolü sorumluluğunun çatışmasından kaynaklandığını savunmaktadırlar. Bu durumda anne çocuğu kendisinin bir uzantısı gibi algılamakta ve çocuğu ile özdeşim kurmaktadır.

Bebeğin rahatsızlığından ötürü hastanede kalması durumu bebek- anne arasındaki ilişkinin niteliğini etkileyebilmektedir. Anne ve bebeğin aynı ortamda kalmıyor oluşu, sonraki zamanda bir bağlanma sorununu tetikleyebilmektedir (Soysal ve ark, 1999: 269). Bir bebeğin huy ve alışkanlıklarının belirlenmesinde bağlanmanın sağlıklı bir şekilde kurulmasının payı büyüktür (Troy ,1995: 59).

Karabel'in (2009: 42) araştırmasına göre, yenidoğan döneminde yoğun bakımda kalmak Ayrılık Kaygısı Bozukluğu'nu arttıran bir faktör olarak bulunmuştur. Bu araştırmanın bulguları da Karabel'in çalışmasının bulgularını destekler niteliktedir.

Yenidoğan durumunda olan bebeğin bakıma muhtaç durumda olması başlı başına anneyi çocuğa karşı duyarlı kılan bir faktördür. Bebeğin doğumdan sonra hastalanmış olması ise, zaten kaygılı olan annedeki kaygı seviyesinin daha da artmasına yol açmaktadır.

Bir diğer durum da annenin doğumdan sonra sosyal destekten yoksun kalmasıdır. Bu durumda anne yalnız kaldığı için, ileriki dönemlerde de çocuk başka insanlardan çok anne ile vakit geçirmeye alışmış olmakta, ondan ayrılmakta güçlük yaşamaktadır. Annelerin ifadelerinden anlaşıldığı üzere, çocuğun değişik sosyal ortamlara girmemiş olması da okula başlama döneminde onu zorlayan faktörlerden bir olarak ortaya çıkmaktadır.

Okul fobisi yaşayan çocuklardan 8 tanesi ailenin son çocuğuyken, 2 tanesi tek çocuk, 2 tanesi de ortanca çocuktur. Dolayısıyla okul fobisi yaşayan çocuklardan 10 tanesi ailedeki en küçük bireydir.

Adler, ailedeki en küçük çocuğun diğer kardeşlerden farklı bir şekilde büyüdüğünü savunur. Bunun nedeni anne-babanın bu son çocuklarının üzerine titremesi, ailede özel bir konuma getirmesidir. Bu çocuk yalnızca çocukların yaşça en küçüğü değil, aynı zamanda bedensel olarak da en ufağıdır, bunun sonucu olarak da yardıma en fazla o ihtiyaç duymaktadır (Yörükkan, 2000: 112).

Adler'e göre, tek çocuklar da ailede özel bir durum içerisinde bulunmaktadır. Anne-baba bütün eğitim çabalarını bu tek çocuk üzerinde toplamaktadırlar. Çocuk ise bu yüzden son derece bağımlı bir duruma girmekte, hiç durmadan birilerinin kendisine yol göstermesini beklemekte ve her zaman, kendisine destek olacak birilerini aramaktadır çünkü hayatı boyunca birileri onun herhangi bir güçlük karşılışmasını önlemiştir (Yörükkan, 2000: 159).

Bu açıdan bakıldığında, okul fobisi yaşayan çocukların ailelerinin aşırı ilgisi ile karşı karşıya olduğu söylenebilir.

Görüşülen annelerden çocuklarının özelliklerine ilişkin değerlendirmeleri sorulduğunda, sıraladıkları özellikler üç kategoride toplanmaktadır. Bunlardan ilki olan annenin çocuğun sosyal özelliklerine ilişkin algısı ile ilgili değerlendirmelerine bakıldığında annelerin büyük bir çoğunluğu, çocuklarının sosyal ortamlarda tutuk olduğunu, yabancılarla birlikteyken annenin yanında sessiz bir biçimde durduğunu ve kendini ifade etmede güçlük yaşadığını belirtmektedirler.

Öztürk ve arkadaşlarının (2005: 62) sosyal fobi tanısı almış bir grup çocuğun anneleri üzerinde yaptıkları çalışmada, çocukların annelerinin kontrol grubuna göre Liebowitz Sosyal Anksiyete Ölçeği kaçınma alt ölçeğinden anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar almış olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, sosyal fobi tanısı almış çocukların annelerinde de % 23 oranında sosyal fobi tespit edilmiştir.

Bu çalışmada annelerin değerlendirmelerinde çocuğun içe kapanıklığını pekiştiren durumların varlığı göze çarpmaktadır. Bunlardan birkaçı, kısıtlı sosyal çevre ve annenin de kendisini sosyal anlamda çekingen olarak algılamasıdır.

Çocuklarının kişisel özelliklerini değerlendirmeleri istendiğinde, anneler çocukları ile ilgili içe kapanık, sessiz-sakin, duygusal, alıngan gibi sıfatları kullandıkları görülmektedir. Annelere göre çocukları ev içerisindeki kişilerle dialog kursalar ve iyi anlaşsalar bile, genel anlamda sakın yapıda, kendi kendine oynamayı sevmektedirler.

Annelerden bazıları çocuklarının fiziksel özellikleri ile ilgili görüşlerini de belirtmişlerdir. Buna göre annelerden bir kısmı çocuğunun zayıf, çelimsiz olduğunu düşünmektedir. Bunda, düşük doğum ağırlığı ile dünyaya gelme, kronik bazı rahatsızlıklar geçirme, son çocuk olmanın da payı olabilir. Annelerden bir kısmı, çocukları ile ilgili görüşlerini bildirirken, çocuklarının okulda yalnız kalmak istememe nedenlerini anneleri yanında yokken, tek başına tuvalete gidemeyeceğinden korkma, annenin desteği olmadan okulda tek başına duramayacağından korkma gibi sebepler sıralamışlardır. Burada, çocukların da kendisini zayıf ve yetersiz olarak algıladıkları ortaya çıkmaktadır. Çocukların bu yetersizlik algısının oluşmasında annenin de çocuğu yetersiz algılaması ve bunu çocuğuna hissettirmiş olması etkili olmuş olabilir.

Okul öncesi çocuklarının korku ve kaygı gibi durumlarda seçtiği savunma mekanizması olan içe kapanıklığın sürekliliği uyumsuzluğu beraberinde getirmektedir (Akan, 2001: 45; Selçuk, 2001: 54).

12 anneden 11 tanesinin ifadelerinden anne ve çocuk arasındaki bağılık ilişkisinin kaygı temelli olduğu tespit edilmiştir. Zira çocuklar anneleri olmadan sadece okulda değil, başka yabancı ortamlarda da kalamamaktadırlar. Çocuklardan bir kısmı, anneleri yanlarında olmadığı zaman babaanne, hala gibi yakın akrabaların

yanında da kalamıyorken, bir kısmı ise annesi yanındayken bile yabancı ortamlardan rahatsızlık duymaktadırlar. Anneler de benzer şekilde çocuklarından ayrılma konusunda hassasiyet yaşadıklarını belirtmektedirler.

Geçtan'a göre (1995: 32), Bebeklikten çocukluğa giden yol, kişiliğin duygusal ve zihinsel yönlerinin sürekli gelişmesi ve olgunlaşması ile aşılır. Ancak bazen insanda kişiliğin bazı yönleri belirli bir aşamada takılır ve gelişimini sürdürmez. Bunun sonucunda o insanda bazı olgunlaşmamış kişilik özellikleri yaşam boyu varlığını sürdürür ve karakter yapısının bir bölümünü oluştururlar.

Bowlby'e göre (1998: 70), çocuğun okula henüz başlamadan önceki yaşamının, gelişiminde belirleyici rol oynamaktadır. Ayrıca çocuğun daha sonraki gelişimini önemli oranda etkileyebilecek belli davranış biçimleri daha okul öncesi dönemde şekillenmiş olduğunu belirtmektedir

Görüşülen annelerden yarısı, okul öncesi dönemde aileyi etkileyen travmatik yaşantılar tanımlamışlardır. Özkan ve arkadaşlarına göre (2005: 53), anksiyete bozuklukları sıklıkla tehdit edici olayların ardından çıkmaktadır. Bu tehdit edici olaylar arasında çocuklukta ebeveynin ayrılması, boşanması ve diğer streslerin daha sık görülmesi kaygı bozukluklarına yatkınlık yaratabilmektedir.

Bu çalışmada annelerin tanımladığı yaşantılardan bir kısmı ailesel faktörlerden kaynaklanmaktayken, bir kısmı da maddi olanaksızlık ve iş durumunun bozulması gibi dışsal faktörler ile ilgilidir. Anneler, aile üyelerinden annenin ya da babanın tıbbi rahatsızlık geçirmiş olmasının çocuğu anne-babaya karşı daha duyarlı kıldığını, vurgulamışlardır. Buna göre, aile bireylerinden biri rahatsızlık geçirmiş olan çocuklar, okula gittiklerinde aile bireylerinin başına bir şey geleceğinden endişe duymaktadırlar. Kılıç ve arkadaşları (2000: 2) travmanın çocuklar üzerindeki uzun dönemli etkilerini araştıran çalışmalarında, çocuklarda travma sonrası stres belirtilerinin klinik bir bozukluk düzeyine ulaşmadan da uzun süre sürebileceğini ve çocuğun yaşamını etkileyebileceğini vurgulamaktadır. Bu araştırmanın bulguları da erken dönem yaşantılarının sonraki yıllar çocukların yaşamı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Annelerin değerlendirmelerine göre, çocukların büyük bir kısmının okula başlamadan önceki dönemde de okulla ilgili olumsuz bir tutum içerisinde ortaya

çıkıştır. Anneler, ailelerinin çocuklarını okula hazırlamak amacı ile yeni eşyalar alma, okulla ilgili olumlu tutum oluşturmaya yönelik bilgiler verme ve motive etme gibi yöntemler izlediğini ve çocuklarına karşı destekleyici olduğunu bildirmektedirler. Ancak bu durum, çocukların okulla ilgili olumlu tutum geliştirmesinde etkili olamamıştır. Bu çabanın istenen sonucu vermemesinde, annelerin de çocuğun okula başlaması sürecinde evde yalnız kalacaklarına dair kaygı yaşıyor olmaları ve bu durumu çocuklarına yansıtmış olmaları sebep olmuş olabilir.

Çocukları okul fobisi yaşayan ailelerin, okula başlamadan önceki dönemde ailelerin çocuklarına karşı destekleyici bir tutum içerisinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte çocuklardan 3 tanesi olumlu tutuma sahipken, sonraki dönemlerde okul fobisi geliştirmiştir. Bu çocukların durumu, ailelerin okulla ilgili gerçekçi bilgilendirme yapmamış olmasından, çocukların okul ortamı ile ilgili olumsuz yaşantılar geçirmiş olmalarından ya da anneden ayrılma güçlüğünden kaynaklanıyor olabilir.

Anne ifadelerine göre, çocuklardan altı tanesinin okulla ilgili tutumları, okul öncesi dönemde de olumsuzdur. Bu çocukların okulla ilgili tutumlarının olumsuz oluşunun sebebi, daha önce benzer büyüklükte bir sosyal ortama girmeyişlerinden, okul ortamında kendilerini neler beklediğini tam anlamıyla bilemiyor olmalarından ya da bağlandıkları kişiden uzun süreli ayrı kalmamış olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Buna paralel olarak birinci sınıfa devam eden ve okul fobisi yaşayan çocuklardan sadece iki tanesinin ilköğretime hazırlayıcı eğitim olan anaokuluna gittiği tespit edilmiştir. Anaokuluna giden çocukların ikisinin annesi de çocuğunun anaokuluna devam ettiği dönemde okula gelmek ve anneden ayrılma ile ilgili bir güçlük yaşamadığını belirtmektedir. Bu annelerden birisi, çocuğunun okul fobisi yaşamasının nedeni olarak öğretmenin katı tutumunu ileri sürmektedir.

Annelerden, çocuklarının okula giderken gösterdiği tepkileri sıralamaları istendiğinde, en sık gösterdikleri tepkinin ağlama olduğu saptanmıştır. Annelerin tarifine göre, bu ağlama tepkisi sınıfta ders işlenmesine izin vermeyecek derecede gürültü oluşmasına neden olmaktadır. Genel anlamda çocuklar anneleri ile birlikteyken okula gelme konusunda çok fazla sıkıntı yaşamamaktadırlar. Ancak annenin okuldan ayrılıp eve gitmesine tepki göstermektedirler.

Diğer tepkiler, anneye yapışma, korku- kaygı tepkileri gösterme, bağırma-çığlık atma, hırçınlık, yırtınma, sıraya girmeme, okula yabancılık, sınıfa girmeye direnme, okulda ihtiyaçlarını kendi başına karşılayamamaktan korkma, kendini yerlere atma, uyku sorunları, yaşıtlarına yaklaşmaya direnme, okuldan/sınıftan kaçma, karın ağrısı, okula gitmeye direnme şeklide sıralanabilir.

Bu araştırmada değerlendirmeleri alınan annelerin ifadelerine göre okul fobisi yaşayan çocuklarının tepkileri, Kültür ve arkadaşları'nın (2003: 7), ayrılık kaygısı bozukluğu tanısı almış bir grup çocuk üzerinde yaptıkları araştırmanın sonuçları ile de örtüşmektedir.

Bununla birlikte tüm kaygı problemleri de çocukların ve ailelerinin günlük işlevlerini ciddi düzeyde bozmakta, çocuk ve adölesanlarda; korku, anksiyete, depresyon, kızgınlık, içe kapanma, yanlış yorumlama, anti-sosyal reaksiyon ve konversiyon reaksiyonu gibi psikolojik etkilere ve sonuçta geçici veya kalıcı biçimde uyum dengelerinin bozulmasına neden olabilmektedir (Gültekin ve Baran, 2005: 62). Sosyal kaygı belirtileri gösteren çocukların, yaşadıkları huzursuzluğun yanında okula devam etmede, akademik konularda, arkadaşlık kurma ve sürdürmede güçlükleri vardır. Ayrıca yapılan araştırmalarda sosyal kaygı ile birlikte depresyon, somatoform bozukluklar, intihar ve kaygıyı bastırma amacıyla alkol ve madde kötüye kullanımı gibi olumsuz sonuçların sık görüldüğü bildirilmektedir (Tekinsav ve Sütçü, 2007: 79).

Korku diğer duygular gibi bedensel bir tepkiyle bağlantılı gelişmektedir. Korkuya bağlı olarak avuç içleri terlemekte, kan dolaşımı hızlanmakta, kaslar gerilmektedir. Ayrıca titreme, mide krampları, nefes darlığı, bayılacakmış gibi hissetme, baş ağrısı, ishal ve ağlama gibi tepkiler görülmektedir. Korku, dışsal ve içsel huzursuzla ilişkilidir. Korkunun üzerinde yoğunlaşma uyku sorunlarını beraberinde getirdiği gibi sosyal ilişkileri de olumsuz yönde etkilemektedir (Preuschhoff, 1998). Bu çalışmada, okul fobisi belirtisi gösteren çocukların okula devam etme sürecinde gösterdikleri tepkilerin niteliği ile literatürde değinilen, kişilerde korkuya bağlı olarak ortaya çıkan tepkilerin niteliği benzerlik arzemektedir.

Anneler, çocuklarının okul fobisi yaşamasının nedenleri geniş bir yelpazede değerlendirmektedirler. Bunlardan bir kısmı, çocuğun anneye olan düşkünlüğü ve annenin çocuğa olan düşkünlüğü gibi birbirini pekiştiren süreçlerdir. Annelerin bir kısmı çocuklarının kendilerine olan düşkünlüklerini okulda yalnız başına kalmak istemeyişinin bir sebebi olarak göstermişlerdir. Bu anlamda bu annelerin problemin kaynağını analiz edebildikleri anlaşılabilir.

Buna benzer şekilde, annelere göre sorunu pekiştiren bir başka öge de annenin çocuğa olan düşkünlüğüdür. Bu değerlendirmede bulunan annelerin çocuklarını kendilerine bağımlı kıldıklarının farkında oldukları anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte annelere göre, sınıf öğretmenin çocuğa karşı tutumunun olumsuz olması da çocuklarda okul fobisini tetikleyen etmenlerden biri olabilmektedir. Bu annelere göre bir diğer neden olan hata yapma korkusunu da beraberinde getirmektedir.

Annelerden bir kısmı, çocuğun erken yaştan itibaren, sosyal çevrenin kısıtlı olduğu bir ortamda büyüdüğünü ve bunun onun insanlardan uzak ve anneye bağımlı bir yapıya sahip olmasını sağladığını belirtmişlerdir. Daha önce uzun süreli anneden ayrılmamış, sosyalizasyon eksikliği çeken çocukların anneden ayrılarak okula gelmede güçlük yaşadıkları görülmektedir. Burada değerlendirilmesi gereken bir başka konu da, annenin de kısıtlı bir sosyal çevreye sahip olması durumudur. Sosyalizasyon eksikliğinde anne ve annenin içselleştiremediği çevre de etkin bir rol oynamış olabilir. Ev değişiklikleri sosyal çevrenin değişmesini ve uyum güçlüklerini de beraberinde getirmektedir. Okul öncesi dönemde dış dünyayla ilişkisi sınırlı olan ve başka insanlarla iletişime geçme imkânı bulamayan çocuk, okul ortamında kalabalık bir sınıfta kendini ifade etmek, belirli bir arkadaş grubu edinmek gibi sorumluluklar ile karşı karşıya kaldığında bocalama yaşıyor olabilir.

Aileden herhangi birinin rahatsızlığının olması, çocuğun da bu rahatsızlığa şahit olmuş olması, onun evden ayrılarak bir başka yere gittiğinde bağımlılık ilişkisi geliştirdiği kişinin başına kötü bir şey geleceğinden korkmasına neden olmuş olabilir.

Annelerden, çocuklarının okula uyum güçlüğü yaşadığı süreç içerisinde kendilerinin neler yaşadığı sorulduğunda, en yüksek frekans değeri, çocuklarındaki sonuca benzer bir şekilde, ağlama tepkisi olarak saptanmıştır. Ağlamaya eşlik eden durumlar, evdeki sorumlulukların aksamasından kaynaklanan suçluluk duygusu,

çocuğun okula alışamayacağından korkma, öfke ve çaresizlik, ne yapacağını bilememe olarak sıralanabilir.

Annelerin yaşadıklarını ifade ettikleri durumlar çocuklarla birlikte annelerin de süreç içinde çok zorlandıklarını, sorunun üstesinden gelme ile ilgili yetersizlik hissettiklerini, sorun ile baş etmede yalnız kaldıklarını ortaya koymaktadır. Öç ve arkadaşları, (2006: 28) anne-babalarında ruhsal bozukluk olan çocukların, anne babasında ruhsal bozukluk olmayan çocuklara göre daha fazla ruhsal bozukluk tanısı aldığını belirtmektedirler. Okul fobisi yaşayan çocukların annelerinin ruhsal bozukluklara daha yatkın olduğu için çocukları okul fobisi yaşıyor olabilirler. Bir diğer durum da çocukların yaşadığı ve yaşattığı olumsuzluklardan olumsuz etkilenen annelerin bu tür duygular geliştirmiş olması ihtimalidir.

Buna ilaveten, okul fobisi yaşayan çocukların anneden ayrılmakta zorlanması ile birlikte annelerin de çocuklarından ayrılmakta sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Bu durum literatürde, sadece çocuğun değil annenin de ayrılık kaygısı yaşadığına dair bulguları destekler niteliktedir (Hock ve Schirtzinger, 1992: 93).

Annelerin değerlendirmelerine göre, ailelerin tamamı hem okulöncesi dönemde çocuğu okula hazırlamak konusunda hem de okula başladıktan sonraki dönemde, çocuklarının okul fobisi yaşadığı dönemde destekleyici bir tutum içerisinde olmuşlardır. Bu destek hem sözel olarak çocuğu okul ortamında karşılaşacağı güzel şeyler ile ilgili yüreklendirme, hem de çocuğun hoşuna gidecek çeşitli hediyeler alma şeklindedir.

Aileye destek veren kişiler öğretmen, diğer aile bireyleri ve diğer veliler şeklinde sıralanabilir. Annelerden bir kısmı yaşadıkları güçlüklerin üstesinden gelebilmek için çevresindeki kişilerden destek gördüğünü ifade ederken bir kısmı da beklentilerine uygun karşılık göremediğini vurgulamıştır.

Annelerden onlara süreç içinde kimlerin destek olduğu sorulduğunda, okul psikolojik danışmanından destek gördüğünü belirten annelerin sayısı oldukça fazladır. Bu durum okullarda sorunla ilk karşılaşılacak okul psikolojik danışmanlarının veli ve öğrenci açısından bir başvuru kaynağı olduğunu da açıkça göstermektedir. Ancak, annelere verilen danışmanlık desteğinin içeriği ve ne derece sistemli olduğu ile ilgili yeni araştırmalar yapılmasına ihtiyaç vardır.

Annelerin ifadelerine göre aileye destek veren bir diğerk kişi de sınıf öğretmenidir. Okula yeni başlayan öğrenci ile birlikte aile de yeni bir sürece girmekte, iki taraf da yeni sorumluluklarla karşılaşmaktadırlar. Annelerden bir kısmı çocuklarının okula alişmasında sınıf öğretmenin desteğini gördüklerini, öğretmenin anlayışlı ve sabırlı olmasının kendi işlerini de kolaylaştırdığını belirtmişlerdir.

Aileye destek olan kaynaklardan biri de okuldaki diğerk velilerdir. Sınıftaki diğerk öğrencilerin anneleri de, okul korkusu yaşayan çocukların annelerine destek vermişlerdir. Bu destek kaynağı benzer yaşta ve benzer sosyo-kültürel, sosyo ekonomik düzeyden gelen bireylerin akran desteğinin etkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bununla birlikte annelerden bir kısmı ise, hiçbir destek görmediklerini, yaşadıkları sıkıntılarının bir kısmının da destek eksikliğinden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Okul fobisi yaşayan çocuklardan bazılarının gece işemesi durumu söz konusudur. Alt ıslatma, organik bir rahatsızlığa bağlanamadığı durumlarda, çocuğun gerilim altında bulunmasının kanıtlarından biri olarak kabul edilmektedir (Adler, 2000: 237) Çocukta böylesi bir durumun görüldüğü olması onun belli kişileri sınamak ve /veya belli kimseler ile ilişki kurmaya çalışmakla ilgilidir. Çocukların yaşadıkları kaygının dişavurumu olarak gece işemesi görülmese, onların baskı ve gerilimi azaltmak için böyle bir yol seçmiş olmalarından kaynaklanıyor olabilir.

Çocuklardan bazılarının ise epilepsi, astım bronşit ve kalın bağırsak problemi gibi tıbbi birtakım problemlerle karşı karşıya olmaları, annelerini çocuklarının ihtiyaçlarına karşı daha hassas kılmış olabilir. Hastalıklarından dolayı aşırı ilgi görmüş, alması gereken sorumlulukların birçoğundan muaf olmuş çocuklar, kendi ayakları üzerinde durmak yerine anneye bağımlı olmayı öğrenmiş ve bunu sürdürüyor olabilirler. Bu araştırmanın bulguları, Sexon ve Madan-Swain'in de vurguladığı şekilde, kronik bir hastalığı olan çocukların da okul fobisi yaşayabileceğine dair bulgularını destekler niteliktedir.

BÖLÜM 6

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırma sonuçlarının genel bir değerlendirmesi yapılmış ve bu değerlendirme sonucunda okul fobisi yaşayan ilköğretim öğrencilere ve ailelerine sunulan psikolojik danışmanlık hizmetleri ile ilgili psikolojik danışma hizmeti veren uzmanlara ve gelecekte yapılacak araştırmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Bu araştırmanın amacı, okul fobisi yaşayan çocukların annelerinin değerlendirmelerini niteliksel olarak incelemektir.

Araştırmanın örneklemini, 2009-2010 eğitim öğretim yılında Bursa ili merkez Osmangazi ilçesi sınırları içinde bulunan 8 ilköğretim okuluna devam eden, eğitim öğretime başlama dönemi olan eylül ayından itibaren en az bir ay boyunca okula gelme, sınıfta durma ve anneden ayrılma güçlüğü yaşadığı okul psikolojik danışmanlarınca tespit edilmiş 1. sınıf ve ana sınıfı öğrencilerinin anneleri oluşturmaktadır. Araştırma için gerekli olan veriler nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından uzman görüşü alınarak geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, okul fobisi yaşayan çocukların annelerinin doğum öncesi ve sonrasında sıkıntılı bir dönem geçirdikleri ortaya çıkmıştır. Bu durum, sonraki dönemde bazı annelerin çocuklarına duyarlılığının artmasına yol açmıştır.

Annelerin, okul fobisi yaşayan çocuklarını sosyal içedönük, zayıf ve kişisel olarak çekingen ve utangaç gibi ifadeler ile tanımladıkları saptanmıştır. Annelerin çocuklarını algılama şekilleri ile kendilerini algılama şekilleri arasında benzerlikler olduğu ortaya çıkmıştır. Anne çocuk ilişkisinin niteliği ile ilgili, annelerin tamamında kaygılı ve karşılıklı bağımlılık şeklinde olduğu saptanmıştır. Okul fobisi yaşayan çocukların sadece okula gelme döneminde değil başka ortamlarda da anneden ayrılma güçlüğü yaşadığı, annelerin de çocuklarının bağımsızlığını desteklemek konusunda yetersiz kaldıkları ortaya çıkmıştır.

Çocuğun okul öncesi dönemine ait travmatik yaşantılar sorgulandığında, annelerden yarısının ailesel ya da çevresel faktörlerden kaynaklanan bir travmatik durum tanımladığı görülmüştür. Bu durum sadece çocuğu değil tüm aile bireylerini olumsuz etkilemiştir. Travma sonrası uyum sürecinde, ailenin maddi ve manevi kaynaklarını işe koşması gerekmiştir. Özellikle aile bireylerinden birinin sağlık problemi yaşaması durumu, çocukların aile üyelerine karşı duyarlılığını pekiştirmiş, sonraki dönemde okul fobisi yaşamalarında etkili olmuştur.

Çocuğun okul öncesi dönemde okul ile ilgili tutumu sorgulandığında, annelerden yarısı, çocuğunun tutumunun olumsuz olduğunu bildirmiştir. Bu da daha çok çocuğun anneden ayrılma korkusu ile yüzleşme durumunda kaldığında, kaygı yaşaması ile ilişkilendirilmiştir.

Çocuğun okul zamanında gösterdiği fiziksel ve duygusal tepkiler sorgulandığında, anneler çocuklarının korku ve kaygı tepkileri, sosyal ortamda kedisini yeterince ifade edememe ile ilgili tepkiler ve psikosomatik bazı şikâyetler yaşadığını ifade etmişlerdir. Bunların içinde en çok atıf alan, korku ve kaygı tepkileridir.

Annelere, çocuklarının okula gelmek istememe nedenleri sorulduğunda, kendilerinden kaynaklanan, çocuklarından kaynaklanan, okul ortamından kaynaklanan ve bunların dışında kalan sebepler sıralamışlardır. Bunların içerisinde en çok atıf alan, çocuktan kaynaklanan sebepler olarak belirtilmiştir. Annelerin ifadelerinden ortaya çıktığı üzere, çocuktan kaynaklanan sebepler farkında olmadan anneler tarafından da desteklenmektedir.

Annelere, bu süreç içinde kendilerinin ne tür güçlükler yaşadıkları sorulduğunda, üç farklı alanda sınıflanabilecek yanıtlar vermişlerdir. Bunlar annenin gösterdiği duygusal tepkiler, sosyal ortamdan kaynaklanan güçlükler ve psikosomatik şikâyetlerdir. Annenin yaşadıkları ile ilgili en çok atıf alan, duygusal tepkilerdir. Burada çocukların okula uyum güçlüğü nedeniyle gösterdikleri tepkiler ile annelerin okul fobisi yaşayan çocuklarının okula uyum güçlüğü çekmesinden ötürü yaşadıkları olumsuzluklar benzerlik arz etmektedir.

Okul fobisi yaşayan çocuklara karşı ailenin yaklaşımı sorgulandığında, annelerin çocuklarını desteklediklerine dair ifadeler kullanmışlardır. Bununla birlikte, okul öncesi dönemde çocuklarına okulla ilgili yüklem yaptıkları da ortaya çıkmıştır.

Çocuklarının yaşadığı okul fobisi ile ilgili destek kaynakları sorgulandığında, anneler okuldan, yakın aile bireylerinden ve çevredeki başka insanlardan destek gördüklerini belirtmektedirler. Bunlar içerisinde en çok atıf alan okul ile ilgili destek kaynaklarıdır. Anneler okuldan destek aldıklarını belirtmektedirler ancak bu desteğin ne kadar sistemli olduğu ile ilgili bir veri bulunmamaktadır.

Öneriler

Türkiye’de okul fobisi ve ayrılık kaygısı ile ilgili araştırmaların genelde psikiyatristler, özelde ise çocuk psikiyatristleri tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu alanda çalışan araştırmacılar tarafından konu ile ilgili yapılan araştırmaların da daha çok tanılama ve betimleme, ölçek geliştirme ve nedenlere yönelik araştırmalar olduğu görülmektedir.

Yurt dışında yapılan çalışmalarda ise bu tür çalışmaların yanı sıra okul fobisi ve ayrılık kaygısının giderilmesine ilişkin danışmanlık hizmetleri ile ilgili çalışmalar da yer almaktadır. Ülkemizde ilköğretimde okul fobisi ile ilgili psikolojik danışmanlık hizmetlerini kapsayan araştırmalara rastlanmamıştır. Bu araştırmanın bulgularına dayalı olarak uygulayıcılara ve araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

Uygulamaya yönelik öneriler

1. Okul fobisi sadece okula başlama ile ilgili bir sorun olmadığından, en erken zaman olan bebeğin doğumundan önce aile sisteminin değerlendirilmesine yönelik sosyal projeler başlatılabilir. Bu planlama bakanlıklar düzeyinde olmalı ve geniş kitlelere ulaşabilmelidir.
2. Bu çalışmanın kapsamında çalışma grubunun oluşturulduğu devlet okulları daha çok orta ve alt sosyo-ekonomik düzeyi yansıtmaktadır. Özel okullar kapsamında benzer bir çalışma yapılması, üst sosyo-ekonomik düzeyde de ayrıntılı bir değerlendirme yapabilme imkânı sağlayacaktır.
3. Türkiye’nin gerçekleri dikkate alındığında okul fobisi, okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin sıklıkla karşılaştıkları ve baş etmekte zorlandıkları bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmanın da ortaya

koyduğu üzere, okul fobisi yaşıyan çocukların annelerinin de bu konuda bilgi eksiklikleri ve sorunun çözümüne ilişkin yardım arayışları söz konusudur. Bu ihtiyaçlardan ötürü, üniversitelerin eğitim fakültelerinin okul öncesi ve ilköğretim öğrencileri ile çalışmak üzere öğretmen yetiştiren bölümlerine, “okulda ruh sağlığı”, “çocukluk dönemi sorunları ve bu sorunlarla baş etme” gibi dersler ile pedagojik ve psikolojik davranış değiştirme programlarının konması önerilebilir.

4. Anne-baba okulu kapsamında Thomas Gordon’un ABD’de başlattığı ve ülkemizde de zaman zaman uygulanan anne-baba eğitim programları, ülkemizde de bölge ve sosyo-ekonomik düzey ayrımı gözetmeksizin daha geniş kitlelere ulaşarak uygulanmalı ve anne babalar bu eğitimlerden geçmelidirler.
5. Özellikle ilköğretimde ve okul öncesi eğitim döneminde, rehberlik hizmetleri kapsamında okulda çalışan psikolojik danışmanlar tarafından bu tür sorunlar yaşıyan öğrenciler, aileler ve öğretmenler ile yürütölen konsültasyon çalışmalarının içeriğinin belirlenmesi ve adı geçen sorun ile ilgili iyileştirici çalışmaların yapılması önerilebilir.
6. Annelerin çocukları ile sağlıklı bağlanma ilişkisi kurabilmeleri, bu sağlıklı ilişki temelinde çocuğun sağlıklı kararlar alabilmesi, iradesini kullanabilmesi, ileriki dönemlerde karşısına çıkan uygun seçenekleri seçebilmesi için öncelikle kadının sosyolojik, psikolojik ve ekonomik kaynaklarının güçlendirilmesi önemlidir.
7. Çocukların okula uyumu ve oryantasyon çalışmaları kapsamında MEB tarafından üç yıldır yürütölen ilköğretim birinci sınıfa ve ana okuluna başlayan öğrencilerin okula bir hafta erken gelmesi uygulamasına paralel olarak, aileye de çocuğunun okula uyumunu kolaylaştıracak psiko-eğitsel programların sistemli olarak verilmesi önerilebilir.
8. Lisans ve yüksek lisans düzeyinde uygulamaları daha çok okullarda öğrencilerle yapılmaktadır. Üniversite öğrenimi sırasında öğrencilerin aileler ile de çalışabilecekleri aile danışmanlığına yönelik, uygulama içeriği yüklö olan dersler konulabilir.

Araştırmacılara yönelik neriler

1. Sınıf içerisinde, bu durumla en çok karşı karşıya kalan sınıf ğretmenlerinin bu konuda ne kadar bilgi sahibi oldukları ile ilgili bir değerlendirme çalışması yapılabilir. Bu sorunu yaşayan öğrencilerin sınıf ğretmenlerinin katılacağı bir çalışma, durumun farklı açılardan ele alınmasını ve değerlendirilmesini kolaylaştıracaktır.
2. Bu çalışmada annelerin en fazla destek aldıkları kaynaktan okul psikolojik danışma ve rehberlik servisi olduğu göze çarpmaktadır. Duygusal anlamda aldıklarını ifade etmeleri desteği pratik ve işe yuruk olarak da alıp almadıkları bilinmemektedir. Dolayısıyla bu kaynaktan alınan desteğin sorunu çözmede etkili olup olmadığına dair yeni bir çalışma yapılmasına ihtiyaç vardır.

EK – 1**OKUL FOBİSİ VE AYRILMA ANKSİYETESİ BELİRTİ LİSTESİ**

Aşağıdakilerden üçünün ya da daha fazlasının olması ile belirli, kişinin evden ya da bağlandığı kişilerden ayrılması ile ilgili, gelişimsel olarak uygunsuz ve aşırı anksiyetenin olması:

1. Evden ya da bağlandığı kişilerden ayrıldığında ya da böyle bir ayrılık beklendiğinde yineleyici bir biçimde aşırı sıkıntı duyma
2. Bağlandığı kişileri yitireceğine ya da onların başına bir iş geleceğine ilişkin sürekli ve aşırı bir kaygı duyma
3. Kötü bir olayın, bağlandığı başlıca kişiden ayrılmasına yol açacağına ilişkin sürekli ve aşırı bir kaygı duyma
4. Ayrılma korkusundan ötürü sürekli olarak okula ya da başka bir yere gitmek istememe ya da gitmeyi reddetme
5. Tek başına kalma, evde bağlandığı başlıca kişiler olmaksızın kalma ya da kendisi için önemli erişkin insanlar olmadan diğer ortamlarda bulunma konusunda isteksizlik gösterme ya da bu konuda sürekli ve aşırı bir korku duyma
6. Bağlandığı başlıca kişinin yakınında olmadan ya da evi dışında uyuma konusunda sürekli bir isteksizlik gösterme ya da uyumayı reddetme
7. Ayrılma konusunda sürekli kabus görme
8. Bağlandığı başlıca kişilerden ayrıldığında ya da böyle bir ayrılık beklendiğinde yineleyici bir biçimde fiziksel semptom yakınmaları getirme (baş ağrıları, karın ağrıları, bulantı, kusma gibi).

Bu liste DSM IV-TR (2001: 67)'den alınmıştır.

EK 2**SÖZLEŞME**

İnönü Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü öğretim üyesi Taşkın YILDIRIM'ın danışmanlığında, psikolojik danışman Mürüvet SEVİMLİ tarafından, okula başlayan çocukları anlamak ve annelerinden bilgi almak amacını taşıyan bu çalışmaya bilgi veren olarak katılmayı, bana sorulan soruları içtenlikle cevaplamayı kabul ediyorum. Bu çalışmada verdiğim bilgilerin gizli kalıp daha sonra yüksek lisans tez çalışması olarak kullanılacağı, görüşmelerden elde edilen bilgilerin sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için ses kaydı alınacağı konularında bilgilendirildim.

Annemin Adı-Soyadı

İmza

KAYNAKLAR

- Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) (2001), *Psikiyatride Hastalıkların Tanımlanması ve Sınıflandırılması El kitabı (DSM IV Tanı Ölçütleri Başvuru El kitabı)*, (çev. E. Köroğlu), Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 4. baskı.
- ADLER, Alfred (2000), *Çocuk Eğitimi*, (çev. Kamuran Şipal), İstanbul: Cem Yayınevi.
- ADLER, Alfred (2000), *Sorunlu Okul Çocuğu*, (çev. Kamuran Şipal), İstanbul: Cem Yayınevi.
- AYDIN, Arzu; SÜTÇÜ TEKİNSAV, Serap (2007), "Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliğinin İncelenmesi", *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, S. 14 (2), s.80.
- BAHALI, Kayhan; TAHİROĞLU YOLGA, Ayşegül; AVCI, Ayşe (2009), "Okul Reddi Olan Çocuk ve Ergenlerin Klinik Özellikleri", *Anatolian Journal of Psychiatry*, S.10, s.310-317
- BARTHOLOMEW, Kim ve HOROWITZ, Leonard M (1991), "Attachment Styles Among Young Adults: A Test of a Four-Category Model", *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 2(61), s. 226-244.
- BERNSTEIN, Gail, GARFINKEL, Barry D (1988), "Functioning and Psychopathology in Families of School Phobic Children", *American Journal of Psychiatry*, Vol: 145(1). s.70-74.
- BERNSTEIN, Gail, A; HEKTNER, J, M; BORCHARDT, C, M; MCMILLAN, M, H (2001), "Treatment of School Refusal: One-Year Follow-up" *The American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, Vol.40(2) p.206-213.
- BOWLBY, John (1973), *Attachment and Loss: Seperation, Anxiety and Anger*, USA: Basicbooks Publishers.

- BOWLBY, John (1980), *Attachment and Loss: Vol.3. Loss:Saddness and Depression*, New York: Basic Books.
- BOWLBY, John (1969), *Attachment and Loss: Vol.1.Attachment*, New York: Basic Books.
- BOWLBY, John (1988), *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Human Development*, New York: Basic Books.
- BOWLBY, John; WINNICOTT, Donald; MONTESSORI, Maria; KAPLAN, Louse; BETTELHEIM, Bruno (1998), *Çocukları Anlamak*, (çev. Ahmet Yazıcı), İstanbul: Gendaş Yayınevi.
- BROADWIN, I, T (1932), "A Contribution to the Study of Truancy" *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol.2, p.253-259.
- BURGER, Jerry (2006), *Kişilik*, (çev. İnan Deniz ERGUVAN SARIOĞLU), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- BÜKÜŞOĞLU, Nagehan; ERERMİŞ, Serpil; AYSAN, Ferda (2001), "Okul Fobisi Olan Çocukların Davranışsal Özellikleri, Annelerinin Ruhsal Belirti Düzeyleri ve Aile Fonksiyonlarının İncelenmesi", *Türk Psikiyatri Dergisi*, S.40 (2), s.99 - 104.
- ÇENGEL KÜLTÜR,Ebru; TİRYAKİ, Ahmet, ÜNAL, Fatih (2003), Ayrılık Kaygısı Bozukluğu Olan Çocuklarda Sosyodemografik ve Klinik Özellikler, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* : 10(1) 2003.
- ÇAKMAKLI, Kemal (1999), *Çocuk Psikiyatrisinde Aile İle Çalışmak*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- DİLBAZ, Nesrin (1997), "Sosyal Fobi" *Psikiyatri Dünyası*, S.1997;1 s.18-24
- DONLEY, M, G (1993), "Attachment and the emotional unit" *Family Process*, Vol.32, p.3-22.

- DUBE, Shanta, R; ORPINAS, Pamela (2009), "Understanding Excessive School Absenteeism as School Refusal Behavior" *Children and School*, Vol:31(2), 88.
- EGGER, H, L; COSTELLO, J; ANGOLD, A (2003), "School Refusal and Psychiatric Disorders: A Community Study" *Journal of American Academy Child Adolescent Psychiatry*, Vol. 42(7) p.797–807.
- ELLIN, Simon; BÖGELS, S, Maria (2009), "Screening for anxiety disorders in children", *European Child and Adolescent Psychiatry*, Vol:18 p.625–634.
- ELLIOTT, Jullian, G (1999), "Practitioner Review: School Refusal: Issues of Conceptualisation, Assessment, and Treatment" *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 40, No. 7, p. 1001–1012
- EREMSOY, Ekin; İLDEN, Aylin (2007), *Psikolojik Sağlığımızı Nasıl Koruruz? I: Çocukluk ve Ergenlik*, Ed. A.Nuray Karancı, F. Gençöz, Özlem Bozo, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- ERDOĞAN, İlker; TAMAR, Müge; ERDOĞAN, Esin (2002), "Majör Depresif Bozukluk Tanılı Çocuk ve Ergenlerde Belirti Dağılımının Karşılaştırılması" *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* S.9(3) s.144–154.
- ERDOĞDU, Yüksel, M (2006), "Ana-Baba Tutumları ile Öğretmen Davranışlarının Çocuklarda Öğrenilmiş Çaresizlik Düzeyleri ile İlişkileri" *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* S.13(3), s.98-105.
- ERERMİŞ, Serpil, BELLİBAŞ, Emel, ÖZBARAN, Burcu (2009), "Ayrılma Anksiyetesi Bozukluğu Olan Okul Öncesi Yaş Grubu Çocukların Annelerinin Mizaç Özellikleri", *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(1): 14-21.
- EVANS, Jonathan; HERON, John; FRANCOMB, Helen; OLE, Sarah; GOLDING, Jean (2001), "Cohort Study of Depressed Mood During Pregnancy and After Childbirth" *BMJ*, Vol:4: 323 (7307) p.257-260.

- FRANK, George, H (1965), "The Role of the Family in the Development of Psychopathology", *Psychological Bulletin*, Vol. 64(3), p.191-205.
- FONAGY, Peter (2001), *Attachment Theory & Psychoanalysis*, NY: Other Press.
- FREUD, Anna (1996), *Çocuklukta Normallik ve Psikopatoloji*,(çev. Ali Nahit Babaoğlu), İstanbul: Metis Ötekini Dinlemek Yayınları.
- GEÇTAN, Engin (2000), *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GEÇTAN, Engin (1995), *İnsan Olmak*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GÖĞÜŞ, Ali, K (2000), "Depresyonun Klinik Belirtileri" *Duygudurum Dizisi*, S.1 s.39-43.
- GÜLTEKİN, Gülümser; BARAN, Gülen (2005). "Hastalık ve Çocuk" *Aile ve Toplum Dergisi*, S. 8, s. 61-68.
- GÜRPINAR AKAN, Asena (2001), "7-12 Yaş Çocuklarında Görülen Uyum ve Davranış Bozuklukları ve Benlik Saygısı İlişkisi", Yüksek Lisans Tezi ,İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- HAZAN, Cindy; SHAVER, Philip, R (2000), "Bağlanma, Yakın İlişkilerle İlgili Araştırmalar İçin Bir Çerçeve" (Çev.A. Dönmez), *Türk Psikoloji Bülteni*, S.6, s.29-50.
- HOCK, Ellen; SCHIRTZINGER, M, B (1992), "Maternal Separation Anxiety: Its Developmental Course and Relation to Maternal Mental Health" *Child Development*, Vol.63 p.93-102.
- HORTAÇSU, Nuran (2003), *Çocuklukta İlişkiler: Ana-Baba, Kardeş ve Arkadaşlar*, Ankara: İmge Kitabevi.
- İLASLAN, Özlem (2009), "Çocukların Bağlanma Davranışının Özlük Nitelikleri ve Anne Bağlanma Stillerine Göre İncelenmesi", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- JACOBSON, Edith (2004), *Kendilik ve nesne dünyası*, (çev. Selim Yazgan), İstanbul: Metis Ötekini Dinlemek Yayınları.
- JOHNSON, Adelaide, M; FALSTEIN, Eugene, I; SZUREK, S, A; SVENDSEN, Margeret (1941), "School phobia" *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol.11, p.702-711.
- KAREN, Robert (1998), *"Becoming Attached"* New York: Oxford University Press.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (2010), *"Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi"* İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- KAYA, Mine; ÖZCAN ÖZEL, Özlem; KAYA, Burhanettin (2006), "Malatya İl Merkezinde Farklı Sosyoekonomik Koşullardaki İkiİlköğretim Okulu Öğrencilerinde Ruhsal Uyum Taraması", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, S.7, s.157–161.
- KENNEDY, W, A (1964), "School Phobia: Rapid Treatment of Fifty Cases", *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol. 70 (4), p. 285-289.
- KEPÇEOĞLU, Muharrem (1994), *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Ankara: Özler Matbaası.
- KESER ÇAMURLU, Cansu (2006), "Annenin Bağlanma Düzeyi ve Çocuk Yetiştirme Sürecinin Çocuğun Bağlanma Düzeyine Etkisi" Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KILIÇ, Emine; USLU, Runa; ERDEN, Gülsen; KERİMOĞLU, Efser (2000), "Çocuklarda Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtilerini Sürdüren Ailesel Etmenler", *Kriz Dergisi*, S.7(2) s.1–8.
- KILIÇARSLAN, Fatih (2006), *Çocuk ve Aile Sorunlarının Terapi ile Tedavisi*, İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- KILIÇÇI, Yadigar (1989), *Okul Ruh Sağlığı*, Ankara: Şafak Ofset.

- KNOX, J (1999), "The Relevance of Attachment Theory to a Contemporary Jungian View of Internal World: Internal Working Models, Implicit Memory and Internal Objects" *Journal of Analytical Psychology*, Vol. 44, p. 511–530.
- MANNUZA, Salvatore; KLEIN, R,G; MOULTON, J; SCARFONE, N; MALLOY, P; VOSBURG, S; KLEIN, D (2002), "Anxiety Sensitivity Among Children and Parents with Anxiety Disorders: A Controlled High-Risk Study", *Journal of Anxiety Disorders*, Vol:16, p.135-148.
- MASI, Gabrielle; MUCCI, M; MILLEPIEDI, S (2001), "Seperation Anxiety Disorder in Children and Adolescents" *CSN Drugs*, Vol:15(2) 93-104.
- MESHULAM, Bessi (2007), "Çocuk, Korkuları ve Ailesi" *Psikanaliz Yazıları*, Sayı:15,s. 37-42.
- MOSS, Ellen; ROUSSEAU, D; PARENT, S; ST-LAURENT, D; SAINTONGE, J (1998), "Correlates of Attachment at School Age: Maternal Reported Stress, Moter-Child Interaction and Behavior Problems", *Child Development*, Vol.69(5) p.1390-1405.
- NASH, Alison (1988), *Ontogeny, phylogeny and relationships: Handbook of Personal Relationships*, New York: Wiley Inc.
- ÖÇ, Özlem, Yıldız; ŞİŞMANLAR, Ş, G; AĞAOĞLU, B; TURAL, Ü; ÖNDER, E; KARAKAYA, I (2006), "Anne-Babalarında Ruhsal Bozukluk Olan Çocukların Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi", *Klinik Psikiyatri*, Sayı. 9 s. 123-130.
- ÖZAKKAŞ, Tahir (2004), *Bütüncül Psikoterapi*, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- ÖZCAN, Özlem, KILIÇ, B., AYSEV, A (2006), "Okul Korkusu Yakınması Olan Çocukların Ana Babalarında Ruhsal Bozukluklar", *Türk Psikiyatri Dergisi*, S.17(3),s.173-180.

- ÖZCAN, Özlem; AYSEV, Ayla (2009), “Okul Fobisi Olan Çocuklarda Ruhsal Bozuklukların Sıklığının Araştırılması”, *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, S.16(1), s.13-17.
- ÖZKAN, Mustafa; ÖZEN, Şakir; ERTUNÇ, Nermin (2005), “Panik Bozukluğuna Komorbid Eksen-1 Bozukluklarının Oluşumunda Travmatik Yaşam Olaylarının Rolü” *Klinik Psikiyatri*, S.8 s.53-59.
- ÖZTEK, Zafer; AKDUR, Recep, AYCAN, S (2001), *Herkese Sağlık-Türkiye'nin Hedef ve Stratejileri: Sağlık 21*, Ankara: TC. Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- ÖZTÜRK, Mücahit, (2006), *99 Sayfada Okul Fobisi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖZTÜRK, Mücahit; SAYAR, Kemal; UĞURAD, Işıl; TÜZÜN, Ümran (2005), “Sosyal Fobisi Olan Çocukların Ailelerinde Sosyal Fobi Yaygınlığı”, *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, S.15 s.60-64.
- PAWLBY, Susan, J (1981), *Infant-Mother Relationships: Personal Relationships 2, Developing Personal Relationships*, NY: Academic Press.
- PREUSCHOFF, Gisela (1998), *Çocukların İçindeki Korkular*, (Çev: Özkan SCHULZE), İstanbul:Beyaz yayınları.
- RIDDLE, I; HENNESSEY, J; EBERLY, T,W; CARTER, M, C; MILES, M, S (1989), “Stressors in the Pediatric Intensive Care Unit as Perceived by Mothers and Fathers”, *MNC American Journal of Maternal Child Nursery*, Vol. 18, p. 221-233.
- RODRIGUEZ, Alejandro; RODRIGUEZ, Maria; EISENBERG, Leon (1959), “The Outcome of the School Phobia: A Follow-Up Study Based on 41 Cases” *American Journal of Psychiatry*, Vol.116 p.540-544.
- SARGIN, Nurten (2001), *Çocuklarda Ruh Sağlığı*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- SARP, Nilgün (1996), “Öğretmenlerin İlkokula Başlayan Çocuklarda Gözledikleri Sorunlar ve Bu Sorunlara Yaklaşımları”, *Kriz Dergisi*, S.3(1-2) p.129-132.

SAYAR, Kemal; TÜZÜN, Olcay (2006), “Bağlanma Kuramı ve Psikopatoloji”
Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, S.19(1), s.24-39.

SAYMAZ, İlkay (2003), “Üniversite Öğrencilerinin Kişilerarası İlişkileri ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SCHAFFER, Rudolph, H; EMERSON, Peggy, E (1964), “Patterns of Response to Physical Contact in Early Human Development”, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol.5, p.1-13.

"School phobia/School refusal". Encyclopedia of Psychology. FindArticles.com. 05 Sep, 2009. http://findarticles.com/p/articles/mi_g2699/is_0006/ai_2699000610/

SELÇUK, Ziya (2001), Gelişim ve Öğrenme, Ankara:Nobel Yayıncılık.

SEVİNÇOK, Levent (2000), “Sosyal Fobi ve Çekingen Kişilik Bozukluğu Arasındaki Tanısal Güçlükler” *Psikiyatri Dünyası*, S.2000(4), s.3-6.

SEXSON, Sandra; MADAN-SWAIN; Avi (1995), “The Cronically Ill Child in the School”, *School Psychology Quarterly*, Vol. 10, No. 4, p.359-368.

SOYSAL, Şebnem, A; BODUR, Şahin; İŞERİ, Elvan; ŞENOL, Selahattin (2005), “Bebeklik Dönemindeki Bağlanma Sürecine Genel Bir Bakış”, *Klinik Psikiyatri*, S.8 s.88–99.

SOYSAL, Şebnem, A; ERGENEKON, Ebru; AKSOY, Erhan (1999), “Yenidoğan Döneminde Hastanede Uzun Süreli Tedavi Görmeyenin Bağlanma Örüntüsü Üzerindeki Etkileri: Bir Olgu Sunumu”, *Klinik Psikiyatri*, Sayı:2 s.266-270.

SOYSAL, Şebnem A; ÖKTEM, Ferhunde; ERGENEKON, Ebru; ERDOĞAN, Emel (2000), “Doğum Türü Değişkeninin Bağlanma Örüntüsü Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi” Klinik Psikiyatri, Sayı:3, s.75–75.

SOYSAL, Şebnem; BODUR, Şahin (2004), “Bir Büyüme Masalı: Okul Korkusu” *Sted*, S.13(6), s.234–236.

SÜMER, Melisa (2006), “Yetişkinlerin Bağlanma Stilllerinin Duygusal Zeka, İlişkide Algılanan Tatmin ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SUNGUR, Z, Mehmet (1997), “Fobik Bozukluklar”, *Psikiyatri Dünyası*, S.1, s.5-11.

TABAK, Necla (2007), “İlköğretim 1. Kademe Davranış Sorunları Olan Çocukların Anne-Baba Tutumları” Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

TEKİN, N; EKİZLER, H, ENGİN, F, (1996), “Yeni Doğan Sağlığının Postpartum Depresyon ve Emzirme Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi”, *Hemşirelik Bülteni*, S.10 (39), s.15–25.

TROY, N, W (1995), “The time of this first holding of the infant and maternal self-esteem related to feelins of maternal attachment”, *Women Health*, Vol.22(3), p.59-72.

TOK, Gökhan (1998), “Korkunun Bütün Sesleri”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, S.373, s.62–64.

TÜRKÖZ, Yeşim (2007), “Okul Öncesi Çocuklarda Bağlanma Örüntüsünün Kişilerarası Problem Çözme ve Açık Bellek Süreçlerine Etkisi”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

VERDUIN, T, L; KENDALL, Philip (2003), "Differential Occurrence of Comorbidity within Childhood Anxiety Disorders", *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, Vol.32 (2) p.290-295.

YILDIRIM, Ali, ŞİMŞEK, Hasan (2006), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara:Seçkin Yayıncılık.

YILDIRIM, Taşkın (2006), "Sosyal Kaygısı Yüksek Üniversite Öğrencilerine Uygulanan Kısa-Yoğun-Acil Psikoterapinin Etkililiği" Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

YILDIRIM, Taşkın (2010), "İrade/Öyle İse Kışkıрма!", *Çalışma Ortamı Dergisi*, S.110, s.13-15.

YILDIZ, C (2008), "Üniversite Öğrencilerinin Geçmişte Yaşadıkları Ayrılık Kaygısı İle Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma" Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

YİĞİT, F; EKŞİ,Z; GÜRKAN,Ö,C; ARSLAN, H, (2005), "İntrapartum Dönemde Primapar Kadınların Yaşadıkları Deneyimlerin Kalitetif Olarak İncelenmesi", *Aile ve Toplum Dergisi*, S.8, s.37.

YÖRÜKAN, Turhan (2000), *Alfred Adler Bireysel Psikolojisi, Sosyal Roller ve Kişilik*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, (1980), *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

WALDRON, S; SHIRER, D,K;STONE, B;TOBIN, F (1975), "School Phobia and Other Childhood Neuroses: a Systematic Study of the Children and Their Families", *Am J Psychiatry*, Vol. 132, p.802-808.

WATT, S; SWARD, W; KRUEGER, P; SHEEDAN, D, (2002), " A Cross- Sectional Study of Early Identification of Postpartum Depression. Implacations for Primary

Care Providers From the Ontario Mother & Infant Survey” BMC Family Practice, Vol. 3(1), p. 5–10.

WINNICOTT, W, Donald (1998), *Oyun ve Gerçeklik*, İstanbul: Metis Ötekini Dinlemek Yayınları.

www.gata.edu.tr/dahilibilimler/cocukruh/akb.htm (17.09.2004) “Okul Reddi-Ayrılma Anksiyetesi Bozukluğu”

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Ekim, 2010

Mürüvet SEVİMLİ